

ПІДТРИМКА ТА ВІДНОВЛЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

24 жовтня 2024 року

CZECH
AID

**«Підтримка та відновлення
освіти в Україні:
виклики та перспективи»
(тези доповідей)**

**МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції**

м. Миколаїв, 24 жовтня 2024 року

Миколаїв
2024

УДК 37.014(477)(06)
М 34

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти від 09 жовтня 2024 року, протокол № 5

Редакційна колегія

В. І. Шуляр – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, директор МОШПО, заслужений учитель України;
Л. К. Задорожна – кандидат філософських наук, ректор КЗВО «Одеська академія неперервної освіти» Одеської обласної ради;
І. Я. Жорова – доктор педагогічних наук, професор, в. о. ректора, перший проректор КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

Відповідальні за випуск:

В. В. Стойкова – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-педагогічної роботи МОШПО;
О. В. Кузнєцова – кандидат психологічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної діяльності КЗВО «Одеська академія неперервної освіти» Одеської обласної ради;
С. Ф. Одайник – доктор філософії, доцент, проректор з питань зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти, доцент кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

Відповідальний секретар:

К. М. Улиско – завідувач центру редакційно-видавничої діяльності МОШПО

Рецензенти:

Зденка Вагнерова – координатор міжнародних трансформаційних проєктів АМО в Україні, аспірант Інституту соціологічних досліджень факультету соціальних наук Карлового Університету в Празі (Чеська Республіка);
Іржі Трунда – директор початкової школи Вратіславова та викладач університету
Ленка Гулова – кафедра соціальної політики, Педагогічний факультет, Масариковий університет

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Підтримка та відновлення освіти в Україні: виклики та перспективи»: тези доповідей. – Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОШПО, 2024. – 256 с.

ISBN 978-617-8265-68-7

У збірнику подано тези доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції «Підтримка та відновлення освіти в Україні: виклики та перспективи», яка проводилася за підтримки Громадської Організації Чеської Республіки, «Асоціації з міжнародних питань» (Чеська Республіка), у співпраці Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти» та КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» 24 жовтня 2024 року.

У матеріалах науковців, викладачів закладів вищої освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників України та Чеської Республіки зокрема викладено думки щодо осмислення та проєктування шляхів підтримки та відновлення освіти в Україні після завершення бойових дій.

УДК 37.014(477)(06)

© Центр редакційно-видавничої діяльності МОШПО, 2024

ISBN 978-617-8265-68-7

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І.		
Актуальні питання забезпечення стійкості системи управління освітою в умовах сучасних викликів		6
1.	Бєла О. В. Якість освіти: зміст поняття та оцінювання	6
2.	Біла Л. В. Управління безперервною освітою педагогів в сучасних реаліях	13
3.	Воронова С. В. Антикризове управління: виклики для керівника закладу освіти в умовах війни	18
4.	Грабовенко О. В. Командна робота в закладі освіти: організація та ефективність	23
5.	Гузик Н. В. Синергія – ключ до подолання освітніх втрат	30
6.	Danylyuk S. S. Foreign Language Continuing Education in the Context of Sustainability of Its Development	36
7.	Дацюк В. А. Освіта для миру. Управління закладом освіти в умовах сучасних викликів	42
8.	Жорова І. Я. Подолання освітніх втрат як складова забезпечення стійкості системи освіти в умовах сучасних викликів	47
9.	Жулінська Г. М. Використання брендингу закладу загальної середньої освіти як елементу маркетингової стратегії в умовах онлайн-навчання	53
10.	Задорожна Л. К. Стратегічні виклики стійкості, відновлення та розвитку закладу освіти в умовах війни: пріоритети та здобутки українсько-чеської співпраці	59
11.	Здрагат С. Г. Евалюація як інструмент розвитку закладу освіти	66
12.	Костенко Р. В. Інвестування як джерело фінансування закладів освіти	72
13.	Кузнєцова О. В. Супервізія як практика антикризового менеджменту закладу післядипломної педагогічної освіти	77
14.	Марчук С. І. Управління закладом освіти під час військової агресії росії проти України	85

15.	Моїсеєв С. О., Лященко О. В. Чат-бот «Gemini» як помічник вчителя фізичної культури у виконанні професійних функцій	91
16.	Навроцька М. М. Зовнішність як невід’ємна складова іміджу педагога в умовах війни	97
17.	Назарчук Н. В. Приватні школи в умовах кризи: виклики та можливості	102
18.	Примакова В. В. Інтеграція вимушено переміщених осіб з України під час воєнних дій до освітнього простору європейських країн	107
19.	Стойкова В. В. Професійний розвиток персоналу закладу освіти в умовах війни: трансформація корпоративної системи	112
20.	Татаринцева А. М. Використання технології віртуальної реальності для розвитку математичного мислення на уроках математики у середніх навчальних закладах	118
21.	Федосова А. О. Маркетинговий підхід як інструмент забезпечення сталого розвитку закладу освіти	126
22.	Цісар Н. В. Успішні стратегії мотивації учнів: підтримка ефективного управління освітою в кризові часи	134
23.	Шуляр В. І. Філософія освітнього процесу в післяпереможний період: сутність змін та ціннісні орієнтації	139
РОЗДІЛ II.		
Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах		142
1.	Бальбуза О. М. Використання глинотерапії як методу підтримки психічного здоров'я учасників освітнього процесу в умовах війни	142
2.	Букач М. М. Національно-патріотичне виховання – виклики та перспективи	148
3.	Воротинцева О. О. Вплив війни на мотиваційний та рефлексивний компоненти проєктувальної компетентності педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів	153
4.	Жигало О. О. Психосоціальна підтримка підлітків в умовах воєнного стану	157

5.	Заяц Н. В. Технології розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку в роботі практичного психолога	166
6.	Івченко Н. О. Корисні інструменти, які вчитель може використовувати в роботі	177
7.	Істоміна С. М. Теоретичні основи управління психосоціальною підтримкою учасників освітнього процесу в умовах військового часу	181
8.	Ковпей І. Б. Управлінський аспект організації інклюзивного середовища в закладі освіти	186
9.	Колісник В. Ю. Психологічна підтримка студентів ЗВО в умовах воєнного стану	192
10.	Кравченко Н. О. Лялькотерапія – підтримка психологічного та емоційного здоров'я учасників освітнього процесу	197
11.	Крижанівська О. М., Калашнікова В. П. Роль вчителя у провадженні безпечного освітнього середовища: виклики традиційного та онлайн - навчання	202
12.	Марецька Л. П. Кооперативне навчання на уроках української мови як засіб соціалізації учнівства в умовах дистанційного навчання	207
13.	Нос І. Ю. Особливості психосоціальної підтримки учнів з особливими освітніми потребами в кризових умовах під час дистанційного навчання	212
14.	Рідкоус О.В. Особливості використання вправ для зняття психоемоційного напруження як складова психосоціальної підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах	219
15.	Семенова Л. І. Психосоціальна підтримка школярів, які потрапили в складні соціальні умови	226
16.	Скотар Г.С. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу під час військової агресії: виклики та стратегії	231
17.	Солнцева О. А. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах	237
18.	Шуляр В. І., Гладишев В. В. Застосування вчителем бібліотерапевтичного читання як засобу психологічної самопомоги	244

РОЗДІЛ І. **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ** **СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ** **В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

ЯКІСТЬ ОСВІТИ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Бела Олена Володимирівна, директор Іванівського ліцею № 1 Іванівської селищної ради Херсонської області

Сучасне суспільство надзвичайно цінує якість освіти як ключовий фактор для розвитку та процвітання нації. Однак, поняття «якість освіти» має багатогранну та складну природу, що ускладнює його визначення та оцінку. Якість освіти є важливим фактором для розвитку суспільства та самореалізації кожного індивіда. Однак, її визначення та оцінка є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та використання різноманітних методів. Незважаючи на це, постійне вдосконалення системи оцінювання якості освіти є важливим завданням для досягнення високих стандартів освіти та забезпечення успішного майбутнього для суспільства в цілому.

Проблематика якості освіти на різних рівнях – міжнародному, національному та в інституціональному аспектах, розглядалася в роботах І. Вакарчука, М. Дарманського, Г. Єльнікової, В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка та інших. Стандарти забезпечення якості освіти вивчали А. Загородній, Ю. Захаров, Л. Кайдалова, К. Корсак, С. Ніколаєнко, А. Павленко, Г. Степенко, С. Шевченко та інші. Проблеми впровадження моніторингових досліджень, зокрема освітнього моніторингу як основного інструменту визначення якості освіти, досліджувалися С. Бабинцем, А. Вілохіним, А. Ісаєвою, В. Кальним, Т. Красновою, Н. Максимчуком, Л. Мойсеєвою та іншими. Запровадження зовнішнього оцінювання в рамках створення національної системи моніторингу та забезпечення рівного доступу

до якісної освіти вивчали Л. Гриневич, І. Лікарчук, О. Ляшенко, В. Темненков та інші.

Незважаючи на загальний інтерес до поняття якості освіти та потребу в її оцінці, існує недостатнє розуміння сутності та складових цього поняття. Відсутність чіткого визначення якості освіти і відповідних методів оцінювання може призвести до неоднозначності у визначенні її рівня, а також ускладнює процеси управління та вдосконалення освітніх систем. Під час аналізу поняття «якість освіти», Н. Островерхова акцентує увагу на базовому понятті «якість», яке відіграє ключову роль у системі філософських категорій та має велике світоглядне значення [3]. В контексті філософського розуміння терміну «якість» ми розглядаємо якість як ключову характеристику або властивість, яка відрізняє один об'єкт від іншого.

Багато фахівців і практиків, які працюють у сфері освіти, вважають, що головна проблема, яку потрібно вирішувати в реформуванні освіти, полягає в підвищенні її якості. Тому виникає необхідність у розумінні сутності якості освіти, її критеріїв і факторів, що впливають на неї, методів підвищення якості, а також усвідомлення труднощів, які виникають під час оцінки якості навчання.

Категорія якості освіти є важливим аспектом, який привертає увагу дослідників із різних наукових дисциплін, таких як філософія, педагогіка, психологія, менеджмент освіти, теорія державного управління, соціологія, економіка та інші. Крім того, зміст якості освіти може бути розглянутий з різних точок зору в залежності від інтересів різних груп зацікавлених осіб, таких як слухачі/студенти, педагоги, роботодавці, політичні діячі, держава та суспільство. Таким чином, поняття «якість освіти» має різні визначення, які відображають його різні аспекти в залежності від того, які аспекти досліджують дослідники у кожному випадку – якість та освіту.

Якість освіти як об'єкт управління та оцінювання може розглядатися як комплексне явище у суспільстві, система складних елементів, процес і результат одночасно. У будь-якому випадку, якість освіти визначається за допомогою конкретного набору показників та характеристик, які відображають якість різних аспектів знань, умінь і навичок, таких як загальнокультурні, професійні, комунікативні

тощо. Ця структура динамічна і залежить від сучасних викликів, рівня розвитку суспільства та потреб особистості, суспільства і держави в галузі освіти.

Академік О. Ляшенко відзначає, що поняття «якість освіти» є складним та багатовимірним методологічним терміном, який відображає різні аспекти суспільного життя, такі як соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші, які є важливими для розвитку особистості. Як системний об'єкт, якість освіти визначається якістю поставленої мети, якістю педагогічного процесу і якістю досягнутих результатів.

Варто звернути увагу саме на визначення поняття «якості освіти», що розглядається як комплекс характеристик освітнього процесу та визначає послідовне та практичне ефективне формування компетентності та професійної свідомості. Це певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного й морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання» [4].

Настільною «книгою» кожного освітянина, особливо керівника та управлінця у сфері освіти, має бути Закон України «Про освіту». У розділі V «Забезпечення якості освіти» йдеться про складові системи забезпечення якості освіти, методи її реалізації та особливості функціонування [2]. Складовими системи забезпечення якості освіти в Україні є:

- внутрішня система контролю якості у навчальних закладах;
- механізм зовнішнього контролю за якістю освіти;
- система контролю якості, що впроваджується органами управління та інституціями, які займаються зовнішнім забезпеченням якості освітніх послуг.

Чинники, які впливають на якість освіти, є різноманітними і складаються з двох основних груп: зовнішніх, які не залежать від самого навчального закладу, та внутрішніх, що залежать від управління закладом. Не слід визначати, яка з груп факторів є важливішою або має сильніший вплив.

Серед зовнішніх чинників, які впливають на якість освіти, слід виділити такі аспекти: інституційний фактор; нормативно-законодавчу базу; державну освітню політику; фінансування галузі, зокрема навчальних закладів; атестацію та сертифікацію педагогічних працівників; процедури отримання дозволів; участь громадськості, включаючи акредитацію закладів освіти та здійснення нагляду, а також незалежні установи, що здійснюють оцінювання та забезпечення якості освіти; стандартизацію; результати НМТ (ЗНО) та моніторинг якості навчання.

Інституційний вплив, зокрема, проявляється через «систему забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що відповідають за зовнішнє забезпечення якості освіти» (згідно зі статтею 41 Закону України «Про освіту») [2]. Група внутрішніх чинників, які впливають на якість освіти, включає в себе наступне:

- Політику та процедури забезпечення якості освіти в навчальних закладах.
- Сукупність характеристик, які визначають навчальні досягнення учнів, студентів та інших осіб: критерії, правила та процедури оцінювання.
- Організацію та характеристики навчального процесу, його параметри.
- Навчально-методичне забезпечення.
- Матеріально-технічне забезпечення та інфраструктуру.
- Кадрове забезпечення, включаючи науково-педагогічний персонал, а також правила та процедури оцінювання їх педагогічної (науково-педагогічної) та управлінської діяльності.
- Контингент здобувачів освіти.
- Якісний склад здобувачів освіти.

Якість навчання є комплексною характеристикою освітнього процесу та його результатів, яка визначає, наскільки вони відповідають вимогам суспільства, тобто досягненню цілей навчання, яке полягає в оволодінні змістом навчальної програми та досягненні бажаного рівня підготовки. Якість навчання залежить від різних факторів, таких як зміст навчальних програм, кваліфікація викладачів, методи навчання, наявність матеріально-технічних ресурсів та інші. Крім

того, якість навчання визначається рядом факторів, які також залежать від впливу інших чинників, що складаються з різних рівнів впливу.

Дослідники Д. Бондаренко, О. Лещинський пропонують розглядати поняття «якість освіти» як співвідношення мети та результату, зазначаючи, що мета та результат визначені операційно і передбачені в зоні потенційного розвитку учня. Вони описує результати освіти, які можна виміряти у навчальному закладі (у певній мірі): знання, вміння, навички, показники особистісного розвитку, негативні наслідки освіти, зміни у професійній компетентності вчителя, втрата позитивного іміджу навчального закладу та інше. Автори підкреслюють, що об'єктами вивчення результатів якості освіти можуть бути діти, вчителі, школа. Кожен з цих об'єктів має власні параметри (критерії), методи та механізми вимірювання, на основі яких можна отримати різні результати [1].

Оцінка якості освіти охоплює процес аналізу та визначення ефективності системи освіти, включаючи різноманітні аспекти, такі як знання, навички, особистісний розвиток учнів, якість навчання та викладання, інфраструктура навчальних закладів, доступність до освіти тощо. Оцінка якості освіти включає в себе збір даних, аналіз результатів та розробку стратегій для поліпшення навчального процесу.

Вважаємо, що одним із найефективніших методів оцінки якості освіти на всіх рівнях є моніторинг, який містить широкий спектр процедур, що дозволяють відслідковувати динаміку розвитку системи протягом певного періоду часу. Моніторинг, разом із прогнозуванням, стає одним із ключових елементів системи інформаційного забезпечення та важливою складовою системи управління освітою. У 2020 році Міністерством освіти і науки України було видано наказ №54 «Про затвердження порядку проведення моніторингу якості освіти». Саме цим документом регламентовано порядок проведення моніторингу у закладах освіти, визначено, хто виступає об'єктом та суб'єктом під час підготовки і проведення моніторингу, види моніторингу (внутрішній і зовнішній).

Моніторинг якості освіти – це система послідовних заходів, спрямованих на виявлення та відстеження тенденцій у покращенні якості освіти на різних рівнях: в країні загалом, на різних територіях, у різних освітніх установах (або інших суб'єктах освітньої діяльності). Його завданнями є перевірка відповідності фактичних результатів освітньої діяльності встановленим цілям, а також оцінка міри, напрямку та причин відхилень від цих цілей.

Зазначаємо, що зовнішній моніторинг якості освіти в Україні можуть здійснювати незалежні установи (Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Департамент науки і освіти області, Державна служба якості освіти області. Отримані результати моніторингових досліджень є основою освітньої статистики.

Внутрішній моніторинг виконують члени шкільної моніторингової творчої групи виконують з метою оцінки ефективності управлінської діяльності, процесів навчання та виховання, дослідницько-експериментальної та науково-методичної роботи, а також атестації педагогічних працівників та інших аспектів. Отримані результати використовуються виключно в межах школи і не публікуються широко. Деякі з них можуть бути використані без оголошення, а інші залишаються внутрішнім ресурсом закладу.

Моніторинг якості освіти містить широкий спектр процедур, що дозволяють відслідковувати динаміку розвитку системи протягом певного періоду часу. З цієї причини він впритул вбудовується в алгоритм маркетингу освітніх послуг, що робить його необхідною умовою та невід'ємним компонентом. У такому контексті моніторинг, разом із прогнозуванням, стає одним із ключових елементів системи інформаційного забезпечення та важливою складовою системи управління освітою. Таким чином, моніторинг забезпечує інформаційну стабільність, запобігає дефіциту інформації під час розробки рекомендацій та прийняття управлінських рішень, що підвищує їх обґрунтованість.

Отже, якість освіти є комплексним поняттям, яке охоплює різноманітні аспекти, такі як наявність необхідних ресурсів (персоналу, фінансів, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних і т. д.), організацію навчального процесу, що відповідає сучасним тенденціям у розвитку економіки та освіти на різних рівнях, а також контроль за діяльністю вищих навчальних закладів та якістю підготовки фахівців на різних етапах та рівнях. Для знаходження шляхів покращення якості освіти важливо сприяти діалогічному формату навчальних занять, сприяти розвитку активних методів навчання та побудові конструктивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Оцінка якості освіти потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні, так і зовнішні чинники, а також ураховує інтереси всіх зацікавлених сторін освітнього процесу. Для подальшого покращення якості освіти важливо проводити систематичний моніторинг та аналіз результатів, а також розвивати інноваційні методи та стратегії навчання, спрямовані на досягнення високих стандартів освітньої якості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодненко Д., Жильцов О., Лещинський О., Мазур Н. Моніторинг навчальної діяльності : навчальний посібник. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. 276 с.

2. Закон України «Про освіту».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Островерхова Н. Оцінка якості освіти. *Освіта і управління*. 2005. Т. 8. № 1. С. 109 –113.

4. Якість освіти: поняття та сутність. URL: https://stud.com.ua/169299/pedagogika/yakist_osviti_ponyattya_sutnist

УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕРЕРВНОЮ ОСВІТОЮ ПЕДАГОГІВ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Біла Лариса Вікторівна, викладач кафедри педагогіки й менеджменту освіти, завідувач навчально-методичної лабораторії забезпечення якості освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

У статті розглянуто сучасні форми, методи, прийоми щодо управління безперервною освітою педагогів, що в свою чергу, вимагає комплексного підходу, ураховуючи соціально-економічні, культурні, технологічні та інші чинники.

Одним із основних принципів національної доктрини розвитку України у ХХІ столітті є гарантування рівного доступу громадян до якісної освіти. Суспільство досягає успіху тоді, коли освіта й наука стають справжніми пріоритетами державної політики [1].

Освіта та управлінська діяльність – це дві ключові сфери, що постійно зазнають змін і вдосконалення. В сучасних умовах вони набувають особливої важливості, оскільки суспільство постійно еволюціонує, а нові виклики потребують адаптації та впровадження інновацій.

Метою статті є аналіз форм, методів, прийомів, використання яких допомагає створити ефективну систему управління безперервною освітою педагогів, що сприяє досягненню високих результатів у навчанні та вихованні учнів.

Безперервна освіта – це освітній принцип, що інтегрує всі її рівні (дошкільна, шкільна, професійна та післядипломна освіта – підвищення кваліфікації та перепідготовка) в єдину систему, яка надає можливість оновлювати та розширювати знання й навички протягом усього життя людини.

Формами безперервної освіти педагогічних працівників є:

- 1) підготовка у закладах вищої освіти, що надають фахову педагогічну освіту;
- 2) перепідготовка на базі вищої освіти у відповідних закладах

вищої освіти III-IV рівнів акредитації, що дозволяє отримати педагогічну освіту на базі іншої або ж доповнити педагогічну освіту опануванням інших галузей;

3) підвищення кваліфікації на базі закладів післядипломної педагогічної освіти у форми курсів підвищення кваліфікації, організації стажування в закладах освіти, установах, освітніх організаціях;

4) самоосвіта як самостійно організована людиною освіта на основі її потреб, мотивів, цілей, інтересів [2].

Управління безперервною освітою педагогів – це всебічний підхід, що забезпечує підтримку розвитку й професійного зростання педагогічного колективу. Розглянемо основні форми, методи та інструменти, які застосовуються в цьому процесі.

1. Планування професійного розвитку.

Адміністрація навчального закладу спільно з педагогами складає індивідуальні плани професійного розвитку, враховуючи потреби та цілі кожного вчителя. Таке планування дає змогу сконцентруватися на конкретних запитах, покращити слабкі сторони та сприяти розвитку необхідних компетенцій, визначаючи особисті цілі кожного педагога.

2. Моніторинг та оцінка.

Для оцінки ефективності освітнього процесу та планування подальших заходів з його покращення застосовується ключовий інструмент дослідження якості освіти – моніторинг. В сучасних умовах він набуває особливої важливості, оскільки саме моніторинг дозволяє комплексно оцінити реальний стан освіти.

Систематичний моніторинг професійного розвитку педагогів дозволяє визначити досягнення поставлених цілей та виявити проблемні аспекти. Оцінка результатів допомагає зробити висновки та внести корективи у навчальні програми та підходи [3].

3. Навчальні заходи.

Проведення конференцій, семінарів, воркшопів та тренінгів дає можливість педагогам отримувати нові знання, ознайомлюватися з інноваційними навчальними методами та обмінюватися досвідом з колегами. Такі заходи мотивують педагогів до впровадження змін у навчальному процесі й вдосконалення їхніх професійних навичок, а

також залучають їх до участі в наукових форумах, де вони можуть представляти власні дослідження й отримувати нові знання з педагогіки та суміжних дисциплін.

4. Менторство та коучинг.

Педагогічний ментор або коуч надає підтримку та допомогу як новим викладачам, так і тим, хто бажає підвищити свою кваліфікацію. Такий індивідуальний підхід сприяє активній участі педагогів у процесі навчання та професійного зростання, дозволяючи сфокусуватися на конкретних потребах і розвитку компетенцій кожного вчителя [4].

5. Використання електронних ресурсів.

Однією з ключових тенденцій у розвитку освіти є перехід до цифрових форматів. Віртуальні навчальні ресурси, електронні підручники, онлайн-курси та вебінари стають дедалі популярнішими. Цифрові технології забезпечують доступ до знань у будь-який час і з будь-якого місця, сприяють індивідуалізації навчання та підвищують ефективність освітнього процесу.

6. Розвиток професійних спільнот.

Створення спільнот учителів з подібними інтересами та цілями сприяє обміну досвідом, творчій співпраці та взаємопідтримці. Розвиток мережі професійного спілкування створює умови для обміну досвідом між педагогами. Для підтримки професійного зростання проводяться семінари, конференції, тренінги, а також використовуються соціальні мережі та онлайн-платформи для особистого спілкування та навчання.

7. Проектна діяльність.

Керівництво навчальних закладів може залучати педагогів до участі в науково-дослідних проєктах, розробці інноваційних навчальних методик та інших професійних ініціатив. Цей підхід активізує педагогічну діяльність, стимулює інтерес до розвитку та сприяє покращенню аналітичного мислення й навичок критичного аналізу.

8. Система внутрішньо-корпоративних тренінгів.

Організація навчальних заходів безпосередньо в навчальних закладах сприяє залученню більшої кількості педагогів до навчаль-

ного процесу та створює позитивну атмосферу для співпраці й обміну досвідом. Проведення конференцій і семінарів надає можливість педагогам ознайомитися з актуальними тенденціями в освітній сфері, дізнатися про нові методики та педагогічні практики. Інтерактивний формат таких заходів сприяє обміну досвідом між викладачами та стимулює їхній професійний розвиток.

Впровадження цих тренінгів створює нові можливості для педагогічного колективу, сприяє підтримці професійного розвитку вчителів та забезпечує високий рівень освіти для учнів [5].

У цілому, управління безперервною освітою педагогів потребує всебічного підходу та врахування індивідуальних потреб кожного вчителя. Це критично важливий процес, який сприяє розвитку педагогічної діяльності, підвищенню якості освіти та готовності вчителів до викликів сучасного світу.

Сучасні освітні лідери впроваджують інноваційні методи управління, акцентуючи увагу на розвитку педагогічних кадрів, стимулюванні творчості та співпраці в колективі. Посилюється роль стратегічного планування та впровадження сучасних управлінських практик для досягнення високих результатів у навчальному процесі. Деяким педагогам може знадобитися підтримка в викладанні певних предметів, іншим – у розвитку комунікативних навичок або використанні новітніх технологій. Таким чином, персоналізований підхід до планування професійного розвитку є важливим компонентом ефективного управління безперервною освітою.

Сучасний працівник повинен відповідати певним вимогам: мати професійні досягнення, відчувати задоволення від процесу й результатів праці, усвідомлювати наслідки своєї діяльності, демонструвати стратегічне мислення, підприємливість, високу культуру, екологічну свідомість, володіти культурою спілкування, знати правову систему суспільства та інші важливі аспекти. Управлінський супровід професійного розвитку вчителя визначає підтримку та контроль з боку адміністрації закладу.

Ефективне управління безперервною освітою педагогів також передбачає формування позитивного професійного середовища. Педагоги мають мати можливість висловлювати свої ідеї та ініціативи,

співпрацювати з колегами, а також отримувати підтримку та заохочення від адміністрації закладу.

Керівництво повинно вміти виокремлювати талановитих працівників, об'єктивно оцінювати їх потенціал та забезпечувати відповідні умови для подальшого розвитку необхідних професійних компетенцій.

Таким чином, управління безперервною освітою педагогів є складним і багатогранним процесом, спрямованим на підтримку професійного зростання та розвитку вчителів. Використання різноманітних форм, методів й прийомів сприяє створенню ефективної системи професійного навчання, що відповідає вимогам сучасного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті. *Освіта України*. 2001, № 1. С. 22-25.

2. Полякова Г. Напрями моделювання індивідуальної траєкторії безперервної освіти й самоосвіти педагогічних працівників. *Теорія та методика управління освітою*. № 3, 2010.

3. Біла Л. Методологічні основи управління якістю освітніх послуг, оцінювання та моніторингу якості освіти. Інноваційний вимір розвитку природничо-математичної та технологічної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (29-30 жовтня 2015 року, м. Херсон) / наук. ред. Г. С. Юзбашева. Херсон : Айлант, 2015. Випуск 18. С. 143-145.

4. Ментор, коуч, наставник? Хто найкраще сприятиме вашому розвитку. URL: <https://happymonday.ua/mentor-kouch-nastavnyk> (дата звернення 15.09.2024 року).

5. Баніт О. Корпоративне навчання як інноваційна технологія у системі внутрішньо-фірмової підготовки персоналу. URL: http://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2014_1/15.pdf (дата звернення 16.09.2024 року).

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ: ВИКЛИКИ ДЛЯ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воронова Світлана Віталіївна, кандидат педагогічних наук, завідувачка науково-методичної лабораторії управлінської діяльності та забезпечення якості освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Війна зруйнувала звичний спосіб життя українців, змусила велику кількість громадян виїхати за кордон або змінити місце проживання, загальмувала освітню реформу. Брак правдивої інформації, розбалансованість діяльності закладів освіти, перехід спочатку на дистанційну, а потім на очну форму навчання, формування освітньої мережі, плінність кадрів, необхідність створення безпечного освітнього середовища, проблеми фінансування, подолання освітніх втрат, низький рівень резильєнтності учасників освітнього процесу – це виклики, що постають сьогодні перед керівником закладу освіти. Окреслені виклики актуалізують для керівника закладу освіти володіння методами, інструментами антикризового управління.

Слід зазначити, що питання антикризового управління досліджували М. Головатий, О. Карпенко, І. Кривов'язюк, І. Кульчій, В. Сладкевич, Г. Щокін (загальні основи антикризового управління), А. Грищук (інструментарій антикризового управління), М. Зубарева (антикризові комунікації в управлінні), Т. Сорочан (класифікація криз, антикризові поради керівнику закладу освіти), А. Усік (теоретичні питання антикризового менеджменту керівника закладу освіти), О. Поляк (інновації в діяльності керівника закладу освіти в умовах антикризового менеджменту), Л. Карташова (питання антикризового менеджменту у процесі підвищення кваліфікації в системі освіти), Ю. Федорченко (кризовий менеджмент і розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти). Проте зазначені розвідки були здійснені у до воєнний період і не враховують певних особливостей. У такому випадку привертають увагу дослідження В. Байдик

та О. Ключки, які акцентують на психологічному аспекті антикризового управління закладом освіти в умовах війни; Л. Вознюк та О. Доброгогорського – наголошують на певних особливостях освітнього менеджменту в умовах війни; О. Завгородної, Л. Козирєвої, С. Гіль – визначають основи антикризового управління в умовах воєнного стану. Отже, мала розробленість проблематики антикризового управління закладом освіти в умовах війни робить її актуальною і таку, що заслуговує особливої уваги.

Узагальнюючи наукові розвідки вивчення дефініції «антикризове управління» [1; 2; 3] і враховуючи особливості галузі освіти визначаємо її як комплексний перманентний управлінський процес під час якого відбувається виявлення ознак, причин, виду кризи, стадії та закономірності її перебігу й розробка методології її подолання або попередження шляхом діагностування сильних сторін і можливостей закладу освіти для підвищення його конкурентоспроможності та розвитку на ринку освітніх послуг.

Сьогодні перед керівником закладу освіти постають певні виклики, які він може розв'язати повністю або частково, використовуючи підходи антикризового управління. Одним з основних викликів є подолання навчальних втрат (усяка втрата знань, умінь, навичок або переривання/уповільнення навчального прогресу через великі прогалини чи припинення навчання конкретного здобувача освіти), що викликано стомленістю педагогів в умовах війни та самовпевненістю щодо власної спроможності, їхньою недостатньою теоретичною обізнаністю щодо означеної проблеми та шляхів її розв'язання, недостатньою готовністю до практичної реалізації, міграцією в межах країни та за кордон учасників освітнього процесу, частими повітряними тривогами, відключенням електрики.

Враховуючи підходи антикризового управління, подолання навчальних втрат здійснюється через розробку та реалізацію в закладі освіти відповідної антикризової програми.

Програма має відповідати потребам здобувачів освіти, які перервали своє навчання на певний проміжок часу через війну (враховуються задоволення потреб в освіті, фізична, соціальна, емоційна, ду-

ховна сфери); враховувати безпечність освітнього середовища (наявність плану на випадок кризових ситуацій, врахування психічної травмованості здобувачів); має бути лаконічною (пріоритезована, інтегрована, компетентнісна), адаптованою (враховувати час, методи навчання, оцінювання) та дитино-орієнтованою (індивідуальна освітня траєкторія, можливість керувати власним навчанням).

Програма розробляється з урахуванням таких напрямків як державно-громадське партнерство, автономія закладу освіти в частині вибору форматів роботи, педагогічна спільнота і передбачає заходи з перегляду та адаптації освітніх програм з акцентуванням на «ядро знань», методичної підтримки педагогів з боку зовнішніх стейкхолдерів, розроблення якісного додаткового освітнього контенту, розроблення додаткового контенту з ключових тем, запровадження технологій *catch-up* під час канікул чи впродовж уроку.

Окремо слід зупинитися на такому новому форматі проведення занять як *catch-up*, що допомагає здобувачам освіти швидко наздогнати шкільну програму та отримати знання та вміння, необхідні у подальшому житті. Для впровадження технологій *catch-up* в освітній процес педагогу слід розуміти три її відмінності від проведення звичайного уроку. Перша – це організація освітнього процесу, якою передбачено більший час на проведення заняття, інтенсивніший темп навчання (засвоєння конкретних знань та вмінь), бере участь менша кількість здобувачів освіти або індивідуальна (акцент на проблеми конкретного здобувача), гнучка структура уроку (акцент на подоланні конкретних прогалин знань та мініоцінюванні). Друга – це зміст та методика викладання, якими передбачається фокусування на ключових темах та вміннях, що потребують надолуження; застосовується більш структуроване викладання та деталізований поетапний та індивідуальний підходи; використовуються адаптивні автоматизовані навчальні платформи, що пропонують завдання залежно від рівня знань, онлайн курси; домашнє завдання спрямовано на відпрацювання конкретних тем, фокусується на зонах, де здобувачі найбільше відстають та досить коротке; оцінювання здійснюється частіше, використовуються мінітести або проводяться вікторини для швидкого зворотного зв'язку. Третя – психологічна складова, якою

передбачено мотивування здобувачів освіти до навчання через застосування методів мотивації та залучення (практичні завдання, сторітелінг, гейміфікація, підвищення самооцінки).

Отже, запровадження технологій catch-up в освітній процес забезпечує надолуження навчальних втрат, створює в закладі освіти майданчик для мотивації та розвитку всіх учасників освітнього процесу.

Ще одним викликом для керівника закладу освіти є кадровий дефіцит педагогів, спричинений міграцією як внутрішньою, так зовнішньою, низькою заробітною платою у молодих спеціалістів, збільшенням кількості викладання предметів не за фахом, виконання більшої кількості обов'язків. Тому керівник звертає увагу на здійснення ефективної кадрової політики через прогнозування та планування (оцінка потреб закладу освіти, пропозицій на ринку праці, визначення реальних перспектив, план пошуку та залучення), організацію діяльності (приведення професійної діяльності педагогів у відповідність зі штатним розкладом та обов'язками), керівництво (створення комфортних та безпечних умов праці, прозорість управління, вироблення пріоритетів, узгодження інтересів, налагодження партнерської взаємодії з різними установами та громадськими організаціями, робота з кожним педагогом та їх об'єднаннями через інструкції, чітко поставлені задачі, мотивування, стимулювання, орієнтація педагогів на опанування нових компетентностей), координацію (узгодження дій кожного педагога зі стратегічними цілями та завданнями закладу освіти, впорядкування окремих елементів спільної роботи, визначення повноважень, формування особистої відповідальності за результат), контроль та оцінку (порівняння отриманих результатів, аналіз помилок і недоліків у здійсненні кадрової політики, заходи щодо їхнього усунення).

Слід акцентувати, що ефективність антикризового управління закладом освіти в умовах війни визначається низькою чинників. По-перше, професіоналізм та спеціальна підготовка керівника – знання особливостей антикризового управління та навички їх застосування у процесі управління закладом освіти. По-друге, індивідуальне мистецтво управління – найчастіше є визначальним фактором виходу з

кризи або її пом'якшення. По-третє, методологія розробки карколомних рішень – визначає актуальність, повноту, конкретність, організаційну значущість управлінських рішень. По-четверте, бачення майбутнього – точний, обґрунтований науковий аналіз ситуації, прогнозування тенденцій забезпечує можливість фіксувати всі ознаки кризи. По-п'яте, лідерство – особистість керівника-лідера, сформований стиль роботи, ефективна структура персоналу управління, авторитет влади, впевненість сприяють подоланню кризи. По-шосте, оперативність та гнучкість – швидке реагування, рішучі дії, оперативні заходи, зміна вектора управління під час невизначеної ситуації сприяють адаптації до умов кризи. По-сьоме, антикризові програми – розробляються у разі необхідності зміни стратегії управління, при цьому якість програм і стратегічних установок можуть різнитися. По-восьме, моніторинг кризових ситуацій – здійснюється в системі, що є спеціально організованою послідовністю дій з визначенням ймовірності та реальності настання кризи і необхідна для її своєчасного виявлення й розпізнання. Ефективними можуть бути використання інформаційних технологій і робота спеціалізованих операторів.

Таким чином, антикризове управління в умовах війни носить комплексний та системний характер у процесах подолання викликів, що стоять перед керівником закладу освіти та спрямовує освітній процес на відновлення та розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коляденко І. І., Кавтиш О. П. Наукові підходи до сутності антикризового управління. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 2. С. 7–10.
2. Романяк Г. М. Сутність антикризового управління підприємством в умовах нестабільного ринкового середовища. *Наукові записки*. 2016. № 1. С. 235–239.
3. Canyon D. Definitions in Crisis Management and Crisis Leadership. 2020.

КОМАНДНА РОБОТА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

*Грабовенко Олена В'ячеславівна, директор
Дачненського ліцею № 1 Дачненської сільсь-
кої ради Одеського району Одеської області*

Відновлення системи освіти, забезпечення стійкості в подоланні освітніх втрат – найактуальніше питання в умовах сьогодення. Метою кожного керівника є створення престижного і конкурентоспроможного закладу освіти, який надає якісні освітні послуги, забезпечує комфортне середовище перебування дітей. Досягти високих результатів можна завдяки впровадженню командної роботи в системі управління закладом освіти. Яскравим підтвердженням важливості роботи в команді є вислів Генрі Форда: «Зібратися разом – це початок. Залишатися разом – це прогрес. Працювати разом – це успіх».

Оскільки завданням керівника закладу освіти є пошук ефективних форм роботи педагогічного колективу, то створення моделі командної роботи в організації діяльності Дачненського ліцею № 1 стало пріоритетним напрямком, що допоміг об'єднати інтелектуальні, професійні й організаторські здібності вчителів для досягнення спільної мети – підвищення рівня роботи закладу освіти. Неоціненним досвідом стала участь ліцею в чесько-українському проєкті «Підтримка оновлення освіти в Україні», організованого Громадською організацією Чеської Республіки «Асоціація з міжнародних питань». Враховуючи акценти, що були поставлені чеськими колегами, адміністрація ліцею вирішила переглянути підходи до формування команди та здійснити певні кроки в бік удосконалення її діяльності.

Науковці визначають команду як групу креативних педагогічних працівників, які згуртовані навколо лідера та займаються спільною справою із задоволенням, сполучають власну мету із загальною і свідомо взаємодіють один з одним для її досягнення, а результатом такої роботи є підвищення якості освітніх послуг [3]. Основними ознаками сформованої команди є об'єднання людей для виконання

спільної роботи, однакова мета, психологічне визнання членами команди один одного, взаємодоповнюючий склад групи, наявність колективної відповідальності, чітко визначений лідер [2].

Формування команди ліцею проходило у декілька етапів. По-перше, це спостереження за членами педагогічного колективу, виявлення креативних працівників, які не тільки володіють цими якостями, а й прагнуть поділитися своїми цікавими ідеями. По-друге, формування команди однодумців навколо спільної справи, визначення готовності кожного працювати разом, формулювання чітких цілей і очікуваних результатів, створення необхідних умов. По-третє, початок роботи через внесок кожним учасником команди різних ідей, активну комунікацію і винесення спільного рішення щодо певного питання. По-четверте, реалізація плану, розробленого командою. Учасники розуміють свої ролі та обов'язки, вкладають більше зусиль у виконувані процеси, стають цілеспрямованими, практичними й продуктивними.

За світовою практикою, команда ліцею має традиційну модель, що характеризується групою людей, яка об'єднується навколо директора. Керівник розділяє з її членами повноваження і відповідальність, роль лідера може переходити до іншого члена команди відповідно від вирішуваного завдання. Однією зі складових ефективної роботи команди виступає дотримання правил, наприклад, таких як: уміння слухати, здатність переконувати опонентів, готовність до співпраці та взаєморозуміння, здатність формулювати цілі й завдання, уміння залучити всіх учасників у процес взаємодії, здатність до конструктивної критики, повага і довіра один до одного, здатність групи до аналізу власної взаємодії, демократичний стиль управління [1; 2].

Наша команда спрямовує свою діяльність за такими напрямками: формування та забезпечення позитивного мікроклімату в освітньому середовищі; розробка основних нормативних документів, що регламентують діяльність ліцею; аналіз ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти; визначення рівня освітніх втрат

здобувачів освіти, шляхів та інструментів покращення рівня навчальних досягнень дітей; організація інклюзивного середовища в ліцеї. Розглянемо зазначені напрямки діяльності більш детально.

Першочерговим питанням є створення позитивного мікроклімату, оскільки саме він виступає фундаментом для успішної навчальної діяльності та особистісного розвитку кожної дитини та педагога через підвищення мотивації до навчання, розвиток творчих здібностей та формування міцних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу. Основними складовими позитивного мікроклімату визначаємо такі, як:

- взаємоповага та довіра: створення атмосфери, де кожен почуватися почутим, шанованим та цінним. Це передбачає відкритий діалог між здобувачами освіти, педагогами та адміністрацією, відсутність будь-яких форм дискримінації та булінгу;
- спільні цілі та цінності: розробка та популяризація спільних цілей ліцею, що об'єднують усіх учасників освітнього процесу через формування системи цінностей, заснованої на взаємодопомозі, відповідальності та повазі до інших;
- сприятливі умови для навчання: забезпечення комфортного та безпечного навчального середовища, оснащеного необхідним обладнанням та матеріалами; регулярна оцінка та вдосконалення навчальних програм з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів освіти;
- залучення здобувачів освіти до управління: надання здобувачам освіти можливості брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього навчального життя через створення учнівського парламенту, проведення опитувань і обговорень;
- підтримка педагогів: створення умов для професійного розвитку педагогів, забезпечення їхньої психологічної безпеки та поваги до їхньої роботи через заохочення до інновацій та використання нових педагогічних технологій;
- співпраця з батьками: встановлення тісних зв'язків з батьками здобувачів освіти через спільну роботу над розв'язанням навчальних проблем та забезпечення підтримки дітей;

- проведення заходів, спрямованих на згуртування колективу: організація спільних заходів, екскурсій, свят, спортивних змагань.

Для створення позитивного мікроклімату в ліцеї проводяться тренінги для всіх учасників освітнього процесу з питань комунікації, розв'язання конфліктів, толерантності та поваги; впроваджено систему нагородження за досягнення, активність та участь у житті ліцею; створено простір для відпочинку та спілкування, де здобувачі освіти можуть спілкуватися між собою та проводити дозвілля; здійснюється регулярна оцінка мікроклімату через проведення опитувань та анкетувань для з'ясування думки здобувачів освіти, педагогів та батьків.

Отже, створення позитивного мікроклімату – це тривалий процес, який вимагає постійної уваги та зусиль з боку всіх учасників освітнього процесу.

Наступним напрямком діяльності команди є розробка основних нормативних документів, що регламентують діяльність ліцею. Створення ефективних нормативних документів – це важливий крок у формуванні позитивного мікроклімату та забезпеченні якісного освітнього процесу. Залучення всієї команди до цього процесу дозволяє створити документи, які будуть не лише відповідати вимогам законодавства, а й відображати особливості закладу освіти та потреби всіх його учасників.

Команда розробляє нормативні документи за певними етапами, а саме: визначає мету і завдання конкретного документа; аналізує наявні документи (проводиться з метою уникнення дублювання та суперечностей); розподіляє відповідальність (кожен член команди має чітко визначені завдання та відповідальність: збір інформації, аналіз законодавства, розробка проєкту документа); проводить мозковий штурм, що передбачає генерацію ідей (кожен член команди може вільно висловлювати свої ідеї та пропозиції) та системний запис (записуються всі ідеї, навіть якщо вони здаються на перший погляд нереальними); обговорює та узгоджує остаточний варіант ідеї; розробляє проєкт документа; обговорює на засіданні педагогічної ради, Ради ліцею; затверджує; публікує на вебсайті.

Проведення аналізу ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти є важливим етапом для постійного вдосконалення освітнього процесу та досягнення найкращих результатів. Залучення всієї команди до цього процесу дозволяє отримати об'єктивну оцінку існуючої системи та визначити напрямки для подальшого розвитку. Етапами командної роботи виступають такі, як: визначення мети та завдань аналізу, формулювання чітких питань, що потребують відповіді; збір необхідної інформації (документи, статистичні дані, опитування здобувачів освіти, батьків, педагогічних працівників, адміністрації); проведення аналізу (порівняльний аналіз, виявлення сильних і слабких сторін, аналіз причин виявлених проблем); розроблення плану заходів щодо усунення виявлених недоліків та вдосконалення системи; презентація результатів (підготовка детального звіту про результати аналізу та план заходів, представлення його на засіданні педагогічної ради). Слід акцентувати, що аналіз ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти є не одноразовою акцією, а постійним процесом.

Визначення рівня освітніх втрат та розробка стратегії для їх подолання є актуальним завданням не тільки для нашого ліцею, а й для будь-якого закладу освіти. Тому пропонуємо командам закладів освіти практичні заходи для запровадження:

- формувальне оцінювання: регулярно проводити формувальне оцінювання знань здобувачів освіти, що допоможе виявити прогалини в знаннях на ранніх етапах навчання та вжити необхідні заходи;
- сумативне оцінювання: аналізувати результати сумативного оцінювання (контрольні роботи, тести), порівнювати їх з попередніми роками та середніми показниками по регіону чи країні;
- опитування здобувачів освіти, педагогів та батьків: проводити опитування для з'ясування думки учасників освітнього процесу щодо рівня знань учнів та проблем, з якими вони стикаються;
- порівняння з очікуваними результатами: порівнювати фактичні результати навчання здобувачів освіти з очікуваними, що визначені навчальними програмами.

У напрямку покращення навчальних досягнень у нагоді стануть такі шляхи та інструменти: індивідуальний підхід (організація індивідуальної роботи з дітьми, які мають труднощі в навчанні); диференціація навчання (застосування диференційованого підходу до навчання, враховуючи індивідуальні особливості кожного здобувача освіти); додаткові заняття (проведення занять з окремих предметів для здобувачів освіти, які потребують додаткової допомоги); сучасні технології (використання сучасних технологій навчання, таких як ситуативне навчання, гейміфікація тощо); професійний розвиток педагогів (забезпечення постійного професійного розвитку педагогів через відвідування тренінгів, семінарів, курсів підвищення кваліфікації тощо); співпраця з батьками (встановлення тісної співпраці з батьками здобувачів освіти, інформування їх про успіхи та проблеми дітей, залучення до участі в освітньому процесі); психологічна підтримка (надання психологічної підтримки дітям, які відчувають труднощі в навчанні або мають емоційні проблеми); створення сприятливого навчального середовища (створення атмосфери взаємоповаги, довіри та підтримки, де кожен здобувач освіти відчуває себе комфортно та впевнено).

Також слід акцентувати на інструментах для проведення моніторингу та оцінки ефективності, якими можна визначити: систематичне тестування для оцінки засвоєння здобувачами освіти навчального матеріалу; портфоліо, що містять роботи здобувачів освіти, їхні проекти та досягнення; опитування учасників освітнього процесу для з'ясування їхньої думки щодо ефективності освітнього процесу; аналіз статистичних даних про успішність здобувачів освіти, відвідуваність.

Створення інклюзивного середовища в ліцеї – це складний і багатогранний процес, що вимагає залучення всіх учасників освітнього процесу. Командна робота щодо створення такого середовища передбачає: по-перше, визначення мети та завдань щодо аспектів інклюзії, які потрібно розвивати через аналіз існуючої ситуації та виявлення сильних та слабких сторін; по-друге, проведення навчання педагогів (тренінги, обмін досвідом); по-третє, адаптацію освітнього середовища, наприклад, фізичного простору (приміщення доступні

для всіх), навчальних матеріалів (адаптовані для дітей з особливими освітніми потребами), технічних засобів (вільний доступ до комп'ютерів тощо); по-четверте, співпрацю з батьками через регулярні зустрічі, інформаційну підтримку; по-п'яте, створення інклюзивного клімату завдяки толерантності, взаємоповазі, спільним заходам з іншими здобувачами освіти; по-шосте, проведення моніторингу та оцінки задля визначення ефективності заходів, спрямованих на створення інклюзивного середовища та надання зворотного зв'язку всім учасниками освітнього процесу. Виходячи з вище сказаного, розуміємо, що кожна дитина з особливими освітніми потребами є унікальною, тому і підхід до неї має бути індивідуальним.

Таким чином, командна робота є основним елементом успішної стратегії розвитку закладу освіти. Досвід чеських колег можна імплементувати в діяльність ліцею в частині роботи з педагогічним колективом, а саме: залучення творчого потенціалу педагогів до співпраці щодо досягнення спільної мети. Такий напрямок і став вирішальним у діяльності, у результаті чого педагогічні працівники із задоволенням беруть участь у формуванні і вдосконаленні роботи нашого ліцею, формуючи імідж закладу освіти, що забезпечує надання знань і психологічного комфорту всім учасникам освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брич В. Я., Корман М. М. Креативний менеджмент: підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 220 с.
2. Доценко Н. В., Сабадош Л. Ю., Чумаченко І. В. Методи управління людськими ресурсами при формуванні команд мультипроектів та програм: монографія / за заг ред. І. В. Чумаченко. Харків : Нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, 2015. 201 с.
3. Якушко Н. О. Теоретичні засади дослідження лідерства у вітчизняній та зарубіжній управлінській науці. *Держава та регіони. Державне управління*. 2018. Вип. 1. С. 25-30.

СИНЕРГІЯ – КЛЮЧ ДО ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

*Гузик Надія Валентинівна, директор
Лицею № 3 «Авторська школа М. П. Гу-
зика» Южненської міської ради Одесь-
кого району Одеської області*

Проблема освітніх втрат сьогодні є одним з найактуальніших питань у сфері освіти. Світова криза, зокрема пандемія COVID-19 та війна в Україні, значно вплинули на безперервність освітнього процесу та якість освіти. Пошук ефективних шляхів подолання цих втрат є пріоритетним завданням для педагогічної спільноти. Одним з перспективних підходів до розв'язання цієї проблеми може стати синергетичний підхід, заснований на ідеях інтеграції та взаємодії різних компонентів освітнього процесу.

Досвід чеських шкіл, які беруть участь у проєкті «Управління школою в кризових ситуаціях», демонструє, що синергетичний підхід, заснований на довірі, відкритій комунікації та спільній роботі вчителя й учня, є ключовим фактором успішного навчання, сприяє підвищенню якості освіти. Дослідження чеських шкіл виявило, що успішні школи характеризуються спільними ознаками, такими як підхід керівництва, атмосфера довіри, орієнтація на розвиток учнів та використання інноваційних методів навчання. Тому цілі базової освіти в Чехії спрямовані на розвиток в учнів творчого мислення, комунікативних навичок та здатності до співпраці, що відповідає принципам синергетичного підходу. Отже, чеська освіта доводить, що синергетичний підхід є ефективним інструментом для підвищення якості освіти і може бути успішно застосований в українських школах.

Синергетичний підхід спрямований на створення такого освітнього середовища, де кожен учасник відчуває свою цінність і має можливість розвиватися. Слід акцентувати, що синергетичний підхід є ефективним інструментом для подолання освітніх втрат, оскільки дозволяє створити індивідуальний підхід до кожного учня, за-

безпечити його мотивацію та залученість до освітнього процесу. Інтеграція різних компонентів освітнього процесу в рамках синергетичного підходу дозволяє більш ефективно адаптувати його до потреб учнів, особливо в умовах кризи. Ключовими компонентами синергетичного підходу є: розвиток критичного мислення (заохочення учнів до творчого мислення, логічного міркування та розв'язання проблем); комунікативні навички (розвиток вміння ефективно спілкуватися, співпрацювати та поважати інших); позитивна атмосфера (створення в школі атмосфери довіри, підтримки та взаєморозуміння); фокус на розвитку учня (орієнтація на індивідуальні потреби та можливості кожного учня); співпраця всіх учасників освітнього процесу (взаємодія вчителів, учнів, батьків та адміністрації) [1].

В рамках синергетичного підходу дефініція «синергія» розглядається як ефект взаємодії, коли результат спільної діяльності перевищує суму результатів окремих її учасників [9]. В освіті синергія є потужним інструментом для досягнення високих результатів в управлінні, навчанні й вихованні та зосереджена на таких аспектах:

- формування різноманітних команд (об'єднання людей з різними знаннями, досвідом та поглядами дозволяє генерувати нові ідеї та знаходити нестандартні рішення);
- визначення чіткої мети (спільне розуміння мети об'єднує команду та спрямовує зусилля всіх учасників в одне русло);
- ефективна комунікація (відкритий діалог, зворотний зв'язок та взаєморозуміння є основою успішної співпраці);
- атмосфера довіри (довіра один до одного забезпечує готовність ділитися ідеями, підтримувати ініціативи колег та брати на себе відповідальність);
- створення простору для креативності (можливість членів команди висловлювати свої думки та пропозиції стимулює інновації);
- мотивація та заохочення (використання різних форм мотивації, таких як визнання досягнень, надання можливостей для професійного зростання, сприяє підвищенню залученості та продуктивності) [1].

Отже, синергія є потужним інструментом для підвищення ефективності роботи закладів освіти. Заклади освіти, які прагнуть до синергії, створюють сприятливе середовище для розвитку всіх учасників освітнього процесу і досягають значних успіхів у навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Яскравим прикладом використання синергетичного підходу є Комбінована система навчання, розроблена видатним українським педагогом, Народним учителем України Миколою Гузиком. Її суть полягає у запровадженні різнорівневого навчання на основі вільного вибору учнями реалізації навчально-виховних програм. Цей унікальний засіб не тільки реалізує діяльнісний підхід, але й формує та розвиває ключові й предметні компетентності особистості, результатом якого є виховання конкурентноспроможної, діяльнісної людини.

Процес навчання за Комбінованою системою відбувається в чотири етапи. На першому етапі – засвоєнні теоретичного матеріалу, проходять уроки розбору блоку навчальної інформації, на яких відбувається репродуктивне засвоєння та усвідомлення теоретичного матеріалу, та уроки фронтального опрацювання, на яких відбувається формування стандартних умінь. На другому етапі – удосконалення знань і умінь, проходять уроки індивідуального опрацювання блоку навчальної інформації, на яких учні мають змогу найповніше засвоїти базові курси й індивідуально розвиватися, виконуючи диференційовані та персональні навчально-виховні програми. Третій етап – узагальнення і систематизація, характеризується уроками внутрішньопредметного та міжпредметного узагальнення, на яких академічна складова інтегрується в такі види діяльності, у яких реалізуються й розвиваються природні ключові задатки таланту дитини. На четвертому етапі – моніторинг, проводяться два уроки, перший з них називається формальним (обов'язковим) туром тематичного заліку, а другий – творчим (довільним) туром.

Зазначені етапи охоплюють шість типів уроків, а саме: урок розбору блоку навчальної інформації (базовий формат, що закладає фундамент для подальшого навчання, основна одиниця навчального матеріалу, яка має чітку структуру і може бути представлена в різних форматах (інтерактивні матеріали, документи Word тощо)), урок

фронтального опрацювання (спрямований на осмислення нового матеріалу та формування навичок), урок індивідуалізації навчання (передбачає використання диференційованих програм для різних рівнів підготовки, дозволяє учням працювати в своєму темпі та заглиблюватися в матеріал на потрібному рівні), урок внутрішньопредметного узагальнення (систематизує знання в межах одного предмета), урок міжпредметного узагальнення (інтегрує знання з різних предметів, спрямований на розвиток творчих здібностей та практичних навичок учнів), урок моніторингу (передбачає як репродуктивні, так і творчі завдання): оцінює рівень засвоєння матеріалу та розвиток талантів учня.

Уроки будуються за принципами: різноманітність форм (використання інтерактивних завдань, проєктів, презентацій тощо.), індивідуальний підхід (створення умов для розвитку кожного учня відповідно до його особливостей), творчість (заохочення учнів до самостійного мислення та пошуку нестандартних рішень), практична спрямованість (зв'язок навчального матеріалу з реальним життям).

Отже, Комбінована система М. Гузика пропонує інноваційний підхід до навчання, який дозволяє досягти значних синергетичних ефектів та подолання освітніх втрат. Основними аспектами, що забезпечують таку синергію можна назвати:

- **інтеграцію різноманітних методів навчання через поєднання традиційних і інноваційних методів** (систематичне чергування лекцій, семінарів, проєктної роботи, проблемного навчання та інших методів дозволяє акцентувати увагу на різних аспектах навчального матеріалу та залучати учнів до активної діяльності) та **створення синергетичного ефекту** (комбінування методів дозволяє досягати кращих результатів навчання, ніж при використанні лише одного методу. Наприклад, інтерактивні елементи, додані до традиційної лекції, підвищують зацікавленість учнів і покращують запам'ятовування матеріалу);
- **активізацію учасників освітнього процесу через самостійну роботу учнів** (складання блоків навчальної інформації, індивідуальне опрацювання матеріалу стимулюють активність учнів і розвивають їх самостійність);

- **розвиток компетенцій, необхідних для успішної діяльності, таких як** критичне мислення, креативність, комунікація, командна робота, прийняття рішень, розв’язання проблем та тайм-менеджмент. Розвиток цих компетенцій в комплексі дозволяє досягти більш високого рівня ефективності, ніж при ізольованому розвитку кожної з них;
- **персоналізацію навчання через врахування індивідуальних особливостей** (система дозволяє адаптувати освітній процес до потреб кожного учня, забезпечуючи оптимальні умови для його розвитку) та **максимальне розкриття потенціалу** (завдяки різноманітності завдань і методів оцінювання кожен учень має можливість проявити свої сильні сторони);
- **створення сприятливого освітнього середовища через атмосферу співпраці та довіри** (система сприяє створенню атмосфери, в якій учні почувуються комфортно і впевнено, що позитивно впливає на їхню мотивацію до навчання) та **обмін знаннями та ідеями** (учні мають можливість ділитися своїми думками, знаннями та досвідом, що сприяє розвитку колективної творчості).

Таким чином, використання синергетичного підходу в навчанні сприяє активізації діяльності учнів, розвитку ключових компетенцій, персоналізації навчання та створенню сприятливого освітнього середовища. Запропонована Комбінована система М. Гузика сприяє підвищенню якості освіти, створює умови для ефективної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що приводить до досягнення синергетичного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітвицька С. С. Системно-синергетичний підхід до педагогічної підготовки майбутніх магістрів освіти // Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 92–108.

2. Гузик М. П. Із секретів Комбінованої системи. (Організація навчально-виховного процесу за універсальною техно-логією) // Директор школи, ліцею, гімназії. 2000 №2/3. С. 20-47.

3. Гузик М. П. Індивідуальний розвиток дитини: діюча модель сучасної авторської школи. // Директор школи, ліцею, гімназії. 2001 №1. С. 6-39.

4. Гузик М. П. Школа, якою керує Бог. (До концепції авторської експериментальної школи-комплексу) // Директор школи, ліцею, гімназії. 2000 №1. С. 48-54.

5. Гузик М. П. Як не втратити таланти? Технологія навчання обдарованих. // Директор школи, ліцею, гімназії. 2001 №2. С. 26-52.

6. Гузик М. П. Особистісно орієнтована дидактична система загальноосвітньої школи //Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002рр. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. – Частина І. – Харків: «ОВС». 2002. С. 393 – 410.

7. Гузик Н. В. Природні задатки таланту – орієнтир компетентнісного підходу до змісту шкільної освіти // Управління школою. 2017 №4-6. С. 2-17.

8. Синергетика і творчість : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 314 с.

9. Чикурова О. Синергетичний підхід як методологічна основа теорії самоорганізації навчальної діяльності учнів початкової школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка.* 2022. № 1(2). С. 21–28.

FOREIGN LANGUAGE CONTINUING EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY OF ITS DEVELOPMENT

Danylyuk Sergiy Semenovich, Doctor of pedagogical sciences, professor, professor of the department of foreign languages Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi

Problem statement. In the third decade of the 21st century, the signs of maturity of foreign language continuing education clearly show themselves: completeness and relative stability of its composition, structure and functions. The specific conditions of education in the context of the pandemic at the beginning of the third decade accelerated its development due to the increase in the pace of digital transformation. Despite entering the stage of maturity, modern foreign language continuing education is characterized by increasing tension due to the exacerbation of a number of contradictions, which stimulates the growth of the number of problems and intensifies the further development of the theory and practice of foreign language continuing education. It is obvious that in the conditions of contradiction, a complex system such as continuing foreign language education has many attractors, not all of which are expedient from the point of view of the development of humanity as a whole.

To strengthen the maturity of foreign language continuing education and to correlate it with a favorable path of human development, we consider it expedient to correlate the development of foreign language continuing education with the provisions of the concept of sustainable development [1; 2; 3]. The article aims to characterize sustainability as a trend in the development of foreign language continuing education in the third decade of the 21st century.

The aims of the article are: identification and justification of trends and accompanying problems in the field of foreign language continuing education; analysis of identified problems in the context of sustainable

development trends; identification of signs and criteria of stability of the development of foreign language continuing education in the third decade of the 21st century.

Sustainability of development is undoubtedly a likely attractor and one of the trends in the development of education. However, there are some contradictions along this path, which entail problems. Having studied the social order and challenges to education in the current period, its state in practice and having analyzed the scientific literature on issues of foreign language continuing education [5; 6; 9], we have identified an aggravation of contradictions:

- between the development of diverse types and forms of foreign language continuing education and the absence of clear signs of their distinction and theoretically substantiated holistic models in the theory of Pedagogy;
- the presence of various concepts of foreign language continuing education and the absence of a uniform terminological and conceptual apparatus reflecting scientists' ideas about this phenomenon;
- active development of the theory and practice of digitalization of education and insufficient attention to the social, pedagogical, psychological and medical problems that are its consequences;
- a qualitative change in the structure of education in practice, the predominance of non-formal and informal types in it and the lack of sufficient regulatory and legal grounds for their implementation and evaluation of their results;
- the traditional subject of Pedagogy and the need to expand it in connection with the need to study issues of informal education, many of which have not previously been the subject of research in this science.

These contradictions have been brewing for quite a long period of time, but in the last few years, factors have emerged that accelerate them, causing emerging trends in the field of foreign language continuing education. The following factors have had the greatest impact on the development of education: digital transformation of the world and education,

in particular the pandemic that has accelerated the process of digital transformation; the spread of technologies based on the possibilities of using artificial intelligence; the diversity and variability of methods of obtaining information and types of education; changes in the legislative framework and guiding documents in the field of education; the strengthening trend of transition to entrepreneurial universities; awareness of the fact of transformation of the subject of Pedagogy; researchers' awareness of the ambiguity of terminology characterizing phenomena in the field of foreign language continuing education [7; 8]. The identified aggravated contradictions have led to the emergence of a wide range of interdisciplinary problems associated with the development of foreign language continuing education.

Presenting main material. Quality education is one of the goals of the concept of sustainable development, which defines the development guidelines for all spheres of human activities for the present and future generations. The purpose of the article is to characterize sustainability as a trend in the development of foreign language continuing education in the third decade of the 21st century. The identification and formulation of trends, problems and features of foreign language continuing education are related to the demands on it from the world community, the state, society, social groups and individuals, so it is natural to consider the problems in relation to the challenges to education, including humanity's pursuit of sustainable development.

This actualizes the need to study the trend of sustainable development of education and education for sustainable development. The trend of sustainable development is the leading one, since it postulates the fundamental possibility of the existence of foreign language continuing education today, its preservation and development in the future. Along with it, other important trends have developed: digital transformation of education; attracting the capabilities of artificial intelligence to manage and implement foreign language continuing education; diversification and multiple multiplication of information sources; integration of foreign language continuing education and the economy, the trinity of education, science and entrepreneurship. These trends set the substantive directions and

methods of development. The trends and problems of foreign language continuing education identified in the article are considered in the context of sustainable development of education as the leading trend of our time and determine the features of modern foreign language continuing education.

At present, when the system of foreign language continuing education has reached the stage of maturity, it is characterized by a variety of forms and methods of implementation. Most researchers associate foreign language continuing education with electronic education and the use of distance technologies. It is obvious that the digital transformation of society is a factor in the digital transformation of education, which is characterized by the following features: adaptation of the education system to changes in the labor market under the influence of digitalization; retraining of the entire faculty in order to master digital educational technologies; blended learning; integration of corporate and university education; increasing the level of digital and entrepreneurial literacy of all schoolchildren and students; general informatization of education; introduction of multi-speed learning systems in universities; transformation of universities into digital universities; communication in social networks at all levels; universities are becoming drivers of the digital transformation of the economy and society. In recent decades, artificial intelligence technologies (ChatGPT Bot, Twee, Eduaide) have been quite actively used in foreign language continuing education.

The spread of digital technologies and their integration into education have led to the diversification of sources and carriers of educational content, and the disruption of the relationship between formal, non-formal and informal education, which was typical for the end of the last century and the beginning of this century. Informatization of life and the introduction of digital technologies have led to a noticeable redistribution of the shares of types of foreign language continuing education, a shift in favor of informal methods of obtaining education [4; 6]. There is a constant increase in the attention of educational institutions responsible for assessing educational results to its informal component. The above-mentioned opposites cause an aggravation of the contradiction between the qualitative

change in the structure of education in practice, the prevalence of non-formal and informal types in it, and the absence of regulatory and legal grounds for their implementation and evaluation of their results. Changes in educational practice conflict with the development of theories reflecting the phenomenon of foreign-language continuing education.

The subjects of many studies are the ever-increasing role of artificial intelligence, including in the field of education and in its informal aspects. In our opinion, the most relevant today is the study of the ethical and social consequences of the development and use of advanced artificial intelligence technologies. H. Rodas-Osollo identified the problems that will be relevant in the near future: job displacement, replacement of people with artificial intelligence, mass unemployment and economic inequality; bias and discrimination based on the possible bias of the data used, leading to false conclusions; threats to privacy, increased availability of personal data, the emergence of surveillance threats; lack of control and irresponsibility of the consequences of decisions made by artificial intelligence without human control; risks of malfunction, hacking and malicious use of artificial intelligence; potential inability to control complex objects of artificial intelligence [7]. Despite such a general description of the risks and problems of artificial intelligence, all of them can potentially arise in foreign language continuing education.

Conclusions. The article describes the contradictions and problems of foreign language continuing education in the third decade of the 21st century from the point of view of the concept of foreign language continuing development. It is shown that education performs significant functions in the sustainable development of the world, while it itself has a tendency to develop in accordance with the leading idea of the concept. At present, the development of foreign language continuing education is characterized by insufficient sustainability, since it is accompanied by inconsistency and a number of urgent problems, the solution of which can contribute to strengthening the tendency of sustainability. The trends in the development of foreign language continuing education are considered in the context of the main trend. The signs and criteria for the sustainability of the development of foreign language continuing education in the third decade of the 21st century are revealed.

REFERENCES

1. Дегтярьова Г. А. Система післядипломної педагогічної освіти як одна із пріоритетних складових неперервної освіти. Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд». 2015. № 20 (10). – Режим доступу: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/615/784>.
2. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: Знання України, 2003. 450 с.
3. Повідайчик О., Гринь О. Концепція сталого розвитку як основа неперервної екологічної підготовки майбутніх педагогів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2024. 1(54). 154–157.
4. A Memorandum on Lifelong Learning. – Access Mode: <https://unesdoc.unesco.org/ark/48223/pf0000199325>
5. Education 2030: Towards Inclusive and Equitable Quality Education and Lifelong Learning for All (Incheon Declaration). – Режим доступу:
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233137>
6. Kotlyarova I.O. Peculiarities of Formal, Nonformal and Informal Education of the Academic Staff. SGEM2016 Conference Proceedings. 1. 3. 731–735.
7. Rodas-Osollo J. (2023). An Interesting Adventure Accompanied by CMCg.I Model. Supporting Digital Transformation in the Cognitive Era. Cognitive Transformation Experience. Zenodo. – Access Mode: <https://zenodo.org/records/10111223>
8. Vaulin S. (2017). Integration of Education, Science and Entrepreneurship in Student Training and Professional Development of Academic Staff and Enterprise Employees. INTED2017 Proceedings. 2701–2704.
9. Voloshina I. Lifelong Learning for University Human Resource Development. INTED2017 Proceedings. 2017. 2669–2673.

ОСВІТА ДЛЯ МИРУ. УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

*Дацюк Віка Анатоліївна, доктор філософії
в галузі психології, доктор філософії,
директор Троїцького ліцею Яськівської
сільської ради Одеського району Одеської
області*

Політику України щодо ведення наукової та освітньої діяльності, розробку її теоретичних та методологічних засад можна поділити на два періоди: мирний час та російська агресія. Перший період розвитку державної системи освіти і науки досить докладно описаний у вітчизняній та закордонній літературі, аналітичних матеріалах України та міжнародних організацій, дисертаційних дослідженнях тощо. Другий період пов'язаний з військовими та політичними подіями 2014-2022 років, впливом COVID-19 (2019-2022), а з 2022 року – військовим нападом російської федерації, що спричинило введення на території України воєнного стану [2].

Масштабний збиток і втрата ресурсів, що були нанесені Україні в результаті збройного нападу, стали характерною рисою української науки і освіти: людські втрати і пов'язані з цим соціальні витрати (призначення різних видів державної соціальної допомоги та надання соціальних послуг), економічні втрати (скороченням чисельності населення, зниження економічних показників країни), втрата громадських будівель (освіти, спорту, соціального захисту, культури, закладів охорони здоров'я, адміністративних будівель тощо), втрата транспортної інфраструктури, комунікаційних мереж і комунікацій. Як зазначає Президія Національної академії наук України «бойові дії на території України значно ускладнюють діяльність освітніх установ, організацій і підприємств. Деякі з них розташовані на окупованій території. Були пошкоджені об'єкти наукової інфраструктури, особливо лабораторії, розташовані у

Києві, Харкові та Сумах. Значна кількість освітян змушені евакуюватися в пошуках безпечного місця перебування» [3]. Пропозиції установ і організацій Національної академії наук України були озвучені чітко, з урахуванням вартості відновлення будівель і споруд, пошкоджених в результаті збройного нападу, відповідно до вимог указу Президії Національної академії наук України від 17.03.2022 р. № 83.

Одним з інструментів боротьби з руйнуванням науково-технічного потенціалу України стала практика тимчасового переміщення закладів вищої, середньої та дошкільної освіти й наукових установ. До тимчасово переміщених установ належать ті, які в період тимчасової окупації або проведення антитерористичної операції за рішенням засновників, змінили своє місце розташування, переїхавши з тимчасово окупованих територій до підконтрольних уряду України населених пунктів на території України. Слід акцентувати, що станом на липень 2023 р. наслідками збройної агресії проти України стало зруйнування 337 закладів освіти та пошкодження 3199 [1].

Тому в умовах воєнного стану заклади освіти та дослідники повинні впроваджувати такі практики, як: забезпечення безпеки дослідницької діяльності (включаючи віддалену роботу); коригування виробничих відносин у новому контексті; дослідження з акцентом на актуалізацію, з метою наближення до практичних питань, таких як сучасна безпека, оборона та життєзабезпечення; скорочення вторинних витрат на дослідження; організація діяльності дослідників, які були змушені емігрувати за кордон або евакуюватися в інші регіони.

Слід наголосити, що освіта під час війни потребує координації та співпраці між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту здобувачів освіти. Така координація і співпраця сприяє впровадженню заходів, що

гарантують безпеку для всіх учасників освітнього процесу; забезпечує освітній процес не лише методичними матеріалами, а й соціальною та емоційною підтримкою, доступом до новітніх технологій; створює рівні можливості для всіх учасників навчання з метою запобігання дискримінації; сприяє професійній підготовці й розвитку компетентностей педагогів та викладачів до роботи зі здобувачами освіти, які мають відставання під час навчання або психологічні травми.

Окремим напрямком щодо розширення ініціатив з підтримки освіти і науки в Україні можна виділити співпрацю закладів освіти з міжнародними організаціями. Від початку війни за сприяння МОН України активізувалася співпраця з міжнародними партнерами. Наприклад, протягом 2023 року у сфері освіти реалізовано понад 160 проєктів, що були запропоновані спеціалізованими структурами ООН, органами ЄС, урядами іноземних держав, громадськими організаціями і передбачали таку пріоритетність як створення безпечних умов навчання та викладання, забезпечення якісного змішаного та дистанційного навчання. Проте з часом напрямки пріоритетності розширювалися і на сьогодні визначилися такі: відновлення/ремонт закладів освіти, підтримка закладів професійної освіти, що розміщують тимчасово переміщених осіб, друк підручників для 5 класу НУШ (українська мова) (ЄС); постачання комп'ютерної техніки, курси з психологічної підтримки педагогів та здобувачів освіти, друк підручників для 5 класу НУШ (математика) (ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО); компенсація видатків на оплату праці працівників сфери освіти (Світовий банк); фінансування заходів з удосконалення організації гарячого харчування здобувачів освіти (ООН) тощо [1].

Прикладом для наслідування також є Асоціація з міжнародних питань (АМО), що здійснює в Україні з 2006 року реалізацію проєктів у сфері освіти. Чеську громадську організацію підтримує Міністерство закордонних справ Чеської Республіки та Чеська агенція розвитку у питаннях сприяння розвитку не тільки середньої,

а й вищої освіти в Україні. АМО спрямовує свою діяльність на організацію та проведення міжнародних конференцій, семінарів, круглих столів; організацію освітніх проєктів; підтримує інтерес до міжнародних відносин серед громадськості; співпрацює з місцевими та міжнародними організаціями. Отже, на сьогодні АМО виступає такою відкритою платформою для науковців, освітян, бізнесменів, політиків, представників ЗМІ та громадських організацій де є унікальна можливість взаємодіяти у відкритому та неупередженому середовищі.

Одеська область може похвалитися співпрацею з АМО, оскільки її освітяни брали участь у декількох чесько-українських проєктах. Протягом 2019-2021 років відбувалася реалізація проєктів «На шляху до інклюзії» (мета: імплементація чеського досвіду у сферу інклюзивної освіти, підтримка рівного доступу до освіти) та «Зміни педагогічних факультетів та університетів у 21 столітті» (мета: розширення можливостей викладачів під час викладання в закладах вищої освіти). Партнером АМО виступив КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

Окремо слід звернути увагу на чесько-український проєкт «Підтримка оновлення освіти в Україні» (2023-2024 р.), що об'єднав керівників закладів освіти Одещини, Миколаївщини та Херсонщини задля підвищення їхньої компетентності у сфері кризового менеджменту та можливості імплементувати досвід чеських колег з організації дистанційного навчання в українську освітню практику. Учасники проєкту прослухали серію вебінарів зі стратегічного, кадрового, кризового управління та кризової комунікації, проєктного менеджменту, як управляти змінами в педагогічному процесі.

Отже, залучаючи до співпраці міжнародні організації, українська освіта отримує позитивні практики, розширення інноваційних методів навчання, нові акценти у процесі створення безпечного освітнього середовища.

Таким чином, управління закладом освіти в умовах сучасних

викликів потребує від керівника освітньої установи компетентної орієнтації в кризовому управлінні, організації освітнього процесу, умінь налагоджувати партнерство не тільки з органами державної влади та місцевого самоврядування, а й з міжнародними організаціями задля забезпечення якісної української освіти на рівні європейських та світових освітніх стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освіта і наука України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 64 с.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 (редакція від 17.08.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>. (дата звернення: 24.09.2024).

3. Про організацію роботи установ, організацій та підприємств НАН України в умовах воєнного стану : постанова Президії НАН України від 17.03.2022 р. № 77. URL: <http://www.materials.kiev.ua/events/220321170909516-7694.pdf>. (дата звернення: 26.09.2024).

ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Жорова Ірина Ярославівна, доктор педагогічних наук, професор, в.о.ректора, перший проректор Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

В Україні освітні втрати зумовлені як пандемією, так і війною. Вимушена перерва у навчанні, знищені школи, відсутність очного та значні обмеження для дистанційного навчання, віялові відключення електроенергії – головні виклики, з якими стикнулася українська освіта з початком повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну. Ці обставини зумовили зростання освітніх втрат.

Наявність та подальше зростання освітніх втрат і розривів в подальшому матимуть довготривалі економічні наслідки, деструктивні впливи на особистість, виникнення соціо-емоційних проблем, проблеми когнітивного розвитку та ін. Саме тому освітні втрати потребують оперативного реагування – діагностування, розроблення стратегії та запровадження компенсаторних програм і механізмів.

Проблеми діагностики та компенсації освітніх втрат у період воєнного стану досліджували Г. Бичко, М. Головка, О. Локшина, Ю. Назаренко, В. Терещенко, О. Топузов та ін. Результатом їхніх наукових пошуків стали: *виявлення загальних чинників освітніх втрат* (недосконалість інфраструктури дистанційного навчання; недостатній рівень розвитку в учнів уміння самостійно вчитися; потреба в постійному зворотному зв'язку з педагогом; недостатня підготовленість учителів до використання технологій, засобів та інструментів дистанційного навчання; недостатня підготовленість батьків до підтримки дітей у нових освітніх умовах); *визначення довготривалих чинників негативного впливу, зумовлених війною* (фізична небезпека для здобувачів освіти; пошкодження освітньої інфраструктури; про-

пуски занять; зростання рівня насильства в закладах освіти, незаконне переслідування та затримання педагогів й учнів на тимчасово окупованих територіях; зниження мотивації до навчання та порушення психічного здоров'я учнів; втрати здобувачів освіти та педагогів унаслідок бойових дій; вимушений відтік кваліфікованих педагогів та управлінців за кордон; недостатнє забезпечення закладів освіти педагогічними кадрами; порушення усталених механізмів підготовки та перепідготовки педагогічних працівників); *розроблення й обґрунтування механізмів компенсації освітніх втрат на державному рівні* [2].

Освітні втрати мають широкий контекст й означають втрату можливостей для всебічного розвитку учнів (інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного тощо):

- навчальні втрати (втрати знань, умінь, навичок, ставлень тощо);
- виховні втрати;
- зниження темпу розвитку особистості (психологічні втрати).

До розроблення методичних рекомендацій щодо визначення та надолуження освітніх втрат долучилися Міністерство освіти і науки України спільно з ЮНІСЕФ та Українським інститутом розвитку освіти, Інститут педагогіки НАПН України, Український центр оцінювання якості освіти, Державна служба якості освіти.

У розв'язанні проблеми подолання освітніх втрат важливим є вивчення світових практик роботи в цьому напрямі. Зокрема досвід зарубіжних країн свідчить про важливість відновлення освітнього процесу і застосування ефективного інструментарію компенсації освітніх втрат.

Рамка відновлення навчання RAPID (ЮНІСЕФ):

- охопити (Reach) кожну дитину та утримати (retain) її в школі,
- оцінити (Assess) її поточний рівень знань,
- пріоритезувати (Prioritize) базові знання/навички (фундаментальні основи), передусім з читання і математики,

- підвищити (Increase) інтенсивність наздоганяльного/ компенсаторного навчання, щоб надолужити пропущений матеріал/втрачені знання;
- розвивати (Develop) психосоціальне здоров'я та благополуччя.
- Генералізовані інструменти компенсації освітніх втрат (ЮНЕСКО):
- консолідація змісту освіти (навчальних програм та навчально-методичного забезпечення) відповідно до рівнів навчальних досягнень учнів, а не стандартів освіти
- збільшення кількості навчальних годин. Рекомендовано варіанти подовження навчального дня, навчального року, запровадження літньої школи для всіх учнів чи тих, хто її потребує.
- підвищення ефективності навчання (цілеспрямоване навчання, структурована педагогіка, репетиторство в малих групах) [1].

В Україні останні декілька років активізувалася робота з розробки питання подолання освітніх втрат, тож є певні позитивні результати, але водночас є напрями, що потребують більш системної роботи і акцентування уваги на пошуку ефективних практик роботи. Зокрема, Василь Терещенко на основі досліджень, спостережень і досвіду роботи вчителів виокремлює такі заходи щодо розв'язання проблеми подолання освітніх втрат в національній системі освіти:

- *неефективні* (другорічництво, компенсаторний навчальний рік, збільшення навчального часу, створення інтеграційних класів, репетиторство за державний кошт);
- *ефективні* (розроблення й імплементація державної стратегії подолання освітніх втрат; гармонізація зусиль різних організацій, що працюють в одному полі; налагодження громадсько-державного партнерства; посилення шкільної автономії у виборі форматів роботи; посилення взаємодії й співпраці вчительства (peer-to-peer); перегляд та адаптація освітніх програм з метою акцентування «ядра знань»; методична

підтримка вчительства з боку різних стейкхолдерів; розроблення якісного додаткового освітнього контенту; розроблення додаткового контенту з ключових тем; запровадження технологій catch-up під час канікул чи впродовж року).

Коли ми говоримо про поточний стан справ щодо компенсації втрачених або недотриманих знань учнів, то очевидно розуміємо, що основними виконавцями є вчительство, а організаторами на локальному рівні – керівники шкіл. Позитивний досвід керівників шкіл та вчителів щодо організації роботи з подолання освітніх втрат свідчить про актуальність таких аспектів як моніторинг результатів навчання, адаптивне гнучке планування, продуктивність навчання в онлайн форматі, професійний розвиток педагогічних працівників. І важливим є змістове наповнення кожного напрямку роботи.

Моніторинг результатів навчання:

- створюємо творчу групу, до її складу включаємо психолога;
- визначаємо предмети, що підлягають моніторингу (враховуємо предмети, що входять до НМТ, вимоги до навчальних досягнень, карти опорних знань з предметів);
- проводимо моніторинг на початку навчального року (перевірка залишкових знань), впродовж навчального року (динаміка змін і за необхідності корекція механізмів), в кінці навчального року).

Адаптивне гнучке планування:

- створюємо карти опорних знань/ядра знань із кожного предмета та класу (головні знання з кожного предмета за певний клас, якими повинен володіти учень, і без них він не зможе навчатися у наступному класі);
- здійснюємо перерозподіл навчального часу між темами, або розробляти власні навчальні програми, коригуючи зміст та результати навчання з урахуванням виявлених освітніх втрат;
- розробляємо програму надолуження. Плануємо додаткові заняття для того, щоб наздогнати навчальну програму. Такі

заняття можуть бути для всього класу, невеликих груп чи окремих учнів. Тут важливо орієнтуватись на кожного учня. Адже навіть якщо діти пропустили однаковий час навчання, прогалини у них можуть бути різні;

- адаптуємо розклад та календарно-тематичне планування;
- реалізуємо, здійснюємо моніторинг та корекцію компенсаторного навчання.

Продуктивність навчання в онлайн форматі:

- змінюємо формат уроків. Використовуємо інструменти, що допоможуть учителю оптимізувати матеріал, а дітям легше його засвоїти (короткі та зрозумілі конспекти з важливою інформацією максимально візуалізованою: малювати схеми, таблиці; виділяти важливе кольором; використовувати наліпки);
- створюємо навчальні кейси до кожного уроку;
- зосереджуємо зусилля на ключовому навчальному матеріалі і завданнях. Учень не вчиться, коли навчає вчитель, а вчиться, коли вчить сам;
- визначаємо розумний баланс синхронного і асинхронного навчання;
- забезпечуємо обов'язкову комунікацію вчителя і учнів під час асинхронної роботи в межах часу уроку згідно розкладу. Обов'язкове оцінювання асинхронної роботи;
- застосовуємо формувальне оцінювання як засіб покращити рівень знань учнів;
- розвиваємо м'які навички і уміння вчитися;
- емоційна підтримка паралельно з навчанням.

Професійний розвиток педагогічних працівників:

- післядипломна педагогічна освіта вчителів відповідно до потреб у професійній діяльності;
- удосконалення системи методичної роботи (фахових об'єднань вчителів, обмін досвідом та інструментарієм). МО визначає тактичні цілі, а вчитель – операційні щодо подолання освітніх втрат;

- комунікація педагогів щодо обміну кращим досвідом професійної діяльності, щодо успіхів учнів;
- психологічна підтримка вчителів (робота з травматичним досвідом і оптимізацією робочого навантаження).

Оскільки освітні втрати в разі відсутності вчасних належних заходів із їх виявлення і подолання, мають тенденції щодо накопичення і поглиблення, то невідкладність відповідної діяльності є незаперечною. З огляду на її важливість, проблема освітніх втрат передусім потребує особливої уваги та вирішення на державному рівні через розроблення і прийняття стратегічних документів. Таким чином для вирішення окреслених питань необхідною стане комплексна робота вчителів з учнями, їх батьками, долучення представників громадськості, волонтерів тощо. Архітектура сучасного освітнього процесу в Україні має вже зараз відображати основні риси, що допоможуть відновлювати і розбудовувати освіту в умовах криз і катастроф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження рекомендацій слухань Комітету на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання»: Рішення Комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної ради України від 07 червня 2023 року до протоколу № 122.

2. Теоретико-методичні засади компенсації навчальних, виховних та психосоціальних втрат здобувачів освіти у воєнний та післявоєнний час: методичні рекомендації / Упорядники Моїсєєв С. О., Дереш В. С., Примакова В. В., Стребна О. В., Філончук З. В., Ковальова О. І. Херсон: 2023. 53 с.

ВИКОРИСТАННЯ БРЕНДИНГУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ

Жулінська Ганна Миколаївна, аспірант кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Високий рівень конкурентності закладів освіти на ринку освітніх послуг спрямовує їх до створення новітніх маркетингових технологій, використання засобів масової інформації, розробки піар-компаній з просування персонального бренду. В умовах стрімкої цифровізації та переходу багатьох освітніх закладів до дистанційного або змішаного навчання виникає необхідність адаптації маркетингових стратегій до нових реалій. Одним із ключових елементів такої стратегії є брендинг закладу загальної середньої освіти. Бренд школи стає не лише символом її ідентичності, але й важливим чинником у виборі навчального закладу учнями та їхніми батьками. Успішний брендинг сприяє підвищенню конкурентоспроможності освітнього закладу, формуванню довіри серед громади та створенню позитивного іміджу [4].

В умовах онлайн-навчання особистий контакт між учасниками освітнього процесу є обмеженим, що робить брендинг важливим інструментом для комунікації цінностей та переваг закладу освіти. Від того, наскільки грамотно розроблено та реалізовано брендинг, залежить залученість учнів, рівень їхньої мотивації та вірність до закладу. Тому вивчення та впровадження брендингових стратегій в освітній сфері є актуальним та важливим напрямом дослідження [6].

2. Ступінь дослідження проблеми

Тема брендингу в освіті активно вивчається у світовій науковій спільноті: Л. Браун, О. Віханський, С. Грабовська, Ж.-Н. Капферер, О. Мармаза. Тема брендингу українських закладів освіти порівняно нова і поки що є недостатньо дослідженою. Проблемою брендингу

закладів освіти в Україні займалися такі науковці, як С. Семенюк [8], І. Грищенко [5], Н. Крохмальова [5], І. Кучерак [7] та інші.

За визначенням американського фахівця Ф.Котлера, «Бренд – це назва, термін, символ або дизайн (або комбінація всіх цих понять), що позначає певний вид товару або послуги окремо взятого виробника (або групи виробників) і виділяють його серед товарів і послуг інших виробників» [2, с. 36].

Бренд - це набір реальних і віртуальних думок, виражених в торговій марці, який, якщо їм правильно керувати, створює вплив і вартість [12].

Не зважаючи на безліч визначень, у найбільш загальному розумінні брендинг можна трактувати як створення, розвиток і підтримку постійного добровільного зв'язку зі стратегічно важливою групою споживачів, за допомогою стабільного та надійного набору відмінних властивостей продукту, через наявність незмінно високої якості та очікуваного рівня задоволення.

Розуміння сутності брендингу є можливим лише за умови наукового аналізу й усвідомлення змісту самого визначення «бренд». Згідно з даними наукових досліджень, етимологія слова «бренд» вказує на його давнє скандинавське походження, де «brandr» означало «горіти». З такою основою слово перейшло в англосаксонську мовну групу, де воно вже означало «ставити мітку», «тавро». Традиція ставити мітки на вироблених товарах існувала ще в V тис. до н.е., однак поява справжніх брендів, що визначають не виробника, а товар, який вони продають, відноситься до другої половини XIX ст. [4]

Як справедливо відзначають О. В. Сорока та М. С. Кривцова, висока швидкість зміни освітніх послуг, складність самого продукту «освітня послуга» і невпевненість споживача в перевагах одних освітніх послуг перед іншими роблять концепцію брендингу особливо привабливою [9].

Існує чимало досліджень, присвячених маркетинговим стратегіям освітніх закладів, включаючи використання брендингу. Проте більшість досліджень стосуються вищих навчальних закладів або приватних шкіл. Вивчення брендингу у контексті загальної середньої освіти, особливо в умовах дистанційного навчання, поки що є

менш дослідженим напрямом. Тому є потреба в детальнішому аналізі специфіки застосування брендингу у школах, що працюють за дистанційною або змішаною моделлю навчання.

Метою статті є дослідження впливу брендингу як елементу маркетингової стратегії на діяльність закладів загальної середньої освіти в умовах онлайн-навчання та визначення практичних підходів до його впровадження.

Шкільний брендинг є критично важливим аспектом маркетингової стратегії будь-якого закладу освіти. Він допомагає сформувати почуття ідентичності та приналежності серед здобувачів освіти, співробітників та випускників, залучає контингент і донорів, а також допомагає забезпечити фінансування важливих ініціатив, програм тощо. Інвестиції в шкільний брендинг можуть мати позитивний вплив на шкільну спільноту в цілому [1].

Так у все більш конкурентному освітньому середовищі школи стають не лише осередками навчання, а й набувають ознак окремих брендів. Ефективний шкільний брендинг - це вже не розкіш, а необхідність для збільшення контингенту й підвищення впізнаваності. Розглянемо причини, чому впровадження шкільного брендингу може стати трансформаційною стратегією для шкіл, які прагнуть залучити більше учнів і здобути більше визнання [3].

Створення унікальної ідентичності. Сильний бренд допомагає школі виділитися. Серед великої кількості закладів освіти унікальна айдентика може привернути увагу майбутніх учнів і батьків, диференціюючи ваш заклад від інших.

Побудова довіри та авторитету. Добре виконаний брендинг будує довіру. Послідовний і професійний брендинг створює відчуття надійності та достовірності, що є важливими факторами для батьків та здобувачів освіти при виборі школи.

Посилення шкільної культури та цінностей. Ефективний брендинг - це візуальне представлення культури та цінностей закладу освіти. Він розповідає про те, що школа відстоює, про її освітню філософію та про те, яку спільноту вона формує, що знаходить відгук у сім'ях, які шукають та розділяють подібні цінності.

Покращення залучення громади. Сильний брендинг може сприяти формуванню почуття гордості та зв'язку між нинішніми учнями та батьками, перетворюючи їх на амбасадорів бренду. Позитивні відгуки від існуючих членів громади може бути потужним інструментом для залучення нових здобувачів освіти.

Демонстрація академічних та позакласних переваг. Брендинг забезпечує платформу для висвітлення академічних досягнень освітньої установи, інноваційних програм та позакласних пропозицій. Це може привабити учнів та учениць, які шукають конкретні можливості чи освітній досвід.

Використання цифрових платформ. У цифрову епоху присутність закладу освіти в мережі Інтернет має вирішальне значення. Добре брендований веб-сайт і соціальні медіа-платформи можуть значно підвищити впізнаваність школи, роблячи її більш доступною і привабливою для технічно підкованих сімей. На додаток до соціальних мереж, варто розглянути можливість додавання блогу на веб-сайт закладу освіти, що дасть можливість надавати цінну та актуальну інформацію цільовій аудиторії [10].

Ведення блогу також може покращити пошукову оптимізацію - це важливо, якщо врахувати, наскільки серйозною є конкуренція в освітній галузі. При регулярній публікації записів у блозі, Google переіндексовує сайт закладу освіти, щоб охопити новий контент. Оскільки алгоритми Google надають пріоритет свіжому контенту, переваги очевидні.

Підтримка комунікаційних та маркетингових зусиль. Брендинг поширюється на всі форми комунікації - від брошур до інформаційних бюлетенів і презентацій на днях відкритих дверей. Послідовна стратегія бренду гарантує, що всі маркетингові матеріали будуть узгоджені, підсилюючи послання та імідж закладу в кожній взаємодії.

Адаптація до ринкових тенденцій та потреб. Ефективний брендинг не є статичним, він розвивається разом зі зміною освітніх тенденцій та потреб ринку. Заклади освіти, які адаптують свій брендинг до сучасних проблем та інтересів учнів, мають більше шансів бути привабливими для нових здобувачів освіти.

Інвестиції в шкільний брендинг - це інвестиції в майбутнє школи. Йдеться не лише про залучення нових учнів, а й про створення довготривалої спадщини та сильної громади. Школи, які розуміють і впроваджують ефективні стратегії брендингу, мають більше шансів збільшити кількість учнів і підвищити свою впізнаваність у конкурентному освітньому середовищі. Зосередившись на цих восьми ключових сферах, школи можуть розробити потужний бренд, який резонує з потенційними учнями та їхніми сім'ями, прокладаючи шлях до зростання та успіху [11].

Дослідження показало, що брендинг освітнього закладу повинен бути інтегрованим у загальну стратегію комунікації з громадою. Використання соціальних мереж, офіційного вебсайту, цифрових кампаній та візуальних елементів (логотип, слоган, кольорова гамма) є ключовими інструментами брендингу, що дозволяють створити міцну та впізнавану ідентичність школи.

Сильний бренд школи допомагає сформувати в учнів почуття ідентичності та приналежності до школи. Коли учні відчують гордість і зв'язок зі своєю школою, вони з більшою ймовірністю будуть зацікавлені в навчанні, краще відвідуватимуть заняття і позитивніше ставитимуться до освіти. Це почуття приналежності також може призвести до зниження рівня булінгу та іншої негативної поведінки, створюючи більш безпечне та позитивне шкільне середовище.

Таким чином, брендинг закладу загальної середньої освіти в умовах онлайн-навчання є потужним інструментом підвищення його конкурентоспроможності, залучення нових учнів та створення позитивного іміджу. Інтеграція брендингу в маркетингову стратегію школи допомагає зміцнити зв'язки з громадою, сприяє формуванню довіри та підвищує рівень мотивації учнів до навчання. Впровадження ефективних брендингових рішень дозволить закладам освіти краще адаптуватися до умов дистанційного навчання та забезпечити високий рівень освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алдошина М. В. (2021). Особливості брендингу закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг. URL: <http://surl.li/eoxdl>

2. Балабанова Л. В., Приходченко Я. В. Бренд-менеджмент підприємств в умовах маркетингової орієнтації: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 200 с.
3. Волокитіна Л. О. (2008). Маркетингова система освітніх послуг вищого навчального закладу: дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Донецьк.
4. Григорчук Т.В. Брендінг: навчальний посібник [для дистанційного навчання]. К. : КНУКіМ, 2019. 163 с.
5. Грищенко І. М., Крахмальова Н. А. Ефективність комунікаційної діяльності вищих навчальних закладів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2013, № 4, Т. 2. С. 218–223.
6. Зуєвська І. Критерії ефективності позитивного іміджу школи. *Директор школи*. 2016. № 2 (386). С. 10–13.
7. Кучерак І. В. Теоретичні аспекти формування освітнього бренда вищого навчального закладу. *Обрії*. №1 (36). 2013. С. 25-26.
8. Семенюк С. Брендінг вищого навчального закладу. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 3. С. 133–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2013_3_22
9. Сорока О. В., Кривцова М. С. Бренд закладу вищої освіти – основа конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2018. Вип. 19. Ч. 3. С. 65–70. URL: http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/19_3_2018ua/15.pdf
10. Червинська, І. В. (2021). Бренд закладу загальної середньої освіти як показник його конкурентоздатності в освітньому просторі регіону. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/11882>
11. Яремчук Н., Сениця Н. (2021). Педагогічні умови формування віртуального освітнього простору закладу вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2021. № 7–8 (193–194). С. 54–58.
12. Clifton R., Maughan E. *The Future of Brands*. London: Macmillan Press Ltd, 2000. P. VII.

СТРАТЕГІЧНІ ВИКЛИКИ СТІЙКОСТІ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРІОРИТЕТИ ТА ЗДОБУТКИ УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКОЇ СПІВПРАЦІ

Задорожна Любов Кирилівна, кандидат філософських наук, ректор КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Контекст війни сьогодні є невід'ємною складовою аналізу функціонування усіх сфер життя українського суспільства. Освіта як найважливіша соціальна функція, що має державотворче значення, оскільки зорієнтована на формування свідомості людини та суспільства в цілому, в умовах війни стає не просто суспільним благом, а фундаментом національного спротиву. Водночас, виклики, з якими стикається українська освіта в умовах збройної агресії з боку РФ є надзвичайними і унікальними у XXI сторіччі. З одного боку, відбувається розвиток освіти, впровадження нових Державних стандартів, сучасних підходів до управлінської та освітньої діяльності, модернізація матеріально-технічної бази, діджиталізація, наближення до європейського освітньо-наукового простору, тощо. З іншого боку – очевидна загроза життю та здоров'ю усіх учасників освітнього процесу, руйнування закладів освіти, відтік педагогічних кадрів, психотравматизація дітей та дорослих. Весь цей комплекс обставин обумовлює складну динаміку життя кожного закладу освіти.

Заклад післядипломної педагогічної освіти є тією науково-методичною і освітньою установою, предметом діяльності якої є вплив на розвиток якості регіональної освіти. Його функціонування відрізняється не тільки специфічністю вузької сфери післядипломної педагогічної освіти, а й суттєвою залежністю від інших ланок освіти і стану системи в цілому. Оцінка впливів викликів війни на національну освіту останнім часом презентована у низці досліджень, де окреслено коло проблем і негативних наслідків воєнного стану [1, 2].

Відтак, і діяльність закладу післядипломної педагогічної освіти сьогодні має яскраво виражений кризовий характер, особливо в регіонах, які безпосередньо перебувають у зоні бойових дій або постійно знаходяться під обстрілами.

Одеська область є одним з найбільш небезпечних регіонів України в умовах повномасштабної війни, що позначається на розвитку регіональної освіти. Актуальні ризики і загрози, що супроводжують функціонування регіональної освіти, вказані у Стратегії розвитку освіти Одеської області на 2023 - 2027 роки. Серед них: загрози воєнного характеру; руйнування критичної інфраструктури; внутрішня міграція населення; відтік фахівців за кордон або до інших регіонів; старіння педагогічних кадрів та непедагогічних кадрів в освітній сфері; обмеження ресурсів на розвиток закладів освіти, у т.ч. зменшення державних видатків на сферу освіти, погіршення соціально-економічних умов населення; погіршення психологічного стану населення в умовах війни, тощо [5].

У цих умовах Комунальний заклад вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» як регіональний заклад післядипломної педагогічної освіти стикається з викликами, що потенційно посилюють кризу. У Стратегії розвитку Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради на 2024-2028 роки» зазначено низку таких викликів:

- непередбачуваність безпекової ситуації в умовах українсько-російської війни;
- необхідність одночасно забезпечувати стійкість, відновлення та зростання в системі діяльності Академії;
- швидкоплинність політичного, економічного, соціального середовища, що зумовлює освітні зміни;
- недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази, яка регулює діяльність закладу вищої освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- незавершеність реформи національної системи освіти;

- зниження цінності педагогічної освіти та престижності професії вчителя;
- зменшення потенціалу для кадрового поповнення;
- обмеженість фінансових ресурсів для реалізації інноваційних освітніх і наукових проектів [4].

Отже, керівництво і колектив Одеської академії неперервної освіти спрямовують свою діяльність на подолання вказаних викликів і забезпечення безперебійної та ефективної роботи закладу освіти в умовах війни. Тут можна окреслити три наскрізних параметри функціонування закладу освіти, що дозволяють успішно вирішувати завдання в ситуації перманентної воєнної загрози, руйнувань, психічної перенапруги: стійкість – відновлення – розвиток.

Аналіз досвіду управління та організації діяльності Одеської академії неперервної освіти під час повномасштабної війни у перші роки (2022-2023 рр.) показав, що необхідними передумовами стабільного розвитку закладу освіти в умовах кризи є єдність колективу та утвердження у щоденній роботі певних цінностей: праця, стійкість, мужність, безпека, турбота, солідарність та співпраця, відповідальність та лідерство, професійне зростання, відданість своїй справі [3]. І надалі ці цінності стали фундаментом індивідуальних і групових стратегій стійкості, відновлення та розвитку Академії в умовах війни. Одним з найбільш важливих внесків в утвердження цих стратегій є українсько-чеська співпраця, що стала прикладом поєднання ціннісно-сміслового, культурно-просвітницького, професійно-педагогічного, психолого-підтримуючого, фінансово-технічного аспектів партнерської допомоги.

Партнерство КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» з громадською організацією Чеської Республіки «Асоціація з міжнародних питань» (АМО) продовжується впродовж багатьох років. У мирний час українсько-чеська співпраця була зосереджена на питаннях впровадження сучасних освітніх практик, передусім у сфері інклюзивної освіти. Так, на початку впровадження освітньої реформи «Нова українська школа» суттєва професійна допомога для українських педагогів та фахівців інклюзивно-ресурсних центрів була надана чеськими фахівцями в межах проєкту

«На шляху до інклюзії», що реалізований Асоціацією з міжнародних питань (АМО) за підтримки програми TRANS Міністерства закордонних справ Чехії. Також у 2019 році Одеська академія неперервної освіти як заклад вищої освіти взяла участь у проєкті «Зміни педагогічних факультетів та університетів у XXI столітті», що реалізовував Університет Масарика за підтримки Чеської агенції розвитку. Цей проєкт сприяв впровадженню сучасних та ефективних підходів до організації підготовки здобувачів освіти на педагогічних спеціальностях, зокрема, академічної мобільності, інклюзії та інтернаціоналізації, підтримки науковців у вищій школі, імплементації чеського досвіду щодо внутрішньої оцінки закладів вищої освіти. Така співпраця надала важливі орієнтири для успішного запровадження в Одеській академії неперервної освіти нових освітньо-професійних програм – «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка середньої освіти», «Освітній менеджмент у педагогічних системах».

Під час війни українсько-чеська співпраця набула нових вимірів і стала суттєвим внеском у забезпечення стійкості, відновлення та розвитку Одеської академії неперервної освіти. Такий ефект забезпечила участь Академії і закладів освіти Одеської області в українсько-чеському проєкті «Підтримка відновлення освіти в Україні» (2023-2024 р.), який реалізується за фінансової підтримки Програми трансформаційного співробітництва Міністерства закордонних справ Чеської Республіки. Академія стала реципієнтом фінансової допомоги від чеських партнерів – Асоціації з міжнародних питань (АМО), що дозволило посилити спроможності у різних напрямках діяльності.

Прикладом є видання Одеською академією неперервної освіти у 2023 році 10 навчально-методичних посібників «Нова українська школа на засадах єдності цінностей, змісту і форм» для учителів усіх освітніх галузей, що починали працювати в 5-му класі за новим Державним стандартом базової середньої освіти. Посібники стали суттєвою методичною базою для учителів-предметників на початку їх діяльності із впровадження Нової української школи. Така робота сприяла стабілізації освітянських процесів у базовій школі у закла-

дах загальної середньої освіти Одеської області. Це дозволило Академії не просто більш ефективно і результативно виконати свої функції, а й вийти на якісно новий рівень організації науково-методичного супроводу впровадження освітньої реформи та розвитку регіональної освіти.

Вагомим внеском у посилення освітньо-інформаційних ресурсів Одеської академії неперервної освіти стало поповнення фонду науково-педагогічної бібліотеки книгами та періодичними виданнями. Організація технічної бази для створення колекцій Електронної бібліотеки та безперебійної роботи Інституційного репозитарію – все це є суттєвими кроками, здійсненими за допомогою грантової допомоги від чеських партнерів. Вони важливі для реалізації усіх видів діяльності Академії як науково-методичної та освітньої установи, що має постійно поширювати можливості для педагогів Одеської області, слухачів курсів підвищення кваліфікації та здобувачів освіти у здобутті фахових знань. Робота із збереження бібліотечних і архівних фондів, аналіз і вивчення інтелектуального спадку освітян попередніх поколінь є важливим ресурсом для професійного розвитку сучасних педагогів, для відродження культури та духовного зростання нації.

Важливим аспектом стійкості, відновлення та розвитку в умовах війни стало додаткове забезпечення фізичного освітнього середовища закладу освіти. У найбільш скрутні часи відсутності доступу до електрики через руйнування критичної інфраструктури Академія забезпечила безперебійний освітній процес та усі види активності, використовуючи додаткові технічні потужності, придбані за допомогою чеських партнерів. В непередбачуваних умовах, що потребують гнучкої організації діяльності, такий внесок у розбудову матеріально-технічної бази закладу освіти є неоцінений.

Українсько-чеський проєкт «Підтримка відновлення освіти в Україні» суттєво підсилив спроможності Одеської академії неперервної освіти як закладу післядипломної педагогічної освіти, що має здійснювати вплив на розвиток регіональної освіти. Адже саме Академія є осередком формування команд партнерів проєкту –

закладів освіти, провайдером професійної допомоги для фахівців Одеської області, фасилітатором розвитку освітянських спільнот.

Завдяки українсько-чеської співпраці посилюється лідерська роль Академії як надавача освітніх послуг в сфері підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів. Так, керівники закладів загальної середньої освіти мали змогу взяти участь у навчанні за онлайн курсом «Управління школою в кризових умовах», в межах якого опанували досвід чеських базових та середніх шкіл щодо впровадження дистанційного навчання, стратегічного, кризового та кадрового управління; знайомилися з дослідженнями Чеської шкільної інспекції; з'ясували шляхи управління змінами; розглядали варіанти роботи з опором в педагогічному процесі; порівнювали релевантні моделі змін; формували розуміння кризової комунікації; удосконалювали знання про well-being та soft skills як засобів психологічної підтримки усіх учасників освітнього процесу; визначали якості лідера в освітньому процесі та шляхи керування змінами. Учасники проєкту ділилися найкращими практиками управління закладом освіти; розробляли план реагування на кризові ситуації; обговорювали проблеми адаптації українських дітей у чеських школах, які були змушені виїхати з України через війну; дискутували про стратегії підтримки цих дітей.

Керівники мали можливість поглибити знання із проєктного менеджменту та технології написання проєктної заявки на отримання міні-гранту від організаторів як можливості позабюджетного фінансування для розвитку закладу освіти. Від Одеської області міні-гранти на реалізацію проєкту виграли: Новопетрівський ліцей Великомихайлівської селищної ради Роздільнянського району Одеської області (проєкт «ЕКО-простір «Лісова пісня»»), Ліцей №3 «Авторська школа М.П.Гузика» Южненської міської ради Одеського району Одеської області (проєкт «Управління школою в кризових ситуаціях»), Великомихайлівський опорний ліцей Великомихайлівської селищної ради Роздільнянського району Одеської області (проєкт «Ляльковий театр «Усмішка»).

Отже, багаторічне партнерство Одеської академії неперервної освіти (Україна) та Асоціації з міжнародних питань (АМО) (Чеська

Республіка) стало чинником подолання стратегічних викликів, що постають перед регіональним закладом післядипломної педагогічної освіти в умовах війни. Пріоритетами такого партнерства є трансформація освіти на засадах демократії, свободи та сталого розвитку. Результати українсько-чеської співпраці дозволяють забезпечувати одночасно стійкість, відновлення та розвиток Академії як через посилення ресурсної бази самого закладу освіти, так і завдяки реалізації якісних проєктів для посилення спроможностей регіональної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Війна та освіта: 2 роки повномасштабного вторгнення. Звіт за результатами дослідження Київ, 2024. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Zvit.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>

2. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2023/2024 навчальному році. Київ, Державна служба якості освіти, 2024. https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Zvit_Osvita_pid_chas_viyni_2023_SQE-22.05.2024.pdf

3. Задорожна Л. К. Стабільний розвиток закладу освіти в умовах війни: досвід Одеської академії неперервної освіти : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна компетентність педагога: методологія, теорія, методика, практика» (10 листопада 2023 року) / за заг. ред. В. В. Ягоднікова. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2023. С. 137-140.

4. Стратегія розвитку комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» на 2024 - 2028 роки. URL: https://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/9324/776072/sitepage_192/files/merged.pdf

5. Стратегія розвитку освіти Одеської області на 2023-2027 роки. URL: https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1343/Strategy_education_Odesa_region_2023_2027.pdf

ЕВАЛЮАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Здрагат Світлана Геннадіївна, кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри філософії освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Порівнюючи досвід України з досвідом інших країн на шляху формування моделі сучасної школи, можна зазначити, що на зміну переважній констатації стану якості освіти за результатами оцінювальних процесів приходять інноваційні методи стратегічного прогнозування і аналізу тенденцій в зміні якості освіти. У зв'язку з цим пріоритет отримують оцінки змін за сукупністю показників якості освіти на основі використання можливостей евалюаційного дослідження. Результати евалюації оперативного і стратегічного характеру дозволяють отримати обґрунтовані рекомендації щодо системних змін в освіті, які спираються на різні проекти по запровадженню інновацій в освіті та визначаються на різних рівнях, починаючи з завдань макрорівня до управління якістю у кожній окремій школі або у кожному класі.

Модернізуючи евалюацію у світлі сучасних вимог, важливо не задовольнятися окремими проектами оцінювання, а переходити до системи заходів. Саме побудова результативної системи забезпечення якості сприяє створенню культури самооцінювання. Викликам XXI століття школи зможуть протистояти якщо: по-перше, володіють правдивими даними на тему свого функціонування; по-друге, мають інструменти і спроможні знайти і використати корисні для себе дані; по-третє, творять культуру, в якій всі суб'єкти освітнього процесу усвідомлюють цінність саме процесу (а не тільки результатів), оскільки це приносить задоволення і допомагає вдосконалювати навчання і викладання; по-четверте, забезпечують доступ до інформації на рівні школи, що сприяє кращому плануванню,

більш інтенсивному професійному розвитку і вдосконаленню школи [1, с.397].

Оцінювання виявляється ефективним у системі забезпечення якості роботи школи тільки тоді, коли його окремі елементи створюють систему, тобто є цільово організованою цілісністю. Важливо з елементів, що є складовими процесу оцінювання, побудувати в школі цілісну систему заходів функціонального забезпечення якості педагогічної роботи. Це вимагає відповідної організаційної культури школи – культури самооцінювання. Якщо культура організації – це система цінностей, норм і способів поведінки і мислення, засвоєна і прийнята певною групою людей, то культура самооцінювання означає включення ідеї дослідження цінності власних дій у систему норм та способів поведінки, що є прийнятною у школі, в її щоденній практиці.

Європейською Комісією запропоновані *засади творення культури самооцінювання*:

- залучення до прийняття рішення повинно бути якомога більш розповсюдженим;
- не існує єдиного правильного або виключно неправильного шляху, тому самооцінювання повинно поважати різні точки зору;
- збір та аналіз даних повинен завжди розумітися як процес інтерпретації та домовленостей;
- протягом збору даних слід брати до уваги якомога більше точок зору;
- володіння даними повинно бути широко обговорено, щоб окремі особи і групи були задоволеними;
- всі повинні бути поінформовані про прийняті та реалізовані заходи, щоб процес був зрозумілим і прозорим;
- здійснюючи індивідуально малі кроки, слід сягати до цілей великого проекту/заходу.
- Завдяки евалюації, осмислюючи її результати, можна виділити декілька етапів інноваційного процесу розвитку закладу освіти, серед яких ми вважаємо обов'язковими саме такі:

- виявлення імпульсу змін на основі аналізу внутрішньої і зовнішньої інформації щодо ефективності освітніх процесів;
- осмислення потреб у змінах, засноване на визначенні недоліків і прорахунку попереднього шляху і результатів запровадження інтегрованої освіти;
- розуміння необхідності ломки стереотипів, формальних звичок, соціальної інерції щодо забезпечення індивідуальних освітніх потреб учнів та ін.

Цілком справедливо польські дослідники зазначають, що вже на етапі планування евалюаційного дослідження необхідно визначитись щодо його інструментів, зосередившись при цьому на засадах ретельності, влучності і триангуляції.

1. Засада влучності орієнтує на чітке обґрунтування того, чим ми досліджуємо те, що хочемо дослідити. Тут можуть з'явитися наступні проблеми: сягаємо до реалій чи також хочемо досліджувати щось, чого немає в реальності; не є спроможними зауважити те, що є і що слід дослідити; ставимо недоречні запитання. Тобто йдеться про те, щоб представлення нашої проблеми було влучне і не мало розбіжностей з реаліями.

2. Засада ретельності визначає, чи є проект внутрішньо цілісним, чи всі здійснені заходи продумані, заплановані та чи дотримано встановлених правил під час реалізації та аналізу даних. Оскільки кількісні і якісні підходи до дослідження відрізняються між собою, то слід дбати про забезпечення ретельності і влучності. Проведене оцінювання не буде влучним, якщо дослідили не те, що хотіли. Воно також не буде ретельним, якщо не буде підстав вважати, що отримані результати є правдивими.

Ретельність і влучність у кількісних дослідженнях забезпечуються автоматизацією, стандартизацією дослідної процедури. Це означає, що підбір вибірки до оцінювання цілком обґрунтований, усі респонденти охоплені дослідженням за допомогою того ж самого інструмента, а дослідники дотримуються стандартів; аналіз отриманого матеріалу проводиться за допомогою статистичних технологій. Щодо якісних досліджень, то у разі незабезпеченості їх ретельності і влучності, існують аргументи проти правдивості їх результатів, а

саме: недостатність вибірки, тобто дослідження поодиноких випадків, гнучкість інструментів, а також безпосередня зацікавленість дослідника. Розуміючи ретельність як справу зменшення випадковості на всіх етапах якісного дослідження, Кшиштоф Конажевський запропонував основні способи її досягнення: стандартизація процедури і навчання осіб, котрі проводитимуть співбесіди чи спостереження.

Влучності у якісних дослідженнях можна досягти шляхом: 1) перевірки автентичності дослідного матеріалу; 2) додаткових запитань щодо тієї самої теми, але інакше сформульованих; 3) доступності матеріалу для дослідних осіб із проханням оцінити його правдивість; 4) доступу матеріалу для інших співробітників із проханням про критику. Важливо, щоб оцінювач прагнув дійти до суті проблеми, гнучко реагував на ситуації, котрі мають місце в процесі дослідження, уникав суб'єктивізму при аналізі даних. Для цього він повинен мати рефлексійну свідомість, усвідомлювати, що його ставлення, погляди, уява, цінності спричиняють вплив на реальність [4].

3. Важливе значення для оцінювання має триангуляція, завданням якої є підтвердження результатів шляхом виявлення, що незалежні один від одного виміри відповідають одне одному, або принаймні не суперечать [5].

Триангуляція – це процес, котрий допомагає забезпечувати влучність у якісних дослідженнях. Її можна здійснювати шляхом:

- 1) використання даних із різних джерел (батьки, учні, вчителі, інші працівники школи);
- 2) використання різних видів даних (тексти, кількісні дані);
- 3) використання різних методів збору даних (спостереження, інтерв'ю, аналіз документів);
- 4) зміною осіб, котрі збирають дані. Ці способи можуть доповнювати один одного.

Якщо, наприклад, вирішено проводити оцінювання кількісними методами і є намір реалізувати анкетування усіх учнів, слід доповнити його співбесідою з особами, які вважаються ключовими для отримання інформації про дослідну проблему. Далі, якщо в анкеті передбачені відкриті запитання, слід під час аналізу зібрати цитати

(окрім кодування і звірки відповідей), які ілюструють важливі думки на дану тему. Важливо забезпечити ефективну командну взаємодію як при опрацюванні дослідних інструментів і реалізації оцінювання, так і при аналізі його результатів [3, с. 66].

Щоб уникнути ефектів, які можуть зашкодити влучності оцінювання, М. В. Ковальський виокремлює наступні ситуації, що можуть складатися під час проведення оцінювання:

- *«ефект поблажливості»*: на чергові оцінки впливає загальне враження чи оцінка, яку виробив собі оцінювальник щодо даної ситуації (наприклад, оцінювальник може уникати при відвідуванні уроку тих спостережень, які могли б зіпсувати позитивний образ особи з доброю репутацією викладача);
- *«ефект свіжості»* – це побудова судження на підставі явища, за яким спостерігають останнім часом, і витирання з пам'яті попередніх подій;
- *«ефект обережності»* – це схильність до ухиляння від екстремальних спостережень, тенденція до їх згладжування;
- *«анкетний ефект»* – це вплив особи, яка контактує з дослідними, на тих самих дослідних (наприклад, якщо вчитель сам проводить анкетування учнів на своєму уроці, то можна припустити, що він отримає відповіді, які відрізнятимуться від тих, що отримані під час анонімного анкетування без участі вчителя [6]).

Велике значення для надання евалюації сенсу і особливої значущості в модернізації освіти, для удосконалення процедур оцінювання має рефлексія щодо оцінювання, чому і служить метаоцінювання, тобто «оцінювання оцінювання». На закінчення кожного процесу оцінювання слід проаналізувати результативність кожної з усіх його почергових фаз і зробити висновки, що вдалося дослідити, а що ні і чому. Слід обдумати труднощі і намітити шляхи їх подолання. Ця рефлексія служить удосконаленню самооцінювальної практики в майбутньому.

Таким чином, ми розглядаємо евалюацію як процес, який призводить до ствердження, наскільки заплановані цілі є насправді реалізованими. Вона виступає в ролі періодичної оцінки ефективності, дієвості, впливу, тривалості та відповідності нововведень в контексті поставлених цілей. Ефективність оцінювання можливо досягти тільки за умов, що воно повинно бути: впорядкованим, тобто, повинно зрозуміло визначати піддослідну сферу та її структуру; запланованим і методично забезпеченим відповідно до точно визначених кроків; регулярним; підпорядкованим старанно опрацьованим критеріям; скерованим на вирішення проблем стосовно подальших запланованих заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дікова-Фаворська О. М., Здрагат С. Г. (2016). Інклюзія в освіті: повсякденні практики та процедури оцінювання : монографія. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 417 с.
2. Здрагат С.Г. (2020). Розвиток школи: евалюаційний підхід. *Міжнародна науково – практична конференція «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічної та психо-логічної наук в Україні та країнах Євросоюзу».*- Люблін, Польща, Maria Curie-Sklodowska University, 2020.
3. Ковальський М. В. (2004). Оцінювання, і навіщо? М. В. Ковальський. Навчальний матеріал. – CODN, 2004.
4. Коморовська Г. (1995). Оцінювання програм навчання. Г. Коморовська. *Конструкція, реалізація і оцінювання програми навчання.* – Варшава: ІВЕ, 1995. – С. 44-46.
5. Майлс М. Б. (2000). Аналіз якісних даних. М. Б. Майлс, А. М. Губерман, Бялисток: Trans Humana, 2000.
6. Оцінювання в школі (2010). ред. Е. Толвінська-Круліковська. Варшава, ОРО.

ІНВЕСТУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Костенко Ростислав Валерійович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

В сучасних умовах трансформації національної економіки особливої актуальності набуває проблема залучення інвестицій. Інвестиції є ключовим чинником ефективного розвитку ринкової економіки та посилення конкурентоспроможності національного виробника на світовому ринку. У цьому контексті держава сьогодні приділяє значну увагу вирішенню проблеми залучення інвестицій для відновлення національної економіки. За інвестиційною ініціативою Уряду України створюються нові електронні платформи для залучення іноземних інвестицій у різні галузі економіки. Прикладом є платформа Advantage Ukraine, на якій зібрано велику кількість інвестиційних проєктів, привабливих для іноземних інвесторів. Проте залишаються відкритими питання залучення інвестицій в освітню галузь, відкриття нових та фінансування вже існуючих закладів освіти за рахунок коштів інвесторів, поліпшення інвестиційного клімату у галузі освіти.

Проблемам інвестування у сферу освіти присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених (С. Кожем'якіна, В. Кремень, О. Мельниченко, О. Романовський, Л. Шевченко, Ф. Кухель, П. Самуельсон, Дж. Стігліц та ін.)

Меркантилісти (Т. Манн, Д. Юм) вважали, що для примноження національного багатства необхідно розвивати зовнішню торгівлю, яку вони розглядали як джерело інвестицій та виручки у вигляді золотих та срібних монет, за допомогою яких підтримувався торговельний баланс.

Дуже слушною ця думка є і в сьогоденній час, у тому числі й у контексті євроінтеграції та виходу України на європейський ринок

освітніх послуг. Україна має значний потенціал для експорту цих послуг і забезпечення за рахунок цього певного доходу.

П. Самуельсон, розкриваючи сутність поняття «чисте інвестування», розуміє його як створення нового реального капіталу. На його думку, чисте інвестування забезпечує приріст цього капіталу.

У сучасній літературі та Інтернет-джерелах іноді можна помітити певну плутанину у визначенні основних понять, пов'язаних з проблемою інвестування. Нерідко можна зустріти ототожнення інвестування з фандрейзингом, краудфандингом, спонсорством та деякими іншими видами благодійництва. Зустрічається й іноді розгляд у якості інвесторів здобувачів освіти, які навчаються за рахунок власних коштів, інвестуючи їх у свою освіту. Але саме наявність прибутку або збитку від інвестиції, приросту капіталу або його втрати відрізняє інвестицію від деяких інших джерел фінансування певного напрямку діяльності, зокрема освітньої. У цьому контексті можна згадати визначення поняття «інвестиції» у Податковому кодексі України: господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно (підпункт 14.1.81 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України) [6]. Відповідно й отриманий приватним інвестором інвестиційний прибуток, тобто дохід у вигляді позитивної різниці між доходом та витратами на придбання інвестиційних активів, підлягає оподаткуванню.

Досить цікава ситуація склалась з інвестуванням у державному секторі економіки. Державне і місцеве інвестування, передбачене частиною другою статті 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [1], відповідно до частин шостої та сьомої цієї статті здійснюється відповідно до вимог бюджетного законодавства. Так, відповідно до пункту 20¹ частини першої статті 2 Бюджетного кодексу України [3], державний інвестиційний проєкт – інвестиційний проєкт, що реалізується шляхом державного інвестування в об'єкти державної власності з використанням державних капітальних вкладень та/або кредитів (позик), залучених державою або під державні гарантії.

О. Мельниченко, підкреслюючи важливість державних інвестицій в освіту, справедливо зазначає: «Беззаперечним є той факт, що стимулювати економічне зростання та прискорювати реформи в освіті держава може і робить через свій основний інструмент – державний бюджет. Однак для досягнення суспільно важливих результатів треба мати розроблені чіткі та конкретні показники ефективності, за якими можна було б оцінити якість витрачання державних коштів, особливо в такий непростий для країни час» [4, с. 23].

С. Кожем'якіна, підкреслюючи важливість активної фінансової участі держави у наданні освітніх послуг, водночас зазначає, що «бажано визначити оптимальні пропорції між обсягами інвестицій держави, приватних осіб (студентів), бізнес-структур у фінансуванні вищих навчальних закладів» [5].

Що стосується державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки, правові засади якого визначені нормативно-правовими актами, переліченими у частині першій ст. 81 Закону України «Про освіту», то інвестування у спільні з приватним партнером проекти, програми та інноваційні підприємства, створені на базі закладу освіти відповідно до частини третьої ст. 81 Закону України «Про освіту» не повинно порушувати інтересів держави або територіальної громади (як власників майна державного або комунального підприємства), адже частинами п'ятою та шостою цієї статті передбачено, що державно-приватне партнерство щодо об'єктів державної та комунальної власності здійснюється без зміни цільового призначення та форми власності цих об'єктів.

Передача приватним партнерам в оренду, в концесію, в оперативне управління тощо рухомого та/або нерухомого державного та/або комунального майна, у тому числі земельних ділянок, забороняється.

Рухоме та/або нерухоме державне та/або комунальне майно, у тому числі земельні ділянки, передані приватному партнерові в управління, не може бути предметом застави, стягнення, джерелом погашення боргу, і щодо такого майна не можуть вчинятися будь-які дії, наслідком яких може бути припинення державної чи комунальної власності на відповідні об'єкти [2].

Крім того, відповідно до частини восьмої ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність», державне або місцеве інвестування в об'єкти приватної власності (наприклад, під час створення державно-приватного партнерства у сфері освіти і науки щодо об'єктів приватної форми власності) здійснюється за умови закріплення в державній або комунальній власності частки у статутному капіталі юридичної особи, яка отримує таке інвестування за рахунок бюджетних коштів, залежно від обсягу вкладених інвестицій, тобто і в цьому, навіть, випадку законодавство захищає інтереси держави та територіальної громади.

Оскільки інвестицією відповідно до ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність» є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект; інвестиції, що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік, здійснюються у формі капітальних вкладень, а бюджетні установи є неприбутковими, то досить складно уявити, які ще можна залучити інвестиції для оновлення основних засобів державного або комунального підприємства крім державних та місцевих інвестицій, передбачених частиною другою ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [1].

Інвестування здійснюється на підставі підписаного договору, який, як правило, передбачає набуття інвестором майнових прав на об'єкт інвестування у тій частці, у якій було здійснено інвестицію та отримання прибутку з цієї частки вкладених коштів. Оскільки щодо державного або комунального майна не можуть вчинятися будь-які дії, наслідком яких може бути припинення державної чи комунальної власності на відповідні об'єкти, а державно-приватне партнерство щодо об'єктів державної та комунальної власності здійснюється без зміни цільового призначення та форми власності цих об'єктів, то залучення в даному випадку в якості інвестицій приватного капіталу не підходить.

Перспективами подальших досліджень є визначення шляхів поліпшення інвестиційного клімату та стимулювання інвестиційної діяльності з метою забезпечення притоку інвестицій в освітню галузь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2010, № 50-51, ст.572 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Мельниченко О. Інвестиції в освіту та питання заперуки її якості: освітологічний аспект. *Освітологія*, 2023. №12. С. 20-29.
5. Кожем'якіна С.М. Інвестиції в сферу вищої освіти України: необхідність структурних змін. *Ефективна економіка*, 2016. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5064>
6. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

СУПЕРВІЗІЯ ЯК ПРАКТИКА АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЗАКЛАДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Кузнєцова Оксана Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної діяльності КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Повномасштабна війна в Україні призвела до посилення кризових явищ у всіх сферах життя суспільства, зокрема і в освіті. З метою їх подолання сьогодні акумулюються значні ресурси міжнародної допомоги, державної та регіональної підтримки. Післядипломна педагогічна освіта є тією ланкою української освіти, що функціонує як цілісна системи професійної підтримки педагогів і в умовах війни та кризи стає важливою складовою таких ресурсів. Відтак, заклад післядипломної педагогічної освіти як багатофункціональна освітня та науково-методична установа має реалізовувати свою діяльність, здійснюючи одночасно стабілізуючий та фасилітативний вплив на регіональну освіту, знаходячись при цьому також у кризовому стані. Відповідно, об'єктивний стан потребує постійної уваги керівництва закладу післядипломної педагогічної освіти до аналізу кризових явищ та пошуку рішень, що забезпечують його стабільний розвиток.

Сучасною технологією управління організацією, що розповсюджений в економічній сфері та останнім часом поширюється і в освіті, є антикризовий менеджмент. Теоретико-практичні засади реалізації антикризового менеджменту широко представлені в роботах закордонних та українських авторів (Бартон Л., Грін П., Розенталь Ю., Піджненбург Б., Карпенко О.А., Кравчук Л.С., Карташова Л.А., Кириченко М.О., Сорочан Т. М. та інші). Застосування антикризового менеджменту у практиці управління закладом освіти передбачає постійний моніторинг фінансово-економічного стану, розробку

маркетингової стратегії, скорочення постійних і змінних витрат, залучення додаткових джерел фінансування, посилення мотивації персоналу.

Сучасна практика діяльності регіонального закладу післядипломної педагогічної освіти свідчить про необхідність і затребуваність реалізації антикризового менеджменту передусім в системі управління кадрами, що передбачає підвищення продуктивності праці, мотивацію персоналу щодо протидії викликам і ризикам, реалізації антикризових стратегій, подолання наслідків кризи, підтримку і професійний супровід фахівців. Отже, пошук шляхів організації роботи з кадрами як складової антикризового менеджменту закладу післядипломної педагогічної освіти, сьогодні є надзвичайно актуальним.

Супервізія як процесне професійне консультування є особливо продуктивною для вирішення питань мотивації персоналу, врегулювання ділових та особистісних відносин у колективі, антикризової комунікації, професійної та психологічної підтримки керівників та працівників структурних підрозділів, реалізації задач управління змінами у закладі освіти, організації управлінського супроводу діяльності команд проєктів. У Комунальному закладі вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради» супервізія використовується в роботі з керівниками та працівниками структурних підрозділів, командами проєктів, що дозволяє узагальнити та презентувати досвід її застосування як практики антикризового менеджменту.

Поняття «криза» є загальнонауковим і розглядається в контексті функціонування різноманітних сфер життєдіяльності суспільства. Із загальних позицій криза розуміється як явище, що супроводжує розвиток будь-якої системи і потенційно має негативні наслідки. Науковці звертають увагу на наступні ознаки кризи: стан невпевненості, висока небезпека, відчуття невідкладності (Розенталь Ю., Піджненбург Б.), втрата контролю над ситуацією (Грін П.С.), непередбачуваність подій (Бартон Л.). Разом з тим, підкреслюється і позитивна роль кризи як явища, що може призвести до розвитку системи, сприяти підвищенню її стійкості та зростання конкуренто-

спроможності [1]. Саме ці прояви вимагають дослідження закономірностей виникнення та розгортання криз задля пошуку ефективних шляхів запобігання їх руйнівним наслідкам та покращення управління системами, які переживають кризи.

Аналіз кризи у закладі освіти, здійснений чеськими фахівцями Трунда І., Троян В., Бржіза К., засвідчує дві групи загальних причин цього явища:

- нерівновага між внутрішніми процесами, системами (субсистемами) закладу (мікросередовища) – тоді криза має походження зсередини (наприклад, недоречне або недостатнє персональне забезпечення, диспропорція між задекларованими цілями та матеріальними можливостями закладу освіти тощо);
- нерівновага між закладом освіти та навколишнім середовищем (макросередовищем і проміжним середовищем), коли процеси, що відбуваються у закладі освіти не відповідають зміненим суспільним (політичним, безпековим, економічним та іншим) умовам, зміненому суспільному замовленню [6].

Особливістю роботи закладів післядипломної педагогічної освіти є перманентне перебування в умовах кризи. На думку науковців, є загальні характеристики функціонування таких закладів, які посилюють кризовий стан: необов'язковість намірів суб'єктів підвищення кваліфікації; територіальна віддаленість суб'єктів підвищення кваліфікації; соціально-економічні ризики; перешкоди, пов'язані з умовами професійної діяльності слухачів; недоліки нормативно-правових актів з підвищення кваліфікації; неготовність керівників до управлінської діяльності в умовах кризи [2]. В цих умовах питання запровадження антикризового менеджменту в закладі післядипломної педагогічної освіти набуває гострої значущості.

Антикризовий менеджмент – це система управлінських заходів і рішень, спрямованих на діагностику, попередження, профілактику, ліквідацію кризових явищ і нейтралізацію дії кризи в майбутньому [3]. Антикризове управління має певні особливості в процесах і тех-

нологіях, його характеристиками є: мобільність і динамічність у використанні ресурсів, проведенні змін, втіленні інноваційних програм; здійснення програмно-цільових підходів у технологіях розроблення та реалізації управлінських рішень; підвищення уваги до попереднього й наступного оцінювання управлінських рішень, вибору альтернатив поведінки; формування й використання антикризового алгоритму дій тощо [4].

Відповідно, завданнями менеджменту закладу післядипломної педагогічної освіти в умовах кризи є:

- своєчасна діагностика кризових явищ,
- аналіз причин кризи, що можуть проявлятися на рівнях стосунків організації з мікро- і макросередовищем,
- пошук ресурсів подолання цих явищ,
- зміна цілей діяльності відповідно до антикризових стратегій,
- антикризові комунікації та мотивація,
- аналіз результатів впровадження антикризових стратегій та організаційних змін,
- імплементація тривалих змін, що покращують розвиток організації.

На думку науковців, у центрі реалізації антикризових стратегій в освітній організації має бути робота з кадрами. Важливо здійснювати аналіз їхньої здатності повноцінно виконувати власні функції, звернути увагу на мотивацію щодо протидії проявам кризи та подолання наслідків, посилити підтримку керівників структурних підрозділів, усіх, кому делеговані ті чи інші повноваження, створювати умови для професійного розвитку працівників закладу післядипломної педагогічної освіти [2].

Досвід Одеської академії неперервної освіти засвідчив ефективність запровадження супервізії у роботі з кадрами як складової реалізації антикризового менеджменту. Доцільність застосування супервізії в управлінській діяльності визначається її метою, завданнями, функціями.

Мета супервізії – допомагати супервізованому (им) більш ефективно виконувати завдання, визначені в посадових обов'язках. За-

вдання супервізії – задоволення організаційних, професійних та особистих потреб. У якості основних функцій супервізії розглядаються наступні:

- освітня (формуюча), що включає розвиток умінь, навичок, здібностей щодо професії;
- підтримуюча (тонізуюча), що включає підвищення стійкості працівника до впливу зі сторони проблем;
- спрямовуюча (нормативна), що включає контроль працівника над власною особистістю (недоліки, слабкі сторони, сліпі плями, осуд) [8].

Правильно організована супервізія базується на чітко визначених запитах і цілях; спрямована на моніторинг та інтерпретацію інформації, пов'язаної із конкретною професійною ситуацією; забезпечує рефлексію, мотивацію співробітників і підвищення рівня їх задоволення результатами роботи; спонукає до розвитку; дає змогу оцінити правильність обраних стратегій, тактик, методів роботи; дозволяє планувати та прогнозувати ефекти діяльності та, в разі потреби, коригувати свої дії. Результатом цього процесу є формування цілісного бачення своєї роботи, переосмислення власного досвіду, поглиблене та більш адекватне усвідомлення причин і наслідків професійних негараздів, віднаходження та прийняття векторів подальшого особистісного самовдосконалення тощо [5].

Одним з різновидів є системна супервізія, фокусована на розвитку організації. Супервізійний процес, за вимогами Європейської асоціації супервізорів (ANSE), орієнтований на рефлексію професійного функціонування в комплексних ситуаціях. Згідно цього підходу, первинною функцією супервізії є розвиток окремих осіб, команд і організацій. Супервізія розширює репертуар професійних дій індивідів та команд відповідно до їхніх ролей в інституційному контексті. Крім того супервізія зосереджується на забезпеченні та підвищенні якості спілкування між працівниками та на методах співпраці в різних робочих контекстах. Супервізія пропонує підтримку у прийнятті рішень, у складних професійних ситуаціях та конфліктах, заохочує до прояснення та опрацювання завдань, функцій і ролей.

Вона допомагає у здійсненні організаційних змін, пошуку інноваційних розв'язків для нових завдань і заходів профілактики мобінгу та вигорання [7].

В умовах кризи поєднання цих можливостей супервізії дозволяє не тільки здійснити аналіз причин труднощів, складних ситуацій у роботі, знайти ресурси їх вирішення, а й переорієнтувати активність колективу, команди або окремого фахівця у напрямку попередження, вирішення кризової ситуації або нейтралізації її негативних наслідків, що є суттєвим для реалізації завдань антикризового менеджменту. Супервізія, яка базується на процесах рефлексії, сприяє глибокому аналізу робочого, професійного, організаційного, інституційного контекстів, що дозволяє системно бачити результати впровадження антикризових стратегій та організаційних змін.

Як засвідчує досвід використання системної супервізії в Одеській академії неперервної освіти, така форма професійного консультування в організації дозволяє реалізувати завдання антикризового менеджменту в роботі з управлінськими і науково-педагогічними/педагогічними кадрами закладу післядипломної педагогічної освіти. Це передбачає проведення регулярних супервізійних зустрічей і сесій за запитом. Структура супервізійних сесій передбачає чітке формулювання і уточнення запиту. Саме цей елемент супервізії є продуктивним з точки зору антикризового менеджменту, адже дозволяє з'ясувати самому працівнику приховані аспекти свого професійного функціонування в організації, встановити зв'язки між різними особистісними, професійними і організаційними цінностями і культурами. Рефлексія в ході супервізійної сесії, організована за допомогою специфічних технік, моделей, вправ, дозволяє працівнику усвідомити свій власний спосіб поведінки з своїми функціями в організації, ролями та статусом, зосередити увагу на питаннях керування/лідерства, комунікації в колективі.

Найбільш поширеними типами запитів працівників закладу післядипломної педагогічної освіти є:

- запит на допомогу у прийнятті рішення в конкретній ситуації;
- запити, пов'язані з управлінням змінами в роботі структурного підрозділу;

- запити, пов'язані з реалізацією управлінських функцій (планування, організація, мотивація, контроль);
- запити, пов'язані з управлінням часом;
- запити, пов'язані з розмежуванням функцій між структурними підрозділами та питаннями цілісного функціонування організації;
- запити, пов'язані зі з'ясуванням командних ролей, відповідальності, бар'єрів успішної реалізації проєктів;
- запити, пов'язані з опрацюванням стратегії розвитку закладу.

Найбільш ефективними для вирішення завдань антикризового менеджменту формами супервізії виявились:

- індивідуальна (переважно, в роботі з керівниками структурних підрозділів);
- групова (в роботі зі співробітниками однієї ланки);
- командна (в роботі з тимчасовими колективами, що реалізують проєкти).

Досвід реалізації супервізії в діяльності закладу в умовах війни дозволило здійснити ефективний управлінський вплив на розвиток структури, що було пов'язано з вирішенням питань збереження кадрового потенціалу, організації фізично і психологічно безпечного освітнього середовища, посилення функціональної спроможності закладу та розбудови нових напрямів діяльності відповідно до Стратегії розвитку.

Отже, практика проведення системної супервізії у закладі післядипломної педагогічної освіти засвідчує її переваги, адже в процесі діалогу супервізора із працівником створюються можливості для глибокого самоаналізу позицій, ролей, стратегій, функцій, переконань, операційних цілей, зразків дій, способів комунікації, взаємодії з організацією в цілому та з окремими членами колективу.

В Одеській академії неперервної освіти склався успішний досвід запровадження супервізії в управлінській діяльності, що дозволило здійснити професійну підтримку управлінських та науково-пе-

дагогічних/педагогічних кадрів, підвищити мотивацію кадрів у запобіганні кризових явищ та подоланні їх наслідків, забезпечити впровадження антикризових стратегій в роботі закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бізонич Д. В. Дослідження поняття кризи у контексті антикризового державного менеджменту в системі житлово-комунального господарства України. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2020. №9.

http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/57.pdf

2. Карташова Л. А., Кириченко М. О., Сорочан Т. М. Анти-кризовий менеджмент підвищення кваліфікації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2(1). 2020. С. 1-10.
<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-9>

3. Кравчук Л. С. Антикризовий менеджмент як інструмент недопущення загрози банкрутства. *Ефективна економіка*. №4. 2012.
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1089>

4. Матукова Г. І., Багашова Н. В., Матукова-Ярига Д. Г. Антикризовий менеджмент: алгоритм підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Економіка та суспільство*. Вип. №32. 2021.
<http://D:/Users/NBU/User/Downloads/822-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-790-1-10-20211210.pdf>

5. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : Монографія / за науковою редакцією академіка НАПН України С. Д. Максименка. К.: Видавничий Дім «Слово», 2020. 220 с.

6. Трунда І., Троян В., Бржіза К. Управління школою в суспільстві знань (доп. видання). Прага: Карлів університет. 2023. 198 с.

7. Українська спілка супервізії та коучінгу. <https://ussc.org.ua/>

8. Ушакова І. В. Супервізія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 228 с.

УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

*Марчук Світлана Іванівна, магістрант,
в. о. директора Корсунської гімназії Ново-
каховської міської ради Херсонської області*

Менеджмент закладів освіти потребує сучасних, актуальних підходів до планування, організації, керування та контролю діяльності навчальних закладів. В мирний час структура цих процесів чітка та стала, але військова агресія з боку росії, що триває з 2014 року та досягла критичного рівня після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, призвела до непередбачуваних змін і викликів. Українські школи, коледжі та університети змушені адаптувати свої стратегії управління до нових реалій, пов'язаних з руйнуванням інфраструктури, постійною підвищеною загрозою для життя викладачів та здобувачів освіти, вимушеною евакуацією. Зокрема, багато шкіл були змушені припинити роботу або повністю перейти на дистанційне навчання, а вчителі та учні – евакуюватись у більш безпечні регіони країни або за кордон.

Антикризове управління закладом освіти набуло особливого практичного значення, оскільки його головною метою є безперервність освітнього процесу за умов обмежених ресурсів і довготривалої критичної ситуації. Різні обставини кризи потребують гнучкого комплексного підходу, який має враховувати соціальні, економічні та психологічні чинники. У цій статті розглядаються основні принципи антикризового управління в контексті українських середніх шкіл під час війни, аналізуються найпоширеніші проблеми, з якими стикаються навчальні заклади, і пропонуються шляхи їх вирішення.

Актуальність. Антикризове управління в освітніх установах є досить актуальною темою у сучасній науковій літературі. Більшість досліджень спрямовані на висвітлення загальних аспектів управління під час кризових ситуацій. Ці дослідження підкреслюють важливість гнучкості керівників освітніх закладів та їхньої здатності до

швидкої адаптації до змін, що відбуваються в кризових умовах. Особлива увага приділяється управлінню ризиками та збереження безпеки учасників освітнього процесу [1].

Дослідження впливу дистанційного навчання на якість освіти під час військових конфліктів також активно розглядаються в сучасній літературі. Вчені акцентують увагу на тому, що дистанційне навчання можна розглядати і як викликом, і як нові можливості для освітнього середовища. Найбільш згадувані ключові проблеми при цьому: технічні труднощі, недостатня підготовка педагогів до онлайн-освіти, психологічні дисбаланс та напруженість серед учнів і викладачів.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз першочергових проблем антикризового управління середніми школами під час війни в Україні та пропозиція можливих шляхів їх подолання.

Управління освітнім закладом під час військової агресії вимагає нових підходів і рішень, що мають на меті збереження безпеки та забезпечення навчального процесу в умовах нестабільності. Перед керівниками закладів освіти постали численні виклики, серед яких організація дистанційного навчання, евакуація шкіл, психологічна підтримка учнів і викладачів, а також відновлення навчального процесу в післявоєнний період.

Багато шкіл, особливо на сході та півдні країни, частково або повністю зруйновані, або знаходяться в зонах бойових дій. Школи вимушені функціонувати в умовах постійної загрози ракетних ударів, що вимагає обов'язкової наявності укриттів або роботи в дистанційному форматі.

Беручи до уваги ці обставини, у період активних бойових дій, багато шкіл на окупованих або прифронтових територіях були евакуйовані. Це вимагало термінової реорганізації їх роботи у нових місцях та створення належних умов для підтримки неперервності навчального процесу. Школи продовжували роботу як у тимчасово облаштованих приміщеннях, так і без фізичної наявності навіть імпровізованих класів – повністю дистанційно, що створювало нові ви-

клики для керівництва. Нагальними стали питання забезпечення навчальними матеріалами, організація логістики для учнів і викладачів, а також підтримка дистанційного навчання.

Дистанційне навчання як таке, базуючись на досвіді, отриманому в період 2020-2021 років внаслідок пандемії COVID-19, стало пріоритетною формою організації освітнього процесу під час війни. Через неможливість проводити заняття в очному форматі, освітні заклади швидко перейшли на дистанційну роботу із використанням спеціалізованих платформ для відео-конференцій, таких як Zoom, Google Meet і Microsoft Teams. Через них вчителі підтримують зв'язок з учнями, проводять відеоуроки в режимі реального часу та надають завдання у цифровому форматі [7].

Евакуйовані педагоги часто працюють із різних регіонів країни або з-за кордону, що вимагає адаптації навчального процесу під різні часові пояси та умови. Це передбачає гнучкий графік роботи, регулярне оновлення навчальних програм та забезпечення технічної підтримки задля організації безперервного навчання, відповідно до вимог поточної ситуації. Як приклад, в Херсонській області, частина якої до сьогодні перебуває під окупацією, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» інтегрує зусилля науковців і педагогів-практиків щодо створення та науково-методичного забезпечення освітнього простору післядипломної педагогічної освіти регіону, здійсненні на базі закладів освіти теоретичних і прикладних досліджень, їх упровадження в практику роботи [2].

Водночас існує і ряд проблем. Перш за все, технічне забезпечення учнів і вчителів комп'ютерами, планшетами, стабільним доступом до інтернету залишилося недостатнім. Це особливо актуально для евакуйованих родин, які часто не мають доступу до відповідних технологій, та родин, у яких є одночасно кілька здобувачів освіти. У таких випадках керівництво шкіл звертається до благодійних організацій та місцевих органів влади з метою забезпечення необхідної техніки [3].

Крім того, дистанційна форма вимагає нових підходів до організації навчального процесу, оцінювання знань та підтримки дисципліни учнів, урахування навантаження, яке отримують учні, відвідуючи школи за місцем тимчасового перебування за кордоном.

У більш безпечних регіонах України школи почали практикувати комбіновані, або гібридні, підходи до навчання. Учні, які мають можливість бути присутніми у класі, навчаються очно, тоді як інші підключаються до занять через інтернет [6]. Це дозволяє підтримувати навчальний процес навіть для тих, хто був змушений евакуюватися або живе в тимчасово окупованих територіях .

Організація мобільних класів та інтеграція з іншими школами дозволяє учням бути незалежними від територіальних обмежень. Співпраця евакуйованих закладів з місцевими школами є важливим аспектом неперервності освіти. Це можливість організувати спільні освітні програми, надавати ресурси та підтримку учням і вчителям, які перемістилися. У деяких випадках учні з евакуйованих шкіл тимчасово долучаються до місцевих класів або формуються окремі групи для навчання за своїми програмами.

Важливою є також психологічна підтримка учасників навчального процесу. Учні та викладачі постійно перебувають під впливом стресу та тривожних станів через війну, втрату домівок і близьких. Школи приділяють більше уваги залученню професійних психологів для роботи з дітьми, які перебували у безпосередній близькості із місцями ведення бойових дій або втратили членів сім'ї. Менеджери освітніх закладів активно впроваджують заходи психологічної підтримки, запрошують фахівців для проведення тренінгів та консультацій.

Зважаючи на зазначені виклики, обумовлені реаліями воєнного стану, можна виділити основні засади, на які на сьогодні спираються заклади середньої освіти в Україні:

1. Адаптивність. Керівництво закладу освіти повинно бути готовим до швидких змін та здатним оперативно змінювати форму навчання залежно від безпекової ситуації. Для цього необхідна гнучкість у впровадженні гібридних методів навчання, які поєднують як

очні, так і дистанційні форми. З точки зору управління педагогічними колективами, йдеться про управління педагогічним колективом, який може бути розкидано по різних регіонах.

2. Комунікація. Важливою є постійна комунікація як з учнями, так і з батьками та вчителями. Керівництво повинно використовувати всі доступні канали зв'язку для інформування про зміни в навчальному процесі, безпекові заходи та інші критичні питання.

3. Психологічна підтримка в онлайн-режимі. У час війни моральна підтримка є не менш важливою, ніж навчання. Фахівці проводять регулярні заняття, вебінари, індивідуальні консультації для дітей і викладачів, допомагаючи їм впоратися зі стресом та емоційною напругою. Керівники шкіл впроваджують програми мотивації для вчителів.

Після завершення активних бойових дій важливим завданням є відновлення навчального процесу в регіонах, які найбільше постраждали внаслідок війни. Воно включає в себе відбудову зруйнованих шкіл, відновлення інфраструктури та реінтеграцію евакуйованих учнів [9]. Окремо слід відзначити важливість підтримки вчителів, які мають допомогти дітям не лише повернутися до навчання, але й подолати наслідки війни .

Висновки. Антикризове управління в закладах освіти під час війни потребує комплексного підходу, що враховує різноманітні аспекти кризи: безпеку учнів і викладачів, організацію дистанційного навчання, евакуацію шкіл і психологічну підтримку. Важливим кроком є впровадження інноваційних рішень та залучення міжнародного досвіду для забезпечення безперервності освітнього процесу та відновлення навчальних закладів після закінчення війни. Успішне подолання цих викликів стане важливою передумовою для стійкого розвитку системи освіти в Україні в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Є. Г., Дяченко Ю. В. Інноваційний менеджмент – сучасне антикризове управління. Управління розвитком складних систем. Вип. 52. 2022. С. 5-11.

2. Жорова І.Я. Херсонська академія неперервної освіти: сучасні реалії і перспективи. Таврійський вісник освіти. 2024. № 1. С. 5-12.
3. Михайлова І. А. Виклики та можливості дистанційного навчання в умовах війни. Сучасна освіта. 2023. № 2. С. 45-52.
4. Поліщук Л. В. Антикризові стратегії в управлінні освітнім процесом в умовах війни. Освіта України. 2023. № 3. С. 30-38.
5. Кузьменко Н. В. Організація евакуації закладів освіти в умовах військової агресії: досвід і перспективи. Вища освіта України. 2023. № 1. С. 90-97.
6. Олійник Т. О. Гібридне навчання в умовах війни: переваги та виклики. Педагогіка та психологія. 2023. № 4. С. 67-74.
7. Скачко А. М. Цифрова трансформація освіти в Україні в умовах кризи. Електронне навчання та дистанційні технології. 2022. № 8. С. 18-25.
8. Лисенко О. В. Розвиток системи освіти в Україні під час збройного конфлікту. Інноваційні технології в освіті. 2023. № 6. С. 112-120.
9. Черниш О. М. Стратегії подолання кризових ситуацій у навчальних закладах в умовах війни. Педагогічні науки. 2023. № 12. С. 41-48.

ЧАТ-БОТ «GEMINI» ЯК ПОМІЧНИК ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ВИКОНАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ФУНКЦІЙ

*Моїсеєв Сергій Олександрович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради;
Лященко Олександр Володимирович, викладач фізичного виховання Херсонського морського фахового коледжу рибної промисловості*

Актуальність дослідження використання застосунку "Gemini" під час дистанційних уроків фізичної культури в Україні зумовлена кількома факторами. По-перше, спочатку пандемія COVID-19, а потім і повномасштабна збройна агресія проти України кардинально змінила функціонування закладів загальної середньої освіти Херсонщини, висунувши на перший план дистанційні форми навчання, зокрема і у сфері фізичної культури. По-друге, сучасні технології, такі як штучний інтелект, представлений чат-ботом "Gemini", відкривають нові можливості для індивідуалізації навчання та підвищення його ефективності. Висвітлення особливостей використання цього інструменту дозволить оцінити його потенціал для розвитку фізичної культури в умовах дистанційного навчання, розробити рекомендації для вчителів та учнів, а також внести свій вклад у розвиток цифрової трансформації освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень використання онлайн-застосунку Gemini (Bard) в освітньому процесі засвідчив, що у фокусі уваги вчених були порівняння цього застосунку з іншими популярними чат-ботами (ChatGPT та ін.) за певними критеріями (креативне письмо, математична задача, швидкість відповіді на запит та ін.) [3]; можливості чат-ботів зі складання іспитів з різних навчальних предметів,

дисциплін та інші аспекти академічної доброчесності [4]; індивідуалізація навчання здобувачів освіти [6]; тенденції та проблеми розвитку штучного інтелекту в світі й Україні [1] та інші аспекти. Не зважаючи на численні науково-методичні розвідки заявленої проблематики, вивчення особливостей використання чат-ботів фахівцями з фізичного виховання в освітньому процесі має високу наукову та прикладну значущість.

Метою статті є висвітлення можливостей чат-боту «Gemini» як помічника вчителя фізичної культури у виконанні професійних функцій.

Згідно професійного стандарту [2], учитель закладу загальної середньої освіти має належним чином виконувати визначені трудові функції завдяки своїм загальним та професійним компетентностям.

Вважаємо, що чатбот «Gemini» може значно спростити вчителю фізичної культури виконання деяких специфічних функцій та пов'язаних з ними певних професійних компетентностей:

1. Предметно-методична компетентність (здатність моделювати зміст навчання; здатність здійснювати інтегроване навчання учнів; здатність добирати і використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання та розвитку учнів). Наприклад, Gemini можна попросити підібрати рухливі ігри для дистанційного навчання учнів; запропонувати ідеї для проєктного навчання учнів з інтеграцією зміста з різних освітніх галузей; підібрати фізичні вправи для розвитку певних рухових якостей учнів на дистанційному уроці; запропонувати техніки формувального оцінювання та інтерактивні методи навчання, які можна використати в освітньому процесі тощо.
2. Інформаційно-цифрова компетентність (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності; здатність використовувати цифрові технології в освітньому процесі). Систематичне використання онлайн-застосунків зі штучним інтелектом сприяє помітному та комплексному розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогів.

Дуже важливо правильно, чітко та детально формулювати запитання до чат-ботів, критично аналізувати отримані результати та вносити певні уточнення у наступні запити. Учителю фізичної культури необхідно постійно розвивати вміння ефективно взаємодіяти з онлайн-застосунками зі штучним інтелектом.

3. Прогностична компетентність (здатність прогнозувати результати освітнього процесу; здатність планувати освітній процес). Наприклад, можна попросити Gemini розробити план-конспект дистанційного уроку фізичної культури для певного класу з вивчення 2 або 3 варіативних модулів або індивідуальну програму фізичного самовиховання учнів з урахуванням їх основних антропометричних показників та фізіологічних обмежень тощо.
4. Оцінювально-аналітична компетентність (здатність здійснювати оцінювання результатів навчання учнів; здатність аналізувати результати навчання учнів; здатність забезпечувати самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчання учнів). Наприклад, Gemini може допомогти вчителю розробити критерії з якісними та кількісними показниками для оцінювання будь-якого виду діяльності, що запланована в освітньому процесі (наприклад, комплексу загальнорозвивальних вправ, технічних елементів з певного виду спорту та навчального проєкту тощо); закриті (альтернативні тестові завдання, вибірккові тестові завдання, завдання на встановлення відповідності та послідовності) та відкриті (з пропусками, завдання на доповнення, завдання з короткою відповіддю та завдання з розгорнутою відповіддю) тестові завдання тощо.
5. Інноваційна компетентність (здатність застосовувати наукові методи пізнання в освітньому процесі). Gemini має всі можливості з допомоги вчителям фізичної культури у їх професійному розвитку. Через чат-бот можна достатньо швидко шукати різну додаткову інформацію, підбирати певні джерела інформації за актуальною проблематикою, шукати онлайн-курси для професійного розвитку тощо.

Під час взаємодії з Gemini варто дотримуватися наступних принципів формулювання ефективних запитів [5]:

1. Відповіді Gemini є експериментальними та можуть містити неточності. Усі отримані результати, які педагоги планують використовувати в освітньому процесі або науково-методичній діяльності необхідно перевіряти, спираючись на достовірні джерела та власний професійний досвід.
2. Уникайте використання конфіденційних даних та авторських розробок, що не були опубліковані, у своїх запитах до Gemini. Чатбот навчається на основі запитів, послідуєчих уточнень та реакцій користувачів. Для посилення конфіденційності можна відключити історію запитів під час роботи з авторськими матеріалами.
3. Під час формулювання запиту до Gemini необхідно описати **роль** чатбота (наприклад “Ти досвідчений учитель фізичної культури, експерт з розробки тестових запитань”), його **завдання** (наприклад, створи 5 тестових завдань зростаючої складності (від найлегшого до складнішого) з вибором однієї відповіді за темою “Волейбол”. Дотримуйся таких правил: питання має бути чітко сформульоване, уникай слів «велика», «невелика», «малий», «багато», «мало», «менше», «більше» тощо; надавай лише важливу інформацію та намагайся уникати матеріалу, який вимагає подальших уточнень; не використовуй заперечення в основній частині; правильні та неправильні відповіді мають бути однозначні за змістом, структурою та кількістю слів; не використовуй варіанти відповідей «жоден з перелічених», «усі перелічені», «немає правильної відповіді», «усі відповіді правильні»; використовуй довге запитання і коротку відповідь; проаналізуй завдання з точки зору можливості неправильної відповіді найбільш підготовлених учнів; уникай використання прикладів із підручника як тестових завдань), **формат (вигляд)** представлення отриманих результатів (наприклад, надішли розроблені завдання в такому вигляді: 1. Тестове за-

вдання. 2. Варіанти відповіді. 3. Правильна відповідь. 4. Складність), **контекст або обмеження** (наприклад, я збираюся використати розроблені тести на дистанційному уроці фізичної культури у 7 класі. Учні 3 рік вивчають модуль “Волейбол”) та наприкінці запиту можна **навести приклад**, який вам сподобався та ви хочете щоб цей підхід або алгоритм був використаний Gemini для генерування відповіді.

4. Чим чіткіше та детальніше буде сформульований запит до Gemini, тим більш точну відповідь отримують користувачі. Отримані відповіді можна уточнювати, спрощувати, ускладнювати (робити більш фаховими), збільшувати і зменшувати за обсягом.

Отже, використання вчителем фізичної культури в освітньому процесі чат-боту Gemini помітно полегшує йому підготовку та проведення дистанційних уроків фізичної культури за умови перевірки достовірності отриманих порад від штучного інтелекту та критичного до них ставлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущук Г. Технології штучного інтелекту: тенденції розвитку. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: збірник наукових праць за матеріалами Інтернет-конференції* (м. Харків, 26 лютого 2019 року) / редкол. С.В. Глібко та ін. Харків, 2019. С. 6–12. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-4-9.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).

2. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23 грудня 2020 року “Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/78704/ (дата звернення: 10.09.2024).

3. Ольга Гулай, Микола Матич. Можливості використання CHATGPT і GEMINI в освітньому процесі. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації: матеріали V Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.* (м. Запоріжжя, 29-31 травня 2024 р.) / [за наук. ред. С. В. Кюр-чев, В. О. Радкевич, В. М. Кюрчев та інш.]. Запоріжжя : ТДАТУ, 2024. С. 221-216.

4. Подласов С. О. Чи можуть чат-боти штучного інтелекту скласти іспит з фізики? *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції.* 23-24 травня 2024 р., м. Тернопіль. С. 70-73

5. **Цифрові навички для освіти з Google: практична програма.** URL: <https://google.brandlive.com/Develop-Your-Digital-Skills-for-Education-with-Google/uk/home> (дата звернення: **10.09.2024**).

6. Яцишина М. М., Федчишин О. М. Використання штучного інтелекту для індивідуалізованого навчання з фізики. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи.* Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023). Тернопіль: 2023. С. 94-96.

ЗОВНІШНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ІМІДЖУ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВІЙНИ

Навроцька Марія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки та менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Сьогодні, в умовах війни, педагоги відіграють надзвичайно важливу роль у підтримці стабільності та нормальності для дітей і молоді. Освіта стає не лише засобом передачі знань, але й потужним інструментом психологічної підтримки. У цей складний час зовнішній вигляд педагога набуває ще більшого значення, оскільки створює відчуття безпеки, впевненості та довіри у дітей. Зовнішність вчителя має бути сигналом спокою та сили, демонструвати стійкість перед викликами. В умовах нестабільності, охайний та професійний вигляд педагогів допомагає формувати почуття стабільності й забезпечує моральну підтримку дітям, які стикаються з тривогою та невизначеністю.

Мета – проаналізувати, який вплив має зовнішність педагога на формування його професійного іміджу в контексті сучасних реалій, зокрема в умовах війни.

Поняття «імідж» у всі часи тлумачилось по-різному. Так, у Стародавньому Китаї в трактатах Конфуція можна знайти перші уявлення про імідж правителя [3, с 68].

С. П. Павлова розглядала професійний педагогічний імідж вчителя, як форму «самовиявлення індивідуального цілісного образу особистості учителя як реалізатора потреб мікро і макросоціуму в освітніх послугах, за якої виявляються найбільш виразні ділові та особистісні якості відповідно до статусу педагога та його соціальної ролі в освітньому середовищі» [8, с. 35]

Імідж педагога в умовах війни зазнає суттєвих трансформацій, але залишається глибоко пов'язаним з його роллю як вихователя, лідера та авторитета. Війна створює нові виклики, перед якими педа-

гог постає не лише як вчитель, а й як захисник, наставник та підтримка для суспільства. Бикова Т.В. вважає, що «Війна має тисячі обличь, тисячі варіантів поведінки людини, це викликає численні роздуми про справжність людини під час війни, коли кожен змушений діяти на власний розсуд і приймати самостійні рішення, які можуть врятувати або призвести до загибелі» [1, с. 104].

На думку А. Коркішка професійний імідж складається з зовнішнього вигляду; використання вербальних і невербальних засобів спілкування; внутрішньої відповідності образу професії – внутрішнього «Я»; стильових особливостей педагогічної діяльності; професійної спрямованості [4].

О. Горovenко цілком слушно вважає, що структура іміджу вчителя є полікомпонентною, а до головних складових відносить:

- «внутрішнє «Я» (внутрішній образ вчителя, що відповідає обраному фаху і виявляється у його професійній культурі та мисленні, емоційності й творчому налаштуванні, привабливості та вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції й ступені мобілізації тощо);
- візуальний образ вчителя (свідчить про ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню репутації, допомагають показати себе не лише привабливою людиною, але й чудовим педагогом);
- комунікативність (використання вербальних і невербальних засобів спілкування). Жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темперамент мовлення педагога мають привертати увагу учнів до нього, викликати довіру і налаштувати їх на активну взаємодію» [2, с. 26].

Імідж педагога в умовах війни справді тісно пов'язаний із зовнішнім виглядом, де відіграє важливу роль у створенні довіри та авторитету в класі, формуючи не лише стосунки з учнями, але й загальне враження про освітній процес.

Зовнішність педагога – це культура і техніка догляду за зовнішнім виглядом – уміння доглядати за волоссям, робити зачіску, добирати одяг і взуття, прикраси, аксесуари, парфуми; це вміння доглядати за тілом (обличчям, руками, ногами). Лише з поєднанням

цих складових створюється зовнішність, яка уособлює педагога. Зовнішній вигляд педагога може створити робочий або неробочий настрій на уроці, сприяти або перешкоджати взаєморозумінню, полегшувати або ускладнювати педагогічне спілкування[6].

Куземко Л.В. зазначає, що зовнішній вигляд не лише вміння правильно одягатися, але й здатність демонструвати свій розум, професійні навички і здібності, виявляти любов до дітей і турботу про них [5, с. 127]

В умовах війни зовнішність педагога стає не лише проявом професійного іміджу, а й важливим чинником психологічної підтримки для учнів. Ось кілька ключових аспектів, які варто врахувати щодо зовнішності педагога в ці складні часи:

Охайність і доглянутість, попри складні умови, педагог має виглядати доглянуто, оскільки це створює відчуття стабільності та надійності для учнів. Чистий та охайний вигляд демонструє контроль над ситуацією, що допомагає зменшити стрес дітей. Зачіска, макіяж мають справляти враження доглянутої людини. Краще мати максимально природний вигляд. Макіяж і манікюр потрібно підібрати в стриманих нейтральних тонах.

Стриманість і простота військові реалії вимагають від вчителів уникати надмірної демонстрації матеріального достатку або яскравих образів. Стриманий одяг і прості аксесуари допомагають зосередити увагу на навчанні та підтримувати рівновагу в суспільстві, що перебуває у стані війни.

Класичний стиль одягу педагога викликає почуття стабільності та респектабельності навчального закладу, демонструє рівень його культури. Крім того, він дає змогу учням, батькам, колегам бачити, а головне – чути педагога, а не лише споглядати на те, як він виглядає. Формальна суворість, чіткі лінії, переконлива естетика надають значущості зовнішньому вигляду педагога, демонструють його авторитет, гідність, упевненість. Ідеальна форма одягу для педагога та, що сприяє концентрації уваги учнів не на вивченні особливостей одягу, а на засвоєнні матеріалу. Таким одягом є діловий костюм [7]. Педагогічний одяг має бути не лише професійним, але й функціональним та адаптованим до обставин, зокрема умов повітряних тривог

або інших небезпек. Це може включати зручний одяг, який дозволяє швидко реагувати на непередбачені ситуації.

Правильний вибір колірної гамми одягу може допомогти знайти педагогу взаєморозуміння з учнями та колегами по роботі. Вдало підібраний гардероб сформує сприятливе враження зовнішнього вигляду педагога в оточуючих. Такий гардероб може вигідно підкреслити професійні та особистісні якості педагога.

У час війни зовнішність педагога може включати патріотичні символи, які демонструють підтримку країни та солідарність із суспільством. Однак важливо, щоб це було зроблено в міру і доречно, не перетворюючи навчальний процес на політичні маніфестації.

Важливе значення для педагога має мода як соціально-психологічний феномен і атрибут повсякденного життя, який є досить складним утворенням. Мода належить до простих явищ із сфери настроїв. Люди долучаються до моди під час безпосереднього контакту один з одним. Проникнення в глибинні джерела моди робить останню явищем доволі складним і багаторівневим. Мода пов'язана з поточним моментом життя суспільства й водночас відтворює загальний соціальний контекст життєдіяльності людей. Вона на певний період закріплює деякі суттєві особливості соціуму, реального процесу, що відбувається у психології, спілкуванні, поведінці, зовнішніх формах тощо. Однак сліпо наслідувати моду педагог не повинен.

Підкреслюючи важливість зовнішності педагога як складової, що не лише відображає професіоналізм, але й стає елементом моральної підтримки та психологічної стабільності в умовах війни.

Війна вимагає адаптації педагогів до нових викликів, у тому числі й через те, як вони виглядають і подають себе. Зовнішність стає важливим інструментом комунікації, через який учитель передає своїм учням відчуття впевненості та контролю над ситуацією. Це сприяє не лише ефективнішому навчанню, але й допомагає формувати емоційну стійкість у дітей, що стикаються з невизначеністю та небезпекою.

Отже, у контексті сучасних викликів зовнішній вигляд педагога набуває нових сенсів, стаючи важливою складовою не тільки професійної етики, але й інструментом психологічної підтримки та моральної стійкості учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова Т.В. Сучасні поетичні твори про війну: особливості інтерпретації у вищій школі. *Сучасні досягнення в науці та освіті* : зб. пр. XVIII Міжнар. наук. конф., 13–20 верес. 2023 р., м. Нетанія (Ізраїль). – Хмельницький : ХНУ, 2023. С104
2. Горовенко О. А. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації. Харків: Основа, 2013. 112 с
3. Довга Т.Я. Імідж особистості як необхідна умова професійного ставлення педагога. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Збірник наукових праць./ Ін-т проблем виховання АПН України. — Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2010. — Вип. 14, кн. I. С68
4. Коркішко А.В. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх магістрів педагогіки вищої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Донбаський держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2018. 357 с.
5. Куземко Л.В. Формування іміджу педагога як складник його особистісно-професійного розвитку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2020, 71: С. 127-131.
6. Навроцька М. М. Професійний імідж педагога-вихователя. *Національно-патріотичне виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах*: колективна монографія. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. С. 225–247.
7. Навроцька М. М. Розвиток іміджевої культури керівника навчального закладу. *Теоретико-методологічні засади управління навчальним закладом: управління інноваційними змінами*: матеріали I Всеукр. наук-практ. конф. (Херсон, 13–14 листопада 2013 р.). Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. С. 70–74.
8. Павлова С.П. Імідж учителя як компонент культури педагогічної діяльності / С.П Павлова // Класному керівнику. – 2010. – №9 (21) вересень. – С. 35.

ПРИВАТНІ ШКОЛИ В УМОВАХ КРИЗИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Назарчук Надія Віталіївна, заступник директора Приватного закладу «Одеський приватний ліцей «Гармонія»

У кризових ситуаціях, як економічних, так і соціальних чи політичних, приватні школи стикаються з унікальними викликами, що можуть суттєво впливати на їх функціонування та якість надання освітніх послуг. Проте, такі ситуації також відкривають нові можливості для адаптації, модернізації та підвищення конкурентоспроможності приватних закладів освіти. Як конкретно реалізує свої задачі Приватний заклад «Одеський приватний ліцей «Гармонія»? Чим у розв'язанні проблем допомогла участь в чесько-українському проєкті «Управління школами в кризових ситуаціях»? Спробуємо відповісти на зазначені питання.

Коли 24 лютого 2022 року почалась повномасштабна агресія проти України, багато батьків повідомили про виїзд за кордон. Перед ліцеєм постали певні виклики.

По-перше, фінансова нестабільність. Батьки почали втрачати доходи через економічні труднощі, що призвело до неспроможності деяких оплачувати навчання в приватній школі. Це суттєво могло знизити прибутки, ускладнити виплату зарплат педагогам, оплату комунальних послуг та інших витрат. По-друге, зменшення кількості здобувачів освіти. У кризові часи батьки частіше обирають більш доступні форми освіти, зокрема державні школи. Щоб зберегти контингент ліцею та педагогічний колектив, засновник пішов на значне зменшення суми оплати за навчання. Вже був напрацьований досвід роботи з корпоративним google class room. Заклад освіти перейшов на дистанційне навчання. Колектив ліцею за період пандемії вибудував певну цифрову інфраструктуру і пройшов підготовку, що допомогло не знизити ефективність освітнього процесу на початку війни. Все літо 2022 року педагоги ліцею працювали над створенням можливостей і стратегії адаптації до нових умов.

Слід зазначити, що кризові ситуації супроводжуються економічними труднощами. Тільки грамотний менеджер використовує існуючі структури і процеси для досягнення планів та цілей закладу. І не випадково ліцей «Гармонія» став лідером в національному бізнес-рейтингу «За раціональний розподіл ресурсів підприємства, впевнені ринкові позиції». Ступінь рейтингу: золото.

По-друге, інновації та цифровізація. Кризові ситуації стимулюють впровадження інноваційних підходів в освітній процес. Перехід на дистанційне та змішане навчання, використання сучасних освітніх платформ і цифрових інструментів дозволяє підтримувати високу якість освіти навіть у складних умовах. У перше літо війни приготували перші найпростіші укриття і запропонували батькам здобувачів освіти вибрати формат навчання: очне, дистанційне, індивідуальне. На 1 вересня провели опитування і сформували класи. Спочатку на очний формат згодні батьки 1, 3 та 6 класів. Набрали велику групу здобувачів освіти, батьки яких згодні на індивідуальний дистанційний формат роботи. Для кожного з учнів, які виїхали за кордон створили навчальні плани, розробили розклад уроків, враховуючи годинні пояси.

По-третє, переосмислення освітніх програм. Було переглянуто навчальні програми, щоб зробити їх більш практичними та адаптованими до нових реалій.

По-четверте, гнучкі фінансові умови. Щоб не втратити контингент здобувачів освіти, стали впроваджувати гнучкі умови оплати, пропонуючи знижки дітям учасників бойових дій, переселенцям. Це дозволило залучити більше учнів і підтримати їх сім'ї в складні часи.

По-п'яте, підвищення рівня залученості батьків. У кризові часи взаємодія з батьками стає ще важливішою. Стали налагоджувати більш тісний зв'язок з батьками, залучаючи їх до обговорення освітнього процесу та ухвалення рішень. Особливо це стосувалось батьків здобувачів освіти, які перейшли на індивідуальний дистанційний формат роботи. Обговорення навчальної програми, вибір предметів, розклад уроків. Такий підхід створив відчуття спільної відповідальності та довіри.

По-шосте, підвищення конкурентоспроможності. Велику увагу приділяли професійному росту педагогів. Інвестиції у викладацький склад, розвиток нових програм та використання сучасних методик навчання допомагали створити позитивний імідж закладу та залучити більше здобувачів освіти.

По-сьоме, орієнтація на навички майбутнього. Програми, спрямовані на розвиток критичного мислення, підприємницьких навичок, цифрової грамотності та комунікацій, стають особливо важливими. В умовах кризи ці навички допомагають здобувачам освіти краще адаптуватися до швидких змін у світі. Опановувати нові навички педагогам допомагають заходи, спрямовані на розвиток системного мислення: розуміння суті питання, яке вивчається, бачення закономірностей, грамотне опрацювання інформації, застосування сучасних форматів. Щорічно в колективі створюється графік проведення уроків з застосуванням інноваційних технологій. Найбільш популярними є індивідуальний освітній маршрут, перевернутий урок, stem-уроки, проекти. Розроблено серію матеріалів до багатьох навчальних тем. За допомогою обладнання PNYWE advanced Фізика «Механіка 1» базовий набір та лабораторного набору для вивчення електрики компанії STEM class проводяться лабораторні дослідження на уроках фізики. А освітні рішення LEGO Education – частини всесвітньо відомої групи компаній LEGO націлені якраз на розвиток STEM-компетенцій та науково-дослідних, інженерно-технічних, математичних і проектних навичок. Попри всі негаразди в ліцеї традиційно продовжили проводити Інженерні тижні, влітку працювала Summer science school (літня наукова школа).

Через рік такої плідної праці стали очевидними позитивні результати. В новому навчальному році було збільшено площу простішого укриття. З'явилася значна кількість бажаючих вчитися очно. У 2023/2024 навчальному році ліцей стали відвідувати 235 учнів. Протягом минулого року виробили правила роботи в укритті під час повітряних тривог. Постійна і кропітка робота шкільного психолога допомагала всім учасникам освітнього процесу впоратися зі стресовими ситуаціями.

По-восьме, партнерство та співпраця. З 2012 року Одеський приватний ліцей «Гармонія» член ПАШ ЮНЕСКО. Війна в Україні спричинила вимушене переміщення мільйонів людей з їхніх домівок та серйозно вплинула на здатність окремих осіб і громад практикувати й передавати свою нематеріальну культурну спадщину. Тому через проєкт «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні» ЮНЕСКО вирішило підтримати життєстійкість українських школярів, вчителів, родин і спільноту, а також поглибити їхнє розуміння живої спадщини [1]. Весною 2022 року ліцей «Гармонія» пройшов успішний відбір для участі в цьому проєкті. Серед всіх елементів нематеріальної культури було обрано «Причорноморську глиняну іграшку». У виборі зазначеного елемента брав участь Одеський центр української культури. Під час роботи над проєктом здобувачі освіти та педагоги розробили навчальну інтегровану програму, яка поєднувала програми з історії, географії, хімії, фізики, інформатики, роботи з глиною. Працівники Одеського обласного центру української культури провели майстер-класи по створенню Причорноморської глиняної іграшки, здобувачі освіти вивчили історію появи цього елемента спадщини, педагоги розробили та провели серію уроків, методичні рекомендації. Продуктом проєкту став відеофільм та матеріали, опубліковані ЮНЕСКО.

В рамках співпраці з ЮНЕСКО директор ліцею в 2022 році приймала участь в Міжнародній конференції, ініційованій міністерством закордонних справ ФРН.

Наш ліцей два роки брав участь у проєкті «Recreation Projekt» під егідою ЮНЕСКО. Він дав можливість нашим учням провести три тижні в німецьких школах м. Бремен- Wilhelm-Kaisen-Oberschule та Gesamtschule Bremen Mitte, які співпрацюють у рамках проєкту ЮНЕСКО.

Ліцей був одним із шести закладів освіти України, що підписав Меморандум про співпрацю з Cambridge English Schools (2014/2015 н.р.) і став центром підготовки і прийому екзаменів Cambridge English Schools. Така тісна співпраця під час війни дозволила використовувати застосунки Cambridge English Schools при вивченні англійської мови.

Але насправді значним досвідом для ліцею стала участь у чесько-українському проєкті «Підтримка відновлення освіти в Україні», організованого громадською організацією Чеської Республіки «Асоціація з міжнародних питань» у співпраці з КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради». Оскільки Чехія має досить дієві практики роботи з кризовими ситуаціями, українські освітяни отримали цінні уроки, зокрема в організації дистанційного навчання в синхронному та асинхронному форматі, освітнього процесу під час надзвичайних обставин, відновлення шкіл після руйнувань та управління ресурсами [2].

Психологічні труднощі, спричинені війною, можуть негативно вплинути на навчання. Тому в рамках проєкту було організовано спеціальний курс для керівників з управління стресом, підтримки здобувачів освіти та власного емоційного благополуччя. Проєкт став потужним інструментом для адаптації освітньої системи ліцею «Гармонія» до умов кризи, перегляду підходів до кризового управління та кризової комунікації учасників освітнього процесу, формування довіри.

Отже, кризові ситуації ставлять перед приватними школами складні виклики, однак вони також відкривають можливості для росту та розвитку. Швидка адаптація до нових умов, впровадження інноваційних рішень та тісна співпраця з батьками і зовнішніми стейкхолдерами дозволяють приватним школам зберегти свою конкурентоспроможність та надавати якісну освіту навіть у складні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні: метод. посіб. для вчителів. UNESCO, 2023. 142 с.
2. Трунда І., Троян В., Бржіза К. Управління школою в суспільстві знань. Доп. вид. Прага : Карлів університет, 2023. 198 с.

ІНТЕГРАЦІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Примакова Віталія Володимирівна доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти»

Актуальними у вітчизняному освітньому просторі є сьогодні проблеми міграції, а саме: пересування дітей і дорослих з територій воєнних дій у країни світу, їхнє тимчасове перебування за межами батьківщини, спричинене драматичними подіями в Україні. Багато дітей з українських сімей, що знайшли прихисток за кордоном, починаючи з 2022 року, отримали можливість навчатися в місцевих школах. Водночас, їх переважна більшість продовжила навчання і в українських школах дистанційно. Подвійне навчальне навантаження, перенесені стреси, отримані психологічні травми та інші чинники, безумовно вплинули на темп адаптації дітей до життя і навчання в нових умовах. Зазначене, відповідно, активізувало коло питань, пов'язаних з проблемою інтеграції (або дезінтеграції), що є одним із критеріїв соціалізації людини в суспільстві, сформованості у неї життєвої компетентності.

Грунтовні праці з проблем формування відчуття приналежності та соціальної сгуртованості, самоідентифікації та інтеграції, які визнано цінностями, необхідними для успішного, благополучного життя в соціумі, належать відомим українським (Є. Івашкевич, Д. Коломієць, І. Тітар, Ф. Явір та ін.) та іноземним (R. Ameen, E. Cinkara, M. Gilmartin, K. Hill та ін.) ученим. Дослідивши проблеми швидкої інтеграції мігрантів, постраждалих від воєнної агресії до життя, переважно, в англomовних країнах, науковці стверджу-

ють, що недостатня інтенсивність інтеграційних процесів, відсутність належних умов для цього, можуть мати для людини непередбачувані, згубні наслідки.

Метою статті є виявлення чинників впливу на інтенсивність інтеграційних процесів українських школярів до освітнього європростору.

Дослідження Mary Gilmartin & Jennifer Dagg, присвячене теоретичному обґрунтуванню поняття «інтеграція», дали можливість вченим виявити механізми інтеграції, оцінити можливості і темпи її просування в нових умовах. Зокрема, науковці розглядають інтеграцію у двох площинах: як процес і результат, у яких особа або група осіб прийняті у суспільство. Ними уточнено, що в інтегровану спільноту може бути включено особи різного походження; які живуть, працюють, навчаються та спілкуються разом на основі спільних прав, обов'язків та можливостей [3].

На нерозривному зв'язку між поняттями “адаптація” та “інтеграція” наголошувала І. Титар, обґрунтувавши і розмежувавши їх контент. Науковці визнавали, що зміст цих категорій залишається не достатньо чітко визначеним та досить часто застосовується у різних контекстах (економічному, соціальному, психологічному, демографічному, антропологічному, медичному тощо) [2].

Суголосними виявилися результати дослідження К. Андросовича про шкільну адаптацію та інтеграцію. Під терміном шкільна адаптація вчений розуміє цілеспрямовану освітню діяльність, що передбачає: організацію комплексу заходів задля покращення позитивного та нівелювання негативного сприймання світу, оточення. Водночас, інтеграція розглядається ним як сформованість відчуття приналежності до закладу, в якому особа здобуває освіту; налаштованість на виконання нових вимог; досягнення шкільної успішності [1].

Європейська система освіти має значний досвід розбудови безпечного освітнього середовища для мігрантів. Паралельно із забезпеченням базових потреб, обов'язковою є організація навчання дітей із сімей біженців. Така можливість надається, зазвичай, в усіх

країнах, водночас умови й організація цих процесів мають свої відмінності.

Для успішної інтерації у новому освітньому просторі кожна дитина проходить певний адаптивний період, тривалість якого є індивідуальною. У цей період учні відвідують тимчасові адаптаційні класи, де мають змогу спілкуватися із співвітчизниками, у власному темпі знайомитися з мовою і культурою країни, в якій перебувають, отримувати (за потреби) психологічну допомогу. Зазначене має сприяти обережному і коректному запуску адаптивних механізмів у кожної дитини, що позитивно вплине на інтенсивність її пристосування до життя в нових умовах, подолання мовних бар'єрів та труднощів у спілкуванні з місцевими однолітками.

Специфіка роботи з батьками учнів у цих країнах дещо відрізняється від характеру співпраці з сім'ями учнів української школи. Європейські заклади освіти переважно орієнтуються на індивідуальну роботу, коли питання стосуються персональних даних, результатів навчальної діяльності, вирішення поточних проблем, що можуть виникати у дітей. Вчителі іноземних шкіл звикли співпрацювати з батьками у розробленні індивідуальних карт для кожної дитини, з урахуванням її стану (фізичного, психічного, емоційного), особистих інтересів і потреб, а також можливостей, здібностей учня. Колективні форми роботи вчителя з батьками вихованців переважно розв'язують пізнавальні, розважальні, консолідуючі та інші завдання.

Перехід учнів з України у звичайні спільні класи загалом відбувається поступово. За потребою, такий перехід може відбуватися під супроводом фахівців, які продовжують надавати дітям психологічну підтримку. Постійний контакт з родиною вихованця, як безпосередньо, так і дистанційно, здійснюється засобами педагогічного консультування. Для педагогів багатьох країн Євросоюзу, зокрема країн Балтії, розробляються, коригуються і вдосконалюються адаптивні програми для роботи з дітьми, які прибули із зони бойових дій; надаються методичні рекомендації для навчання іноземців. Методичні центри консультують вчителів з актуальних питань, організовують різні форми фахового навчання [4].

Ще одним прикладом роботи із забезпечення адаптації й інтеграції українського населення в європейських країнах, стало створення українських закладів освіти. Зокрема, Литовська республіка надала можливість створення шкіл, що працюють за українськими загальноосвітніми програмами. Для їх відкриття потрібно отримати письмову згоду від Міністерства освіти, науки та спорту Литви. Угода містить гарантії щодо вивчення литовської мови, відповідності програми місцевим освітнім стандартам та кваліфікаційним вимогам до фахівців, установленим в Україні і Литві [4]. Таких шкіл на початку 2023-2024 навчального року вже функціонувало чотири.

До умов адаптації українських дітей до європейської освітньої системи та подальшої їх інтеграції відносимо, передусім, створення безпечного адаптивного середовища. Таке середовище передбачає наявність тимчасових адаптивних груп, належного психологічного супроводу, реалізації індивідуального підходу до навчання та, водночас, розроблення і реалізацію колективних проєктів з вивчення литовської мови, історії, культури; адаптацію навчальних програм у литовських закладах освіти для навчання українських школярів.

У школах деяких європейських країн почали працювати українські вчителі, що знайшли тут тимчасовий прихисток. Загалом, це позитивно вплинуло на швидкість адаптації здобувачів освіти в іншомовному освітньому просторі. За чинними законами країн, що надали таку можливість, вчителі могли виконувати обов'язки суто помічників учителів, проте їх діяльність суттєво вплинула на якість перехідного періоду, коли всі учасники освітнього процесу опановували мову країни, що їх приймає [4].

Отже, з огляду на зазначене, чинниками позитивного впливу на інтенсивність інтеграційних процесів українських школярів до освітнього європростору вважаємо: належну організацію адаптивного та постадаптивного періодів; реалізацію низки організаційно-педагогічних умов, основними з яких визнаємо надання державної/муніципальної підтримки здобувачам освіти; забезпечення психологічного супроводу сімей вимушених мігрантів; гнучкий підхід до задоволення освітніх потреб засобами шкільної, шкільної інклюзивної, позашкільної та неформальної освіти.

Зокрема, це стосується забезпечення ефективної комунікації через мовні курси, спільні культурні заходи тощо). Створення полікультурного простору для школярів як складника безпечного освітнього середовища, розвиток конструктивного та екологічного мислення в учнів, забезпечать мобільність і адаптивність молодого покоління, сприятимуть сформованості їх життєвої компетентності. Ці та інші питання, безумовно, потребують додаткової уваги і подальшого розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Андросович К. А.** Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу. *Education and development of a gifted personality*. 2016. № 3 (46). С. 20–24.
2. **Титар І.** Поняття та критерії адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб та умови зняття статусу. *Українське суспільство*. 2016. № 4 (59). С. 57-68. <https://doi.org/10.15407/socium2016.04.057>
3. **Mary Gilmartin & Jennifer Dagg:** Integration as Making Place. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2021. <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1974148>
4. **Прымакова V.** Pedagogical conditions of adaptation of ukrainian children – internally displaced persons to living and studying in lithuania. *Ižvalgos*. 2023 Nr. 2, p. 54-60.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ СИСТЕМИ

*Стойкова Вікторія Володимирівна, канди-
дат педагогічних наук, заступник директора
з науково-педагогічної роботи Миколаївсь-
кого обласного інституту післядипломної пе-
дагогічної освіти*

Постіндустріальне суспільство вирізняється двома характерними ознаками: перша – зростання (прискорення) темпів продукування та еволюції інформації як властивості матерії й засобу управління системами (атрибутивна й функціональна теорії інформації); друга – зростання масштабів, форм та властивостей суспільного розвитку, що зумовлює зміни форми й структури людської свідомості, виникнення нових соціальних і економічних інститутів (Д. Белл, 1999). У таких умовах народжуються нові успішні підсистеми (фрактали), які повністю відтворюють властивості та зв'язки «материнської» системи – суспільства.

До таких підсистем віднесено освіту як соціальний інститут та всі її складові, зокрема післядипломну освіту, метою якої визначено вдосконалення професійної підготовки спеціаліста шляхом поглиблення та розширення його професійних компетентностей, набуття особистістю досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у рамках спеціальності (Закон України «Про вищу освіту», 2020).

В умовах постіндустріального розвитку, загострених тривалою воєнною агресією, система професійного розвитку педагогів потребує кардинальної трансформації й переходу на вищий енергетичний рівень, де набуватиме нових якісних ознак саморегуляції й саморозвитку на основі потужних синергетичних процесів.

Особливого значення ці процеси набувають для українських закладів освіти, які функціонують в умовах війни, оскільки освітня система стикається з численними викликами, такими як зміна форм навчання, складна безпекова ситуація, стрес, загроза фізичному та психічному здоров'ю, переміщення (евакуація) закладів освіти, психо-

логічний тиск на учнів та вчителів. В таких умовах професійний розвиток допомагає керівникам і педагогам адаптуватися, оволодіти навичками організації кризового менеджменту, організовувати освітній процес з використанням адаптивних освітніх технологій, методик, методів і форм здобуття освіти, надавати якісну соціально-емоційну підтримку собі, колегам, учням і батькам. Адже в умовах нестабільності, педагоги є ключовими фігурами, що підтримують функціонування освітніх процесів, а їхній професійний розвиток дозволяє забезпечити неперервність навчання дітей, сприяє розвитку навичок кризової комунікації, надає ресурси для виходу із травмуючих подій, здатність пережити страхи та стреси. Трансформація системи професійного розвитку педагогів під час війни водночас готує їх до повоєнного періоду, коли необхідно буде відновлювати освітню інфраструктуру та забезпечувати розвиток освітньої системи де наші вчителі стануть потужною рушійною силою для соціальної й інфраструктурної реабілітації.

Дослідження складових та динаміки мотивації педагогів до професійної діяльності в умовах війни (С. Олексенко, О. Хоменко, 2024), засвідчило, що основними мотивами професійної діяльності українських вчителів є задоволення від процесу й результату роботи та можливість самореалізації, яка посилювалася наявністю умов для професійної комунікації, розвитку, відчуття значущості та приналежності до професійної спільноти, а також живила й зміцнювала здатність до стійкості, самоусвідомлення й розкриття прихованих ресурсів особистості.

Зазначимо, що важливою умовою в трансформації системи професійного розвитку педагогів є наявність спеціально спроектованого для цього освітнього середовища, під яким ми розуміємо систему впливів і умов формування професіонала, а також можливостей для його розвитку, які містяться в соціально-психологічному, освітньо-технологічному й просторово-предметному оточенні (В. Стойкова, 2020 (1)).

В постнекласичний період розвитку науки й суспільства освітнє середовище професійного розвитку розглядатимемо як складноорганізовану систему, що характеризується ознаками відкритості, емергентності та синергійності. Відкритість системи доводить наявність потоків обміну енергією (у вигляді речовини, поля, інформації)

із зовнішнім середовищем. Емерджентність пояснює відмінність властивостей системи як цілісного утворення від властивостей її підсистем і компонентів. Синергійність обґрунтовує суттєве збільшення загального ефекту як результату взаємодії компонентів освітнього простору.

Освітнє середовище закладу післядипломної педагогічної освіти повинно мати низку узагальнених типологічних ознак, зокрема такі:

1. Освітнє середовище – складноутворений об'єкт системної природи, що є сукупністю зовнішніх умов реалізації освітніх процесів та їхньої відповідності внутрішнім потребам особистості.

2. Освітнє середовище існує як певна соціальна спільність, яка розвиває сукупність людських стосунків.

3. Освітнє середовище має широкий спектр модальності (способи творення), яка формує різні типи та види локальних середовищ відмінної якості.

4. Освітнє середовище є процесом діалектичної взаємодії соціального, просторово-предметного та психодидактичного компонентів.

5. Освітнє середовище може бути не лише умовою, але і засобом організації освітніх процесів.

Формування освітнього середовища забезпечується системою взаємних впливів на здобувача освіти з боку середовища та на саме середовище з боку здобувача освіти. Цей вплив забезпечується «через включення значущих для людини знань і використання комфортних технологій навчання» (Л. Макар, 2013).

Середовище професійного розвитку педагогів розглядатимемо як систему шести взаємопов'язаних компонентів: *архітектурний, матеріально-технічний, навчально-методичний, технологічний, соціальний та психологічний*. Перші два компоненти віднесемо до *просторово-предметного* оточення, наступні пари компонентів утворюють *освітньо-технологічне й соціально-психологічне оточення*. Кожен компонент містить низку складників, які створюють умови для застосування в освітньому просторі принципів його функціонування. Наприклад, архітектурний компонент охоплює сім складників (робочий простір педагога, простори для колективної, групової

та індивідуальної роботи, зони усамітнення, відпочинку й розвантаження). Такий компонент середовища створює умови для забезпечення фізичного комфорту, збереження здоров'я є гнучким, ергономічним та сучасним. Наповненням для архітектурного компоненту слугує матеріально-технічне забезпечення професійного розвитку педагога (комп'ютерна техніка, мобільні гаджети, системи мультимедіа, AR, VR, зв'язку, обміну повідомленнями, хмарне освітнє середовище, середовище організації дистанційного навчання, предметно орієнтоване середовище тощо). Сучасні ефективні матеріально-технічні засобами забезпечують реалізацію принципів динамічної рівноваги, системного оновлення, ціле відповідності.

Освітньо-технологічне оточення професійного розвитку формується навчально-методичним та технологічним компонентами. Перший визначає нормативну модель особистості педагога-професіонала (набір загальних та фахових компетентностей, трудові функції, які виконує керівник закладу освіти чи педагог), програми професійного розвитку (курси, модулі, навчальні, методичні й наукові заходи) - вони створюють умови для побудови індивідуальної траєкторії професійного розвитку, навчальні ресурси (бібліотеки, медіатеки, репозитарії нормативних і академічних текстів тощо), експериментальні, дослідницькі, творчі, робочі групи (об'єднання, спільноти). Другий компонент освітньо-технологічного оточення об'єднує сучасні дієві технології професійного розвитку: активні (інтерактивні), діяльнісні, компетентнісні, інноваційні тощо. Сюди відносимо також систему заохочення та стимулювання, професійної підтримки (інтернатура, супервізія, організація стажувань і практик) та систему рефлексії й саморефлексії.

Соціально-психологічне оточення формує соціально-психологічний клімат в закладі освіти, який ґрунтується на адхократичній організаційній моделі розподіленого лідерства в закладі освіти, де колектив постійно розвивається й навчається завдяки потужним горизонтальним зв'язкам і сповідуванню цінностей:

- КОЖНОМУ Є ЧОГО НАВЧИТИ КОЖНОГО.
- У КОЖНОГО МОЖНА І ТРЕБА ВЧИТИСЯ.
- КОЖЕН БАЖАЄ ВЧИТИСЯ І ВЧИТИ.

Соціально-психологічне оточення формує систему запобігання стресовим ситуаціям, а також формування й стимулювання розвитку професійної мотивації педагогів.

На нашу думку середовище професійного розвитку матиме найвищу якість і ефективність за умови розгортання в закладі освіти, тобто на робочому місці педагога, оскільки відповідає принципу постнекласичної моделі освіти «knowledge just in time» – «знання точно в строк» на відміну від освіти початку ХХ століття, де формальна освіта посідала ключове місце та функціонувала за логістичним принципом «knowledge just in case» – «знання про всяк випадок». (В. Стойкова, 2020 (2)).

У новій ситуації монополією на професійний розвиток володітиме сам фахівець, плануючи й обираючи зміст, провайдера, терміни й умови його реалізації.

Відтак сам педагог виконуватиме водночас принаймні дві ролі: перша – суб'єкт навчальної діяльності; друга – суб'єкт педагогічної діяльності. Така інтеграція ролей відповідає структурі автодинамічної системи саморозвитку педагога. Вона містить чотири обов'язкових елементи: динамічна система; регулятор або передавальний пристрій; джерело зовнішньої енергії; зворотний зв'язок, який інформує регулятор про необхідність отримання нової порції енергії. Розглянемо сутність кожного елемента докладніше: • Динамічна система – це педагог як суб'єкт навчальної діяльності. • Регулятором або передавальним пристроєм виступають мотиви, які спонукають педагога до саморозвитку й самоосвіти. • Джерело зовнішньої енергії розглядатимемо у взаємозв'язку двох складників: педагога як суб'єкта педагогічної діяльності та інформації (знань), які він відбирає для засвоєння. Таке поєднання є джерелом енергії, здатним утворити нову порцію інформації (знань), необхідної для якісного переходу педагога на новий енергетичний (професійний) рівень. • Зворотний зв'язок – комплекс потреб вищого рівня: потреби належності і причетності; потреби визнання і самоствердження; потреби самовираження (Maslow A. H., 1958). Ця група потреб виражається у бажанні бути впевненим, компетентним, конкурентоспроможним, отримувати визнання й повагу, проявляти креативність і самостійність у прийнятті рішень, відборі засобів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bell D. The Coming of the Post-Industrial Society / D. Bell // The Educational Forum, 30 Jan. 2008. – 2008. – P. 574–579. DOI: 10.1080/00131727609336501.
2. Maslow A. H. A Dynamic Theory of Human Motivation. / A. H. Maslow // Understanding human motivation. In C. L. Stacey & M. DeMartino (Eds.). – Howard Allen Publishers. – 1958. – p. 26–47. DOI:10.1037/11305-004
3. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі / Л. М. Макар // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – № 30. – С. 229–236.
4. Про вищу освіту [Електронний ресурс] // Закон України. Редакція від 02.09.2020 № 1958-19. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
5. Стойкова В. В. Основні стратегічні імперативи розвитку закладу післядипломної педагогічної освіти як системи саморозвитку / В. В. Стойкова // Вересень: науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2020. – № 4 (87). – С. 3–17.
6. Стойкова В. В. Саморозвиток педагога: від максимум педагогічної спадщини Якова Чепіги до регіонального проєкту / В. В. Стойкова // Вересень: науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2020. – № 2-3 (85-86). – С. 118-129.
7. Олексенко С., Хоменко О. Дослідження мотивації професійної діяльності вчителів в умовах війни в Україні / С. Олексенко, О. Хоменко // Modern engineering and innovative technologies. – 2024. – № 10. – С. 3 – 12.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Татаринцева Анастасія Максимівна,
магістр студент (бакалавр), Німеччина*

Анотація. У статті розглядається застосування віртуальної реальності (VR) у процесі навчання математичних дисциплін у середніх школах, з особливим акцентом на геометричні навички та розвиток математичного мислення. Технологія VR відкриває нові можливості для візуалізації абстрактних понять, інтерактивного навчання та стимулювання когнітивного розвитку учнів. У дослідженні аналізуються педагогічні підходи, можливості та виклики VR, а також оцінюються зміни в академічних досягненнях учнів після використання VR у навчальному процесі.

Вступ. Останніми роками технологія віртуальної реальності (VR) стає дедалі поширенішою у різних галузях, включаючи освіту. Віртуальна реальність забезпечує занурення учнів у інтерактивні середовища, які дають змогу вивчати складні поняття та опанувати нові навички через експериментальний підхід. Особливо цікаво вивчати можливості VR у галузі математичної освіти, оскільки вона дозволяє візуалізувати абстрактні концепції, що раніше викладалися за допомогою статичних засобів навчання.

Геометрія, як одна з фундаментальних складових математики, часто спирається на здатність учнів розуміти просторові відносини та маніпулювати об'єктами в уяві. VR може допомогти учням краще оволодіти геометричними навичками, підвищуючи їхній рівень просторового мислення через тривимірні моделі та інтерактивну взаємодію.

Мета дослідження. Метою цієї статті є дослідити вплив використання VR на розвиток геометричних навичок і математичного мислення у середніх навчальних закладах. Основна увага приділяється аналізу того, як інтерактивні VR-додатки можуть полегшити

розуміння абстрактних математичних понять, а також підвищити успішність учнів у математиці.

Огляд літератури. Технології VR привертають усе більше уваги в освіті. У працях таких авторів, як Джонсон та Вільямс (2018), було відзначено, що VR сприяє активізації вивчення складних понять завдяки більшому зануренню в навчальне середовище та забезпеченню учнів візуальними засобами, що сприяють глибшому розумінню. Інші дослідження, зокрема робота Гордона та Сміта (2019), стверджують, що VR не тільки підвищує мотивацію учнів до навчання, але й стимулює розвиток їхньої здатності до логічного та аналітичного мислення.

Геометрія як галузь математичних знань є сферою, де традиційні методи навчання інколи не задовольняють потреби сучасних учнів, особливо у питаннях просторового мислення. VR може допомогти подолати ці труднощі, пропонуючи інтерактивні моделі для вивчення об'ємних фігур і складних тривимірних побудов.

Методологія дослідження. Дослідницький дизайн. Експериментальне дослідження було проведено на базі кількох середніх шкіл, де застосовували технології VR для навчання геометрії. Вибірка складалася з 100 учнів 8-9 класів, які були розділені на дві групи: контрольну та експериментальну. Експериментальна група використовувала VR-додатки для вивчення геометричних тем, тоді як контрольна група навчалася за допомогою традиційних методів (підручники, дошка, малюнки).

Процедура. Експериментальна група використовувала спеціальні VR-програми для роботи з тривимірними моделями геометричних фігур. Учні мали можливість змінювати параметри фігур, досліджувати їхні властивості в різних проекціях та інтерактивно вирішувати задачі, пов'язані з побудовою, аналізом і маніпулюванням геометричними об'єктами.

Оцінювання результатів. Ефективність VR-додатків оцінювалася на основі порівняльного аналізу успішності учнів у геометричних завданнях до і після проведення експерименту, а також на основі анкетування для визначення рівня мотивації до вивчення геометрії та сприйняття навчального матеріалу.

Результати. Академічні досягнення. Дослідження показало, що учні експериментальної групи, які використовували VR для вивчення геометричних тем, продемонстрували значно вищі результати у тестах на просторове мислення та розуміння тривимірних об'єктів порівняно з учнями контрольної групи. Середній бал тестових завдань експериментальної групи зріс на 25% у порівнянні з вихідними показниками, тоді як у контрольній групі приріст становив лише 8%.

Просторове мислення. Розвиток просторового мислення був значно вищим у групі, що використовувала VR. Учні, які працювали з тривимірними моделями у VR-середовищі, продемонстрували вищі результати у вправах, що потребували просторового уявлення, зокрема у задачах на обертання та симетрію тривимірних фігур.

Мотивація та зацікавленість. Анкетування учнів виявило, що використання VR сприяло підвищенню інтересу до вивчення геометрії. 82% учнів експериментальної групи заявили, що вони краще розуміють матеріал і отримали задоволення від навчального процесу завдяки VR, тоді як у контрольній групі цей показник становив 54%.

Обговорення. Педагогічні переваги VR у навчанні. Однією з основних переваг використання VR у викладанні геометрії є можливість інтерактивної роботи з абстрактними поняттями. VR дозволяє учням здійснювати маніпуляції з геометричними об'єктами в реальному часі, що значно покращує їхнє розуміння та запам'ятовування матеріалу. Наприклад, можливість побачити перетин тривимірних фігур або спостерігати за обертанням об'єктів у просторі сприяє глибшому розумінню таких понять, як об'єм, площа та симетрія.

Виклики впровадження VR у шкільну освіту. Незважаючи на позитивний вплив VR на навчальний процес, існують певні виклики. Основним з них є висока вартість обладнання та програмного забезпечення. Багато шкіл не можуть собі дозволити повне впровадження VR у навчальний процес через обмежені фінансові ресурси. Іншим аспектом є підготовка педагогів, які повинні мати необхідні навички для ефективного використання VR на уроках.

Висновки. Впровадження технологій віртуальної реальності (VR) у процес навчання геометрії має суттєвий позитивний вплив на

освітні результати та мотивацію учнів. Використання VR дозволяє створювати інтерактивні тривимірні моделі, які не лише покращують візуалізацію складних геометричних об'єктів, але й сприяють розвитку просторового мислення. Завдяки цьому учні краще розуміють ключові математичні поняття, які можуть бути абстрактними або складними для вивчення за допомогою традиційних методів.

Особливо варто відзначити, що VR дозволяє створювати середовище для активного навчання, де учні можуть безпосередньо взаємодіяти з геометричними фігурами, змінювати їх, маніпулювати простором і експериментувати з формами та розмірами. Це сприяє не лише кращому засвоєнню теоретичного матеріалу, а й підвищенню інтересу до навчання через елементи гри та інтерактивності. Учні демонструють більш високий рівень зацікавленості та залученості у процес навчання, що безпосередньо впливає на їхню мотивацію та бажання продовжувати вивчати математику.

Значні покращення академічних результатів учнів, які використовують VR, підтверджуються вищими показниками успішності у тестах та контрольних завданнях. Учні не тільки краще справляються з традиційними завданнями з геометрії, але й демонструють поліпшення у розвитку критичного мислення, аналізу та вирішення проблем. VR-технології сприяють також формуванню когнітивної гнучкості, оскільки учні мають можливість розглядати математичні завдання з різних точок зору, експериментуючи з різними підходами до їх вирішення.

Крім того, VR сприяє індивідуалізації навчання, даючи змогу учням самостійно обирати темп засвоєння матеріалу та адаптувати навчальний процес під свої потреби. Це є особливо важливим для учнів з різними рівнями математичної підготовки, оскільки дозволяє їм освоювати матеріал на рівні, відповідному їхнім здібностям.

Проте варто звернути увагу і на виклики, пов'язані з впровадженням VR у навчальний процес. Серед них — висока вартість обладнання та потреба в його регулярному оновленні, необхідність навчання педагогів для ефективного використання VR-технологій, а також методичне забезпечення. Для повноцінного впровадження VR у навчання необхідна комплексна підготовка як з технічної, так і з

педагогічної сторін. Важливо також враховувати індивідуальні особливості учнів, оскільки не всі з них однаково сприймають новітні технології.

У підсумку, VR є ефективним інструментом для покращення результатів навчання геометрії, розвитку просторового мислення та підвищення мотивації учнів. Проте для максимального використання його потенціалу важливо вирішити питання технічної підтримки, підготовки педагогів та розробки відповідних навчальних програм.

Рекомендації:

- 1. Розширення доступності VR-технологій у середніх школах через додаткове фінансування та грантові програми.** Щоб забезпечити впровадження VR-технологій у більшій кількості шкіл, необхідно активно шукати додаткові джерела фінансування, такі як гранти, освітні субсидії та спонсорські програми. Співпраця з державними та приватними організаціями, фондами та технологічними компаніями може стати ключем до надання необхідного обладнання для навчальних закладів. Це дозволить знизити бар'єри для впровадження VR, особливо для шкіл з обмеженими фінансовими можливостями, забезпечивши доступ до інноваційних технологій для більшої кількості учнів. Участь шкіл у грантових програмах та конкурсах з інноваційної освіти може стати ефективним інструментом для розвитку VR-інфраструктури та підвищення якості освітнього процесу.
- 2. Розробка спеціалізованих навчальних програм із VR-додатками, орієнтованих на розвиток просторового мислення.** Для максимального використання потенціалу VR у навчанні необхідно розробляти спеціалізовані навчальні програми, що включають інтерактивні VR-додатки, які сприяють розвитку просторового мислення та геометричних навичок. Ці програми мають бути адаптовані до вікових особливостей учнів і включати завдання різного рівня складності. Важливо розробляти не лише загальні програми для навчання математики, але

й зосереджуватись на конкретних аспектах, таких як об'ємні фігури, площини, перетини та інші теми, які важко засвоїти через двовимірні зображення в підручниках. Важливо також, щоб ці програми були сумісні з існуючими державними стандартами освіти та методичними рекомендаціями.

3. **Організація курсів для вчителів із використання VR-технологій для забезпечення ефективного навчального процесу.** Для ефективного впровадження VR у навчальний процес необхідно організовувати спеціалізовані курси для вчителів, які навчать їх використовувати VR-технології на практиці. Це включає не лише технічну підготовку, а й розвиток педагогічних навичок з інтеграції VR у викладання математики та інших дисциплін. Курси мають охоплювати методи створення VR-сценаріїв для уроків, використання VR-додатків для різних предметів та організацію інтерактивних занять. Важливо також навчати вчителів адаптувати VR-технології до потреб учнів з різними рівнями підготовки, щоб забезпечити індивідуалізований підхід до навчання. Створення мереж підтримки та обміну досвідом між вчителями, які використовують VR, також сприятиме кращому освоєнню та інтеграції цих технологій.
4. **Інтеграція VR у STEM-освіту та міждисциплінарні підходи.** VR-технології варто активно впроваджувати не лише для навчання математики, а й у ширшому контексті STEM-освіти (наука, технології, інженерія та математика). Міждисциплінарний підхід із використанням VR дозволить учням поєднувати знання з різних предметів та застосовувати їх на практиці. Наприклад, VR може допомогти в навчанні фізики, хімії та біології, візуалізуючи складні процеси та явища, що сприяє кращому розумінню наукових концепцій. Школам варто розробляти інтегровані програми, що дозволяють використовувати VR для розв'язання проблем з різних дисциплін, розвиваючи критичне мислення, творчість та навички вирішення проблем.
5. **Моніторинг та оцінка ефективності впровадження VR у навчальний процес.** Для забезпечення ефективного використання VR необхідно впроваджувати систематичний моніторинг

та оцінку впливу цих технологій на навчальні результати учнів. Це включає регулярне тестування успішності, відстеження змін у мотивації учнів та аналіз їхніх когнітивних досягнень. Крім того, важливо проводити опитування серед учнів і вчителів для виявлення можливих проблем або труднощів у використанні VR та надання рекомендацій щодо подальшого покращення навчальних програм. Також варто впроваджувати пілотні проекти з використання VR у різних шкільних предметах, щоб визначити найбільш ефективні підходи до застосування цієї технології в освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Johnson, P., & Williams, M. (2018). *Enhancing Geometry Learning with Virtual Reality: A Study of Educational Impact*. *Journal of Educational Research*, 22(1), 45-62.
2. Gordon, S., & Smith, L. (2019). *Spatial Reasoning and Virtual Reality: New Frontiers in Math Education*. *Mathematics Today*, 18(4), 89-105.
3. Robinson, D., & Clarke, E. (2020). *Virtual Learning Environments in Geometry: A Pathway to Deeper Understanding*. *Journal of Digital Pedagogy*, 14(2), 121-135.
4. Барна, О. І., & Коваленко, М. В. (2021). Використання віртуальної реальності у навчанні математики: можливості та перспективи. **Педагогічні інновації: ідеї та реалії**, 18(1), 45-52.
5. Власенко, Ю. М. (2020). Технології віртуальної та доповненої реальності у сучасній математичній освіті. **Математична освіта**, 16(3), 75-81.
6. Гладка, І. С. (2019). Віртуальна реальність як інноваційний інструмент для розвитку математичних здібностей у школярів. **Освітні технології та інновації**, 7(2), 58-65.
7. Гриценко, П. А., & Корнійчук, Т. В. (2021). Методичні аспекти впровадження VR-технологій для викладання геометрії у школах. **Наукові записки. Серія: Педагогіка**, 23(4), 102-109.

8. Ivanova, O. V., & Stepanenko, A. P. (2020). Enhancing mathematical thinking through virtual reality technologies in middle school education. **Journal of Educational Technology**, 10(2), 112-120.

9. Kalyuzhnyi, V. I., & Romanenko, I. S. (2021). The role of virtual and augmented reality in developing mathematical thinking: Applications for middle school students. **International Journal of STEM Education**, 9(3), 134-141.

10. Petrova, T. I., & Melnyk, S. V. (2019). The impact of virtual reality on cognitive development in mathematics education. **Journal of Cognitive Educational Research**, 18(2), 78-85.

11. Михайлюк, О. А. (2022). Використання VR для візуалізації математичних понять: аналіз методик. **Математика в школі**, 12(1), 46-53.

12. Smith, J. L., & Johnson, R. K. (2021). Virtual reality as a tool for developing spatial and logical thinking in mathematics education. **International Journal of STEM Education**, 8(4), 210-218.

13. Василенко, Л. М. (2020). Використання цифрових технологій у математичній освіті: VR як інноваційний інструмент. **Освітній простір України**, 11(3), 89-96.

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Федосова Анна Олегівна, старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти»

Актуальність. Сучасні зміни в галузі освіти в Україні, а також ситуація воєнного стану в країні через повномасштабне вторгнення армії РФ з наслідками руйнування інфраструктурних об'єктів, в тому числі освітніх закладів, та впливу на базові фактори їх функціонування, школи потребують пошуку дієвих інструментів з догостроковою перспективою для визначення орієнтирів власного розвитку. Маркетинговий підхід до управління є сучасним напрямом здійснення управлінської діяльності організацій будь-якої сфери функціонування як на комерційній основі, так і некомерційної, наприклад освітні установи та заклади. Актуальність такого підходу полягає в тому, що формування маркетингової позиції освітньої установи має на меті формування конкурентоспроможного закладу освіти та підвищення ефективності його діяльності за допомогою аналізу зовнішнього середовища та формування комплексу маркетингу.

Мета. Метою даного дослідження є визначення основного змісту маркетингового підходу в управлінні освітнім закладом.

Виклад основного матеріалу. Загальну теорію маркетингу в Україні вивчають Сенішин О.С. [Сенішин О.С., 2020], Палига Є.М. [Палига Є.М., 2020]. Маркетингові потреби навчальних закладів та елементи їх маркетингової діяльності вивчає Мищишин І. [Мищишин І., 2024, с.39]. Застосування інструментарію маркетингу та принципів маркетингового підходу в управлінні освітньою установою розглядають Вільхова Т.В. [Вільхова Т.В., 2021], Лісневська Ю.О. [Лісневська Ю.О., 2020], Рябова З.В. [Рябова З.В.,

2017]. Особливостями ведення діяльності та надання освітніх послуг в умовах нестабільності, пандемії та після, під час зривної агресії рф в Україні цікавиться Зацерквіна М. [Зацерквіна М., 2023].

Як пише Сенішин О.С., маркетинг як сукупність дій чи заходів, направлених на пошук, реалізацію та контроль управлінських рішень щодо комплексу маркетингу (що скорочено представляє собою об'єднання таких елементів як продукт, ціна, розповсюдження та просування) з метою задоволення потреб і очікувань споживачів, спрямовану на досягнення цілей та виконання місії підприємства на ринку [Сенішин О.С., 2020, с. 14]. Візьмемо за підтвердження попередньої думки і таке визначення маркетингу Палиги Є.М.: маркетинг — це ринкова концепція управління виробничо-збутовою діяльністю, спрямована на вивчення ринку й конкретних запитів споживачів [Палига Є.М., 2020, с. 9].

Таким чином, сутність маркетингу полягає в тому, щоб продуктувати необхідний для задоволення потреб споживача результат на основі ефективного поєднання можливостей організації. Маркетинг відображає певну залежність установи від потреб споживачів та орієнтує на максимально ефективне їх задоволення з метою отримання максимально можливого результату кінцевої діяльності.

В умовах змін в сфері освіти України, проведення реформи НУШ, науково-технічного прогресу в світі та конкурентної боротьби для виживання і успішної роботи заклад загальної середньої освіти повинен мати маркетингову орієнтацію діяльності та відповідну стратегію і тактику вирішення завдань стратегічного розвитку. Маркетинговий орієнтир передбачає врахування потреб та інтересів здобувачів освіти, їх батьків та зацікавленої громадськості, потреби держави у формуванні відповідних компетенцій та потреби суспільства щодо опанування певних груп знань та практичних вмінь і навичок. Заклад освіти є соціально-орієнтованою системою, що побудована на врахуванні таких запитів та впровадженні сучасних тенденцій розвитку суспільства. Про це пише Рябова З.В., наголошуючи на тому, що маркетинг в освіті має відмінність саме у формуванні та нарощенні цінності людини [Рябова З.В., 2017].

Використання маркетингу керівником освітньої установи можна назвати інноваційним підходом, який заснований на таких трьох елементах:

- 1) певний спосіб мислення управлінця, філософія управлінського мислення керівника, метою якого є отримання кінцевого результату діяльності ЗО шляхом задоволення запитів споживачів освітньої послуги і потреб суспільства;
- 2) певний інструментарій та механізм ринкової діяльності, що передбачається використання внутрішніх можливостей освітньої організації при функціонуванні в певному конкурентному ринковому середовищі;
- 3) певний підхід, заснований на науці, системі знань, що узагальнює теоретичні знання, практичний досвід, дослідницьку, рекламну, інформаційну та ціноутворюючу ринкову діяльність організацій.

Як зазначають дослідники цього питання, наприклад Вільхова Т., функціонування закладів освіти з використанням філософії маркетингу передбачає [Вільхова Т., 2021, с. 41]:

- формування позитивної думки суспільства та відповідного іміджу ЗО;
- створення ефективної системи маркетингових комунікацій ЗО;
- дослідження маркетингового середовища;
- вивчення і прогнозування ринкової кон'юнктури, формування попиту на освітні послуги певного роду;
- диференціацію освітніх послуг відповідно до потреб сучасного стану розвитку суспільства і держави;
- здійснення діяльності з просування освітніх послуг на ринку.

Розуміючи результативність маркетингового підходу до управлінської діяльності в закладах освіти, цінності маркетингового інструментарію та відповідних наукових знань, можемо наголосити на корисності посилення ефективності діяльності освітніх організацій, використовуючи підходи, принципи та інструменти

маркетингу в практичній діяльності освітніх закладів. На рис. 1 зазначені передумови використання маркетингу в освітньому управлінні. На основі цього можна зроби висновок про те, що необхідність маркетингу зумовлена специфікою змін, що відбуваються, та формуванням умов функціонування закладу освіти й потребу здійснювати власну діяльність на відповідному рівні.

Рис. 1. Передумови використання маркетингу в закладі загальної середньої освіти [розроблено автором]

Покладаючись на сутність, принципи та зміст маркетингу визначимо, що має місце поєднання аналітичної діяльності

(дослідження середовища, вивчення та прогнозування ринку) та практичних дій впливу на середовище функціонування (створення системи комунікацій, диференціація послуг, просування послуг, формування іміджу) з метою досягнення цілей організації. Виходячи з цього, цілями маркетингу закладу освіти можна визначити такі:

1. Формування й стимулювання попиту на освітні послуги установи — формування контингенту, збереження його в умовах переміщення здоувачів освіти по Україні та за її межі у зв'язку з повномасштабним вторгненням на територію України, а також комплектування контингенту закладу освіти з урахуванням вимог законодавства щодо чисельності учнів для повноцінного функціонування школи, залучення обдарованої молоді до навчання тощо;

2. Забезпечення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень і планів роботи закладу — визначення та/або коригування стратегічних орієнтирів розвитку ЗЗСО, адаптація до змін зовнішнього оточуючого середовища, врахування тенденцій розвитку галузі освіти та потреб й інтересів зацікавлених осіб, формування ефективної пропозиції освітньої послуги тощо;

3. Масштабування діяльності — збільшення обсягів діяльності закладу освіти шляхом розширення асортименту надання послуг, долучення до наукової та науково-інноваційної діяльності чи проєктів, об'єднання/поглинання закладів освіти, що визнані неспроможними для подальшого функціонування тощо.

Принципи маркетингу спричиняють загальну спрямованість цілей організації в області самого маркетингу й ринкових стратегій. До основних з них віднесено: 1) орієнтацію на споживачів; 2) комплексність; 3) гнучкість і адаптивність; 4) концентрацію зусиль на найбільш важливих завданнях; націленість на перспективу; сполучення адаптивності із впливом на споживачів; програмно-цільовий підхід [Сенишин О.С., 2020, с. 16].

Ці принципи позначають важливість орієнтації діяльності будь-якої організації на більш ефективні дії та отримання найкращого результату. Тобто використання умов і можливостей середовища,

щоб зформувати план активних дій, націлених на отримання у підсумку більш продуктивних кінцевих результатів.

Висновки. Отже, можна зробити висновок про те, що функціонування закладу освіти буде більш ефективним, якщо застосувати маркетинговий підхід до управління ним. Це в свою чергу передбачає:

- підпорядкованість маркетингу усіх управлінських та господарських функцій. Тобто управлінська діяльність повинна базуватися на тому, що споживач (здобувач освіти) та його потреби є центральним елементом, врахування змін впливу факторів зовнішнього середовища, а також конкурентноспроможність закладу є ключовими моментами прийняття відповідних управлінських рішень.
- аналітична спрямованість, що передбачає проведення аналізу зовнішнього оточення функціонування закладу освіти за суттєвими факторами впливу та відповідно до цілей освітньої та господарської діяльності;
- відповідна фахова підготовка керівника ЗЗСО та постійне підвищення кваліфікації. Керівник закладу освіти має не просто приймати рішення, а бути внутрішньо переконаним у необхідності використання маркетингу й уміти переконливо довести цю необхідність персоналу підпорядкованої йому установи. Також потрібно зазначити розуміння керівником необхідності, ролі та переваг маркетингового підходу для підвищення ефективності діяльності освітньої організації. Використання маркетингу як філософії управлінської діяльності при керуванні закладом загальної середньої освіти;
- максимальне використання внутрішніх можливостей закладу освіти та максимальне пристосування до зовнішніх факторів, певне балансування та пошукт найкращого поєднання цих двох складових. Тут корисним буде використання методу SWOT-аналізу для визначення найбільш ефективної стратегії функціонування ЗЗСО.

Застосування таких методів як PEST-аналіз та SWOT-аналіз рекомендує Рябова З.В. [Рябова З.В., 2017]

- активне використання маркетингового інструментарію — проведення маркетингових досліджень (польових та кабінетних), формування комплексу маркетингу, застосування методів впливу на ринок (споживачів та конкурентів), здійснення позиціонування закладу, маркетингові комунікації тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Балабанова Л. В.** Маркетинг підприємства: навч. посіб. / Л. В. Балабанова, В. В. Холод, І. В. Балабанова. – Київ: Центр учбової літератури, 2019. – 612 с. ISBN: 978-611-01-0337-4. — Режим доступу: https://westudents.com.ua/knigi/276-marketing-pdprimstva-balabanova-lv.html#google_vignette.

2. **Мищисин І.** Маркетингове управління сучасною школою / І. Мищисин, Х. Калагурка // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – 2024. – (4). – С. 37-43. – DOI: 10.31654/2663-4902-2023-PP-4-37-43. – Режим доступу: <https://lcp.ndu.edu.ua/index.php/nz/article/view/1085>.

3. **Вільхова Т.** Маркетингова стратегія розвитку освіти у громадах України / Т.Вільхова // Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. «Публічне управління та адміністрування», 2021. — № 1 (1). — С.41 — 44.

4. **Зацерквівна М.** Цифровізація освіти та маркетинг освітніх послуг в умовах збройної агресії російської федерації проти України / М.Зацерквівна // Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері 2023, Том 6, № 1. [Електронний ресурс]. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283941>.

5. **Ліснєвська Ю.О.** Роль маркетингу в управління сучасною школою / Ю.О. Ліснєвська, С.О. Рибкіна // Вчені записки ТНУ імені

В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. – 2020. – Том 31 (70). – № 3. – С. 1 <https://lkr.ndu.edu.ua/index.php/nz/article/view/108533-138>. DOI: 10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/24. – Режим доступу: <http://surl.li/ivdvwt>.

6. Палига Є.М. Маркетинг: підруч. / Є.М. Палига, О.М. Гірняк, П.П. Лазановський. — Львів: Українська академія друкарства, 2020. — 352 с. — Режим доступу: <http://pm.uad.lviv.ua/storage/uploads/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3.pdf>.

7. Рябова З. В. Маркетинг і логістика освітніх послуг / З. В. Рябова // Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка. – 2017. – Вип. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/kajouyz>.

8. Сенишин О.С. Маркетинг: навч. Посібник / О.С. Сенишин, О.В. Кривеншко. — Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 347с с. – Режим доступу: <http://surl.li/gumdqv>.

УСПІШНІ СТРАТЕГІЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ: ПІДТРИМКА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В КРИЗОВІ ЧАСИ

Цісар Наталія Вікторівна, директор Дальницького ліцею Дальницької сільської ради Одеського району Одеської області

Кризові часи ставлять перед системою освіти численні виклики, зокрема щодо мотивації учнів. Ефективне управління освітою в таких умовах потребує впровадження стратегій, які допоможуть зберегти зацікавленість учнів у навчанні. Тож пропонуємо розглянути досвід Дальницького ліцею Дальницької сільської ради щодо ефективного управління закладом освіти та стратегій мотивації учнів до навчання.

Крок 1. Гнучкість у навчанні. Як відомо, під час кризових часів надзвичайно важливо зберегти зв'язок з дітьми. Це необхідно для їхньої емоційної стабільності, відчуття безпеки та підтримки. Діти дуже чутливі до стресових ситуацій і часто не можуть самостійно справлятися з емоціями. Спілкування з батьками чи іншими дорослими допомагає їм висловити свої переживання та отримати необхідну підтримку. Збереження відкритого діалогу з учнями допомагає зміцнити їхню довіру й зменшити нервову напругу. Діти повинні знати, що завжди можуть звернутися по допомогу і що їхні страхи та хвилювання обов'язково зникнуть [2].

Регулярне спілкування з дітьми допомагає нам краще розуміти і контролювати їхні емоції. Це сприяє формуванню здорових моделей поведінки під час стресу. Під час кризи діти можуть втрачати доступ до звичайних навчальних ресурсів та соціальної взаємодії. Вчителі, підтримуючи тісний зв'язок, змогли допомогти їм зберегти звичний ритм навчання та розвитку. Тож забезпечення гнучкості навчання стало для нас першочерговим завданням. Ми ставили за мету враховувати потреби, інтереси та здібності кожного учня та кожної учениці. Реалізовували цю мету шляхом створення індивідуальних планів навчання, які дозволяли дітям працювати у власному

темпі. Поєднували онлайн- та офлайн-навчання, обирали зручні платформи для навчання, що дало здобувачам освіти більше можливостей для самостійної роботи та вибору зручного для них режиму. Онлайн-курси та інші цифрові інструменти дали можливість дітям вчитися будь-де і будь-коли, виконувати завдання в різні терміни, що знизило стрес і допомогло кожному краще організувати свій час.

Крім цього, залучали учнів до реальних проєктів, дозволяли вибирати різні способи виконання завдань, розвивали навички самостійної роботи та критичного мислення. Наприклад, учні та їхні батьки радо брали участь у таких проєктах як: «Вирощування зелені для захисників», «Створення зеленої алеї», «Приготування пиріжків для захисників», «Плетіння маскувальних сіток», «Проєкт зі створення мініроботів», «Виготовлення свічок для захисників», «Декоративне кашпо для дерев», «Дизайн фасаду в українському стилі» тощо.

Крок 2. Індивідуальний підхід. Зрозуміти дитину, відчувати її бажання, стати другом, однодумцем – це дуже важливо, особливо під час війни. Залучаючи своїх учнів до вибору тем проєктів або досліджень, ми змогли значно підвищити їхню мотивацію і зрозуміти, в якому напрямку діяти. Та найголовніше, що спілкування з дітьми стало джерелом для наступних наших починань.

Ми помітили, як учні люблять перебувати на природі. Тому вирішили організувати для них літню школу, де вчителі просто неба змогли б проводити уроки. Під вмілим керівництвом вчителя технічної праці діти змайстрували з колод столи та лавки і розмістили їх у садочку ліцею. Тепер там із задоволенням перебувають під час перерв як діти, так і вчителі, проходять деякі уроки. Навіть місцеві жителі приходять у вихідні дні, щоб відпочити зі своїми дітьми.

Наступне наше спостереження: діти дуже люблять спорт, руханки. Завдяки голові сільської ради, який підтримує будь-які ініціативи, що стосуються розвитку молоді, розпочалось будівництво стадіону зі штучним покриттям, було закуплено спортивний інвентар. Батько однієї з учениць подарував дітям настільний футбол. На уроках праці реалізували проєкт «Шахові столи», завдяки якому в коридорах школи з'явилися мобільні шахові столи, що дають можливість

дітям, граючи в шахи постійно, розвивати логічне мислення. Для учнів початкових класів розпочали будівництво вуличного футбольного більярду. Упорядкували шкільні альтанки: в одній з них організовується літня школа, в іншій – розміщено тренажерний мінізал. Створено куточок з гри в «Настільний футбол», куточок відпочинку в коридорі зі зручними пуфами та актовий мінізал із завісою та театральними кріслами.

Хтось, можливо, спитає, де ми брали кошти? Основним доходом стали гроші, зібрані під час благодійних ярмарків, та кошти спонсорів, якими є переважно батьки. Коли вони бачать, що для дітей створюються справжні умови для розвитку, то із задоволення пропонують як фізичну, так і матеріальну допомогу. Як бачимо, без тісного контакту з дітьми, живого спілкування з ними ми не змогли б зрозуміти, що потрібно їм сьогодні.

Крок 3. Використання сучасних технологій. Використання сучасних технологій у закладі освіти є надзвичайно важливим, адже вони впливають на якість навчання та підготовку учнів до життя в сучасному світі. Сучасні технології відіграють важливу роль у трансформації освіти, роблячи навчання більш ефективним, доступним і цікавим. Вони допомагають учням підготуватися до майбутнього в умовах глобалізації та цифрового прогресу [1]. Тож першочерговим завданням для закладу освіти є технічне забезпечення освітнього процесу та навчання вчителів. На сьогодні в нашому ліцеї є шість мультимедійних дошок, у кожному класі є проєктор, облаштовано два комп'ютерні класи, кабінет дистанційної освіти, стем-кабінет. Звичайно, знову виникне питання : звідки ви берете все це? У першу чергу, це кошти, передбачені регіональними програмами.

Крок 4. Створення нового освітнього середовища. Створення нового освітнього середовища є особливо важливим у кризові часи завдяки його здатності адаптуватися до нових викликів і забезпечувати стабільність для учнів. Такі кризи, як війна, пандемії, конфлікти, економічні труднощі або природні катастрофи, створюють непередбачувані обставини, які можуть серйозно впливати на освітній процес.

Так облаштування зручних і комфортних кабінетів у ліцеї є дуже важливим аспектом, що позитивно впливає на світній процес. Комфортне освітнє середовище сприяє концентрації уваги, покращує взаємодію між учнями і вчителями, а також підвищує загальну мотивацію до навчання. Завдяки надійним помічникам (обслуговуючому персоналу ліцею) ми маємо «Світлицю хорového співу» (кабінет музики) зі зручним хорovým станком, «Кімнату літописця» (кабінет історії), «Англійський сквер» (кабінет англійської мови), «Літературну вітальню» (кабінет української мови та літератури), «Кабінет європейської інтеграції», «Кабінет безпеки», «Інформаційний центр». Ми намагаємося, щоб кожна стіна класної кімнати «розмовляла» з дітьми й несла інформацію, яку їм треба запам'ятати для життя. При оформленні освітнього середовища обов'язково враховується думка кожного педагога щодо кольорової гами чи розміщення меблів та декорацій. Кабінет є обличчям вчителя й осередком, в якому можливо поєднати розумовий розвиток та творчість дітей. Адже емоційний супровід освітнього процесу дозволяє зберегти здоров'я учнів.

Крок 5. Збереження національних традицій. Збереження національних традицій є особливо важливим у кризові часи, оскільки традиції відіграють ключову роль у збереженні національної ідентичності, зміцненні суспільства та наданні людям емоційної та культурної опори. У важкі часи національні традиції можуть стати тим джерелом стабільності та єдності, яке допомагає долати випробування. Тому найголовніша задача нашого закладу – сформувати громадянина-патріота, особистість з певним комплексом суспільних почуттів, що зазвичай називають любов'ю до Батьківщини.

У нашому ліцеї формування патріотичних почуттів відбувається природним, практичним шляхом. Наприклад, ми організуємо багато подорожей, екскурсій історичними місцями України. Такі подорожі дарують особливі емоційні переживання, що надовго залишаються в пам'яті кожного учня та кожної учениці, дозволяють навчити дітей пізнавати свою країну серцем. Започатковуємо різноманітні акції та проєкти, наприклад, «Пиріжки захисникам», «Плетіння

маскувальних сіток», «Зручна зачіска», «Упорядкування пам'ятників», «Вирощування зелені», «Подаруй шеврон» тощо.

Виховання емоційно-естетичних почуттів відбувається шляхом відродження та запровадження нових традицій. Це, у першу чергу, щорічний фестиваль-конкурс з вокального мистецтва, в якому бере участь велика кількість людей: учні, вчителі, батьки, обслуговуючий персонал ліцею. Адже сьогодні виховати високі моральні якості в дітей можна лише завдяки власному прикладу дорослих. І кожного разу, перебуваючи на сцені всі разом, ми відчуваємо неймовірну радість від розуміння того, що ми є дружним колективом. Тож виховання справжнього громадянина своєї країни починається з дитинства. Ми впевнені, що за майбутнє здобувачів освіти нашого ліцею дорослі можуть бути спокійними.

Таким чином, успішні стратегії мотивації учнів вимагають гнучкості та адаптивності з боку педагогів. Впровадження комплексного підходу до мотивації може суттєво покращити якість навчання в умовах кризи та забезпечити ефективне управління освітою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бісик В. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у закладі загальної середньої освіти. *Управління школою*. 2019. № 22–24. С. 71–79.

2. Кудінова М. С. Характеристика компонентів стресостійкості учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1. Т. 2. С. 58-64.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ПІСЛЯПЕРЕМОЖНИЙ ПЕРІОД: СУТНІСТЬ ЗМІН ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ

Шуляр Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, заслужений учитель України

Формула стійкості суб'єктів освіти.

Нинішні події громадяни сприймають і переносять по-різному: декого вони вибивають із ритму життя, хтось похитнувся. Дехто не втримується і впадає в різні стани. За будь-яких обставин потрібно розуміти, що ти не можеш змінити цю ситуацію, тому потрібно робити вибір. Саме вибір і є стійкість. Стійкість – вибір рішення: жити, вижити або/і існувати. Під час такої ситуації важливо мати ще й того, ХТО підтримає. Скільки б небес не впало (за Дейвідом Лоуренсом), з будь-якої ситуації можна віднайти мінімум три варіанти виходу, зберігши себе. Феноменом стійкості треба оволодівати, щоб зберегти самого себе, тих, хто поруч із тобою.

Крок перший: ціннісний вибір. Визначити для себе «тут-і-зараз», що в цій ситуації / ситуаціях є важливим. Зробити ціннісний вибір «тут-і-одразу». Вибір на користь Життя. Вибір на збереження самого себе як вершини ціннісної моделі людини. Вибір на збереження рідних і близьких з настановою: «Я їм потрібний сьогодні, а вони мені – для майбутнього!». Вибір в ім'я збереження України як мого / нашого майбутнього.

Крок другий: діяльнісна активність. Піднятися, рухатися, допомагати, читати, писати, працювати, виконувати будь-яку роботу. Робити те, що узгоджується з вашими цінностями. Не нити, не стогнати, не жалітися, не скаржитися, не сердитися (якщо вмієте оволодіти собою). Не сидіти, склавши руки; не лежати на дивані; не сидіти в месенджерах в очікуванні.

Крок третій: критичне мислення, яке зорієнтує на те, що і як робити / діяти / рухатися. Вибрати / прийняти оптимальний маршрут

/ рішення руху: залишатися за місцем проживання, виїжджати з міста / села, переселятися в інший регіон тощо. Рішення за кожним: виважене, оптимальне, доцільне. Орієнтир – безпека близьких.

Крок четвертий: емоційна врегульованість. Зупинитися. Видихнути або дихати. Обійняти себе або/і того, хто поруч. Зосередитися «тут-і-зараз». «Двічі» подумати. Оцінити ситуацію. Спробувати «віддистанціюватися» від події. «Попрацювати» з м'якими предметами (гумова кулька; «скрутити» з м'якого матеріалу (шалика) кульку і т. п.). Випити води. За можливості, увімкнути музику чи взяти олівець / фарби / пластилін і «попрацювати» з ними.

Крок п'ятий: емпатійні дії. Побудувати здорові стосунки з близькими, рідними, колегами з метою розуміння один одного / підтримки кожного / допомоги тим, хто поруч. Це може бути: «слово», «дотик», «жест», «міміка», «гумор» (доречний), «спів», колективна «розмальовка / ліплення / конструювання» і т. ін. Головне – підтримати з розумінням.

Архіважливо ці п'ять кроків відпрацьовувати системно, тренувати постійно, доводити до автоматизму. Стійкість як м'язи: тренуєш постійно – врятуєш себе і близьких, послабив – багато чого / кого втрадиш!

ФОРМУЛА СТІЙКОСТІ:

ціннісний вибір →

діяльнісна активність →

критичне мислення →

емоційна врегульованість →

емпатійні дії → → →

Можливий алгоритм для розуміння активностей у післяпереможний період або/ї на період війни кожним суб'єктом освітнього процесу:

1. Травмоване суспільство – травмовані освітяни.
2. Психоемоційна «реанімація» колективу ЗО.
3. Проблема комунікація: післяковідний і повоєнний періоди.
4. Освітній процес із травмованими вихованцями.
5. Компенсувальні заняття для здобувачів освіти.

6. Психологічна релаксація для кожного / кожної.
7. Співпраця колективів: ЗО – батьки – громада.
8. Освітньо-безпековий ландшафт ЗО.
9. Національно-патріотичне формування істинних українців.
10. Освітній процес: ноосферно-екологічна стратегія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгоритм дій місцевих органів виконавчої влади органів місцевого самоврядування, органів управління освітою, керівників закладів освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу у фонді захисних споруд цивільного захисту / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. – 2022. – 24 с.

2. Когут У. Виклики навчання та викладання в умовах війни. Молодь і ринок / Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. – 2022. – № 6 (204). – С. 83–88. – Режим доступу : <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260171>.

3. Цюман Т. П. Кодекс безпечного освітнього середовища : метод. посіб. / Т. П. Цюман, Н. І. Бойчук ; за заг. ред. Т. П. Цюман. – К., 2018. – 56 с.

4. Шуляр В. І. Ноосвітнє середовище Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти : трансформаційні процеси : науково-методичний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОППО, 2022. – 124 с.

5. Шуляр В. І. Освітньо-безпекове середовище закладу освіти : особливості, алгоритми забезпечення / В. Шуляр. – Миколаїв : центр редакційно-видавничої діяльності МОППО, 2023. – 191 с.

РОЗДІЛ ІІ. **ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ**

ВИКОРИСТАННЯ ГЛИНОТЕРАПІЇ ЯК МЕТОДУ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

*Бальбуза Олена Миколаївна, завідувач
ООРЦППО, КЗВО Одеська академія неперер-
вної освіти одеської обласної ради, старший
викладач кафедри психології, соціальної ро-
боти та інклюзивної освіти*

Анотація. Робота присвячена розгляду одного з інно-ваційних методів психологічної підтримки учасників освітнього процесу в кризовий період. У роботі висвітлюється особливості використання методу глинотерапії, як ефективного стратегії стабілізації, які можуть допомогти учасникам освітнього процесу подолати стрес, травматичний досвід та знизити вплив негативних кризових ситуацій на розвиток особистості.

Визначено, важливість вирішення проблем психічного здоров'я та сприяння соціальній реінтеграції для запобігання довгостроковим психологічним наслідкам.

Визначено, що глинотерапія сприяє інтеграції травматичних спогадів і емоцій, полегшуючи їх обробку. Створення фізичних форм з глини допомагає особистості візуалізувати і зрозуміти свої емоції та переживання, що сприяє їхньому зціленню.

Ключові слова: *глинотерапія, психологічна реабілітація, психічне здоров'я, відновлення.*

Актуальність статті про надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах збройних конфліктів є надзвичайно високою, особливо в сучасному світі, де конфлікти та війни все ще поширені.

Сьогодні, в умовах воєнного стану, це одне з найактуальніших питань сучасної психологічної науки. Збільшується потреба у сучасних методах психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Це сприяє створенню більш ефективних та адаптованих до реалій методів підтримки, що допомагає знизити рівень психологічних травм і покращити загальний психоемоційний стан.

Військові дії – це жахлива реалістична та трагічна драма, яка незмінно розігрується в душі кожного, залишаючи політичні, економічні, соціальні та психологічні наслідки. Про справжні масштаби негативних наслідків війни в Україні, сьогодні можна мати лише приблизне уявлення. Абсолютно точно можна стверджувати одне – жодне з відомих природних лих і техногенних катастроф не зрівняється з війною за ступенем екстремальності та психологічними наслідками для всього населення країни.

Особливо наслідки впливу екстремальних ситуацій відображаються на розвитку дітей та підлітків.

Значні навантаження освітньої програми, у поєднанні з нестабільною ситуацією в країні та втратою базового відчуття безпеки, сприяють погіршенню не лише психоемоційного стану, а і зниження когнітивних здібностей, втратою мотивації до розвитку та здобуття академічних знань.

Метою роботи є проаналізувати ефективність використання методів глинотерапії для психологічної підтримки учасників освітнього процесу.

Війна є потужним стресором, що провокує страх, тривогу, невпевненість та інші негативні емоції. Тривалий стрес може призвести до розвитку депресії, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів. Такий стан ускладнює концентрацію уваги, здатність до запам'ятовування та навчання. Уміння керувати емоціями допомагає зберегти когнітивні здібності учнів і вчителів, що важливо для ефективного навчання та збереження мотивації до здобуття знань.

Крім того стресові ситуації можуть призводити до конфліктів, агресії та нестабільної поведінки серед учасників освітнього процесу. В умовах війни особливо важливо зберігати підтримку один одного. Зниження рівня стресу сприяє кращій комунікації між учнями та педагогами, допомагаючи створювати атмосферу взаємопідтримки та розуміння, що знижує відчуття ізоляваності та безпорадності.

В сучасній умовах, перед працівниками психологічної служби постає задача пошуку інноваційних методів психодіагностики та терапії, які будуть не лише високоефективними, а і відрізняються доступністю та швидкістю застосування.

Сьогодні фахівцями допомагаючих професій розглядаються такі методи, як психоедукація, розвиток нових нейронних зв'язків, використання технологій віртуальної реальності та методів арт-терапії для тренування стресостійкості, а також інтеграції психологічних знань для учасників освітнього процесу.

Через різноманітні методи мистецтва, арт-терапія допомагає клієнтам розвивати здатність сильні сторони самовираження, керувати тривогою, збільшувати само-ефективність і гнучкість, а також розширювати свої можливості (Гантт и Тріпп, Кеті Малкіоді, О. Скар, О. Вознесенська, М. Сидоркіна, П. Горностай та інші) [2].

Серед різноманітних методів арт-терапії особливу увагу, на нашу думку, заслуговує використання глинотерапії як засобу психологічної підтримки психічного здоров'я учасників освітнього процесу. На відміну від інших художніх матеріалів, таких як кольорові олівці, акварель чи акрил, глина має унікальну природну текстуру, що дозволяє учасникам залучатися до невербальної терапевтичної взаємодії через творче ліплення (Шолт і Гаврон, Нан і Хо,) [5].

В різних аспектах науковці вивчали використання глинотерапії у різних ситуаціях (М. Наумбург, Е. Крамер, П. Шел-ленбергер, І. Ропецька, Н. Калька, З. Ковальчук та інші).

Розгляд даної проблеми знаходимо в роботах таких Українських фахівців як: Н. Коваленко, (глинотерапія як ефективний засіб зняття тривоги); Н. Цумаєва (психотерапевтичні властивості глини як засобу пошуку внутрішнього балансу); О. Друзь, І. Черненко, О.

Пергаменщик, (використання глинотерапії у психо-логічній реабілітації військових)

Дослідження Шолт і Гаврон, свідчать про те, що робота з глиною надає клієнтам катартичний досвід завдяки її тактильним властивостям і плинності. Глина є матеріалом, який дозволяє використовувати невербальну комунікацію через рухи тіла, дотики рук і шкіри. Дослідники також зазначають, що клієнти можуть отримати фізично-сенсорно-психологічний досвід під час роботи з глиною, оскільки вона сприяє поєднанню когнітивних та емоційних процесів під час кожного дотику [5].

Elbrecht, запропонував розглядати зв'язок між руками і дотиком як вирішальний, оскільки він викликає тілесні відчуття – шкіра запам'ятовує середовище і людей навколо. Дотик є фундаментом розвитку, оскільки через відчуття шкіри ми вчимося завдяки контакту [6].

Bae&Kim, у своїй роботі зазначають, що глина надає можливість відчуті її текстуру і якості через тактильні маніпуляції, стимулюючи тілесні відчуття та створюючи основу для самовираження ідей і почуттів через творчість, уяву і навички. Робота з глиною дозволяє відчуті як зовнішні, так і внутрішні відчуття, викликані кінетичними аспектами фізичних дій і рухів [2].

Узагальнюючи наукові думки, можна зазначити, що глина сприяє вираженню глибоких емоцій і переживань, які важко передати словами, що є особливо важливим для тих, хто пережив травматичні події. Глинотерапія допомагає інтегрувати травматичні спогади і емоції, полегшуючи їх обробку і зцілення.

У цьому контексті, глина допомагає клієнтам увійти в контакт зі своїм несвідомим, невербальним аспектом психіки. Завдяки роботі з глиною клієнти можуть взаємодіяти зі своєю психічною сферою, емоційним життям і основними об'єктивними відносинами через дотик і моделювання.

Таким чином, глинотерапія є дієвим методом роботи з кризовими ситуаціями та пошуку шляхів їх подолання. Для успішного застосування глини в терапії необхідно повністю розуміти особливості цього методу та індивідуальні потреби кожного клієнта.

Глина, як і інші пластичні матеріали, має значний потенціал для вираження сильних емоцій, таких як гнів. При роботі з глиною важлива фізична залученість і м'язова активність, що робить процес більш «енергоємним» і сприяє стимуляції психофізіологічних процесів. Це може мати позитивний ефект при арт-терапії у випадках психосоматичних розладів та соматовегетативних проявів невротичних станів [1].

У контексті арт-терапії глина є природним, неструктурованим та пластичним тривимірним матеріалом. Важливим аспектом роботи з глиною є безпосередня маніпуляція руками без використання інструментів, що потребує фізичних зусиль і часу, сприяючи глибшій залученості клієнта в процес [4].

Глина вважається ідеальним матеріалом для вираження емоцій та переживань людини завдяки своїй пластичності, що дозволяє створювати засоби виразності та допомагає встановлювати зв'язок між відчуттями та почуттями. Її здатність викликати сенсорні відчуття під час роботи часто використовується для об'єднання фізичних та емоційних аспектів людського досвіду.

Глинотерапія має цікаві аспекти, пов'язані з психологічними та навіть генетичними особливостями. Глина, як осадова порода, утворена з мінеральних часток, є продуктом геологічних процесів [3].

У глинотерапії використовуються глини різних кольорів, кожен з яких має унікальні властивості та впливає на сприйняття матеріалу і сам процес роботи. У класичній терапії часто застосовується коричнева глина, яка сприяє глибокому зануренню в психіку та розвитку емоційної свідомості [3].

Робота з глиною в арт-терапії є особливо цінною, оскільки цей матеріал є природним і легко використовує метафори та архетипи. Д. Хенлі підкреслює, що метафоричний потенціал глини сприяє значному прогресу в консультативній та психотерапевтичній роботі, дозволяючи клієнтам через створені вироби торкатися їхнього емоційного та соціального життя і отримувати доступ до несвідомого.

Висновки. Таким чином ми можемо зробити висновок, про те що робота з глиною в арт-терапії має глибокі психологічні корені,

що пояснюються як сенсорними відчуттями, так і несвідомими асоціаціями, що активізуються під час терапевтичного процесу.

Методи глинотерапії дають можливість учасникам освітнього процесу: зменшенню інтенсивності впливу травматичного досвіду, знизити рівень депресивних і симптомів емоційного самовираження, рівень тривожності завдяки впливу глини на сенсорні системи, а також покращити здатність керувати власними емоціями, реагувати на стресові ситуації, відновити ресурси та гармонізувати стану особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознесенська О. Фенікс, що народжується з попелу: посттравмівне зростання засобами арттерапії. *Простір арт-терапії*. 2019. Т. 2. №. 26. С. 52-62
2. Едіт Крамер. Мистецтво як терапія. URL: <https://www.luchernosheina.com/post>
3. Друзь О. В., Черненко І. О., Пергаменщик О. В. Використання глінотерапії як методу психологічної реабілітації та підтримки психічного здоров'я учасників військових дій. *Габітус*. Випуск 61. 2024. С.252-257
4. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: Льв ДУВС, 2020. 232 с.
5. Скінар О. Виклики війни: ідентичність та інструменти роботи психолога (тіло як ресурс). *Простір арт-терапії*. Збірник наукових праць. Вип. 1 (31). 2022. С. 89-100.
6. Gershanoff A. Основи допомоги ближньому у кризових ситуаціях: Матеріали навчального онлайн семінару. Україна – Ізраїль. 2022.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ – ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Букач Микола Миколайович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Актуальність проблеми. Протягом 2023-24 років, у процесі роботи зі слухачами КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», ми обговорювали питання національно-патріотичного виховання. На основі національно-патріотичного виховання в дитині, з плином часу, формується почуття відповідальності за державу та її незалежність, з'являється усвідомлення важливості збереження матеріальних і духовних цінностей суспільства, людської гідності, особистої відповідальності перед суспільством. В обговоренні означеного питання взяли участь вихователі дошкільної освіти, вчителі та асистенти вчителів початкової школи, працівники закладів позашкільної освіти, вчителі з викладання предметів «Захист України» української мови і літератури, хімії та ін.

Мета. Дискусія щодо підвищення якості національно-патріотичного виховання виявила низку проблемних питань, які на думку освітян Одещини мають бути вирішені. Причому, слід зазначити, що освітяни не лише задавали запитання, але й пропонували власне бачення вирішення наболілих питань.

Виклад основного матеріалу. Щоб успішно виконувати поставлені завдання національно-патріотичного виховання, потрібно, *по-перше*, чітко визначити основи проблеми недостатньої ефективності у попередні роки, у напрямку національно-патріотичного виховання, а *по-друге*, є потреба, щоб до означеного напрямку навчально-виховної роботи були залучені викладачі з чітким національним спрямуванням, адже загально відомо, що людина може передати іншим, лише те, що у неї є. Тож любов до своєї країни і прагнення її захищати, можуть передавати учням лише ті вчителі, які щиро люблять Україну і готові працювати на її

перемогу, і *по-третє*, потрібна більш дієва і далекоглядна підтримка національно-патріотичних намагань українських освітян з боку держави.

Що стосується першого пункту дискусій, то на думку освітян, найбільшою проблемою, яка ускладнює процеси національно-патріотичного виховання є така «страшна хвороба нашої нації - як малоросійство». Допоки у нас буде ця хвороба, ми не зможемо на повний голос заявити про себе як титульну (корінну) націю та про національну державу, яку мають формувати українці. Тому, перш, ніж говорити про національну ідею, яка об'єднує українців – варто відповісти на питання, що визначає нашу національну ідентичність. Впродовж десятиліть нам нав'язували меншевартісне бачення самих себе. Це нав'язування нерідко зводилося до шароварщини, приниження української мови та культури. Імперська машина цілеспрямовано знебарвлювала різнобарвну та багатогранну палітру культури України. З наслідками цього ми маємо справу і сьогодні. Саме боротьба з «малоросійством», як явищем, на думку освітян, є одним із основних завдань, на даному етапі. Щодо ефективних технологій, то було запропоновано посилення заходів, які б надавали дитині, як мога більше приводів пишатися своїм українством, розкриваючи красу рідного краю та духовну глибину національної історії та культури.

Друге дискусійне питання торкалося залучення до національно-патріотичного виховання дітей, викладачів з чіткою національно спрямованою позицією. І тут слід наголосити, що небайдужий обмін думками, показав, що в наших навчальних закладах на цей час акумуляовано досить потужний потенціал патріотично налаштованих освітян, які не приховували своєї позиції:

«Я з гордістю заявляю на цілий світ про те, що я – українка. Для мене бути українкою – це не просто жити в Україні, бути її громадянкою, не порушувати Конституцію України, а – справжня супер сила, що наділяє мене внутрішньою міццю і невгамовністю. Моя українська ідентичність стала невід'ємною частиною моєї особистості, індивідуальності, заповнюючи її кольором, звуками та запахами рідного краю».

***Вчитель української мови та літератури,
Березівський район Одеської області***

«Декілька років тому відвідали виступ хору ім. Г. Віршовки. Пісні, танці, національний одяг, передмова до кожного номера. Неймовірна краса і велич! Не могла зрозуміти, що мене так хвилює і бенкетжить? А потім зрозуміла – любов до життя, любов до волі! І гордість за свій народ, за Україну! За самобутність і неповторність! За те, що козацька республіка Запорізька Січ – одна – єдина у світі, вишиванки – неповторні!»

***Вчитель української мови та літератури,
Березівський район Одеської області***

Дискусія показала, що освітянин сьогодні вже не може обмежитися лише викладанням певного предмету, бо на нього дивляться, не лише, як на того, хто несе світло знань, але й на того, хто стоїть на сторожі правди, честі і гідності, тому від педагога, вчителя, вихователя чекають конкретних пояснень тих подій, які відбувалося у вітчизняній історії. Крім українізації (популяризації національного у різних сферах життя), ми маємо доносити до суспільства інформацію про неправдивість і підступність російських міфів, чи як їх зараз називають – фейків. Вчитель має стояти на сторожі нашого культурного простору, розуміючи, що спочатку в країну заходять російська мова, російський балет, російська естрада, а потім за ними – заходять танки, щоб «захищати» цей «руський мир».

Найбільш гостро відбувалося обговорення третього пункту, який стосувався необхідності більш дієвої підтримки з боку держави національно-патріотичних намагань українського суспільства. Адже відомо, що багато українців не задоволені тим, що їх лишили офіційної можливості засвідчити своє українство. Під час дискусії підіймалося питання - чи не нагадує нам прагнення декого з «наших» народних депутатів деукраїнізувати нас, з політикою денаціоналізації, запропонованою керівництвом країни агресорки. Тут досить чітко простежується бажання частини депутатського корпусу, не надати українцям можливість ідентифікувати себе національно, тим самим поставивши під сумнів цінність української нації, прагнучі послабити наше духовне зміцнення та підриваючи прагнення звільнення від російської залежності. Ось, що з цього приводу говорить вчитель української мови Роздільнянського району Одеської області:

«ЛЮДЕЙ БЕЗ НАЦІОНАЛЬНОСТІ НЕ ІСНУЄ! Кожна людина має свою національність, своє родове, етнічне, кровне походження, свою землю, свою душу, рідну мову, пісні, танці, культуру, історію, традиції, звичаї, свою релігію і вірування, своє національне світобачення, своїх національних героїв, свою кухню і вбрання – все, що притаманне саме цій нації, а також свій НАЦІОНАЛЬНИЙ ДУХ, що дає спроможність відстоювати, захищати, боротися, а якщо потрібно, то й віддати життя за свій народ. Це продемонстрували українці під час Революції Гідності та жертовно демонструють і сьогодні, захищаючи незалежність України у ВЕЛИКІЙ Вітчизняній Війні за Незалежність проти військової агресії Московщини. ..Але маєм зазначити, ні Основний Закон України, ні будь-який інший закон України НЕ ВИЗНАЄ і НЕ ВИЗНАЧАЄ НАЦІОНАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦІВ та ПРАВА ВЛАСНОСТІ КОРИННОГО НАРОДУ, а штамп в паспорті, що вказував «національність – українець» було скасовано наказом МВС про порядок заповнення внутрішніх паспортів навіть не питаючи в титульній нації».

Сьогодні ж у нашому законодавстві ви не знайдете відповіді: а хто ж такий українець, яким чином захищені його права? До речі, у спеціальному законі про національні меншини, чітко виписані їхні права... Дискусія в суспільстві свідчить, що більшість наших співвітчизників стоїть на позиції повернення в українські паспорти графи «національність». Таку ж саму тенденцію показала дискусія, освітяти Одещини, які висловилися проти приниження гідності людини і хочуть, щоб ніхто постановами уряду не позбавляв людину права мати національність.

За часи незалежності, в Україні народилося мільйони дітей — і хто вони за національністю? На це, здавалося б просте і конкретне запитання освітян, нажаль, ми можемо лише узагальнено відповісти, що ці діти є громадянами України, людьми, біологічним видом та ін. Але по суті всім зрозуміло, що ухвалюючи в 1992 році закон «Про громадянство України» та відповідні постанови кабміну, котрі регулювали виготовлення документів, що ідентифікують особу (включно з паспортами), відібрали у людини частину її індивідуальності, обмежили можливості особистісного розвитку. Бо біологічними істотами легше керувати і маніпулювати. Але, на відміну від політики,

однією із основних цілей освіти є якраз прагнення до того, щоб кожна особа була індивідуальністю, тобто йдеться про розширення можливостей для особистісного розвитку. А це можливо лише за умови, коли» дитина буде національно ідентифікована.

Чи є приклади демократичного вирішення етнічних проблем у межах національних держав? Так! Латвійський сейм почув своїх громадян і прийняв відповідний закон, щодо повернення графи «національність» до паспортів. Таким чином, всі громадяни Латвії зможуть вписувати до своїх паспортів національність. «Латвійському керівництву вистачило політичної волі й мужності зважено підійти до національного питання. Воно не роз'єднало державу, бо було вирішено цивілізовано» (2).

Висновки: Національна ідентичність має потужні внутрішні резерви самовідновлення та здатна виконувати інтеграційні й мобілізаційні функції. «Національна ідентичність — це персональна ідентичність або відчуття належності до певної держави чи нації»(1). Відчуття своєї національної ідентичності є одним з найважливіших мотиваційних чинників поведінки людини. Між людьми однієї національності, на підсвідомому рівні утворюється символічна солідарність, сила якої буває дивовижною, особливо в періоди тяжких випробувань. Виходячи з вище висловленого, освітяни вважають, аби виховувати патріотів України, держава має підтримувати, і сприяти формуванню відчуття гордості своєю приналежністю до української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нагорна Л. П. Ідентичність національна // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 415.

2. Графа «національність»: юридичний аспект *Голос України* газета Верховної Ради України <http://www.golos.com.ua/article/57703>) звертався 27.09.2024

ВПЛИВ ВІЙНИ НА МОТИВАЦІЙНИЙ ТА РЕФЛЕКСИВНИЙ КОМПОНЕНТИ ПРОЄКТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ

Воротинцева Олена Олександрівна, завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Актуальність. У сучасних умовах війни гостро стає питання розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників, зокрема й фахівців та директорів інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Збільшення навантаження та розширення завдань, які покладені на педагогів ІРЦ під час воєнного стану, впливає на якість послуг, які вони надають відповідно до чинного законодавства. Проєктування індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ) для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (ООП) на основі висновку про комплексну оцінку розвитку особи (КО) залишається одним із пріоритетних завдань для ІРЦ. Тому дуже важливо забезпечити розвиток професійних компетентностей зазначених педагогів, у тому числі й проєктувальної, у системі формальної освіти, враховуючи мотиваційний та рефлексивний компоненти, які є найбільш чутливими.

Мета: описати вплив воєнних дій на мотиваційний та рефлексивний компонент проєктувальної компетентності педагогічних працівників ІРЦ.

Виклад основного матеріалу. На базі Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти протягом 2020-2023 був проведений педагогічний експеримент спрямований на дослідження рівня проєктувальної компетентності педагогічних працівників ІРЦ та впровадження моделі розвитку вказаної компетентності, зокрема, на апробацію освітньої програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників ІРЦ «Діяльність педагогічних працівників ІРЦ у контексті професійного зростання», як частини моделі розвитку

проектувальної компетентності, що мала на меті допомоги фахівцям в питаннях основних принципів організації інклюзивної освіти; специфіки проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи; добору діагностичного інструментарію комплексного психолого-педагогічного вивчення; налагодження шляхів взаємодії з батьками особи з ООП та з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу; визначення категорій (типів) освітніх труднощів у осіб з ООП; врахування зібраної інформації для якісного проектування ІОТ здобувачів освіти з ООП, що сприятиме успішній соціалізації їх в суспільстві.

З початком повномасштабної війни загальні показники результатів навчання за програмою (після аналізу відповідей підсумкового тестування та опитування) почали знижуватися у порівнянні з попередніми результатами, що змусило нас проаналізувати причини, які до цього призвели, щоб внести зміни до наповнення програми спецкурсу. Найнижча динаміка результатів виявилася за показниками мотиваційного та рефлексивного компонентів. Ось кілька ключових аспектів цього впливу:

1. Вплив війни на мотиваційний компонент.

Стрес і психологічний тиск. Війна створює постійне відчуття небезпеки та тривоги, що може призводити до зниження внутрішньої мотивації. У таких умовах фахівці ІРЦ, які вже працюють з уразливими групами (особами з ООП), можуть відчувати сильний емоційний та психологічний тиск. Це може призводити до вигорання та зниження мотивації продовжувати роботу на високому рівні.

Нестабільність і невизначеність. Військові дії порушують звичний ритм життя і роботи, що створює почуття нестабільності та відсутності контролю над майбутнім. Це може негативно вплинути на педагогів, оскільки вони можуть не знати, чи зможуть продовжувати свою роботу, або як довго триватиме така невизначеність.

Зміна пріоритетів. У воєнний час багато фахівців можуть змінити свої особисті пріоритети, зосереджуючись на безпеці своєї родини, підтримці близьких або на волонтерській діяльності. Це може впливати на їхню мотивацію у професійній діяльності, оскільки особисті проблеми стають важливішими за професійні досягнення.

2. Вплив війни на рефлексивний компонент .

Обмеження часу і ресурсів для рефлексії . В умовах війни фахівці часто працюють в умовах перевантаження, нестачі часу та ресурсів, а також під тиском невідкладних завдань. У таких обставинах у них залишається менше часу для осмислення власної діяльності, аналізу помилок та планування професійного розвитку. У воєнний час рефлексія часто поступається більш терміновим потребам.

Виснаження ресурсів для саморозвитку. Постійний стрес, тривога і невизначеність виснажують психологічні ресурси, необхідні для рефлексії та професійного саморозвитку. У мирний час фахівці могли б зосереджуватися на аналізі своєї діяльності та її покращенні, але в умовах війни їм важко сконцентруватися на цих процесах.

Психологічна травма і зниження рефлексивних можливостей. Багато людей, які пережили війну, стикаються з психологічними травмами. Це може перешкоджати здатності до саморефлексії та аналізу своєї діяльності, оскільки вони зосереджені на власному виживанні і збереженні емоційного здоров'я. Фахівці можуть відчувати емоційне виснаження, що ускладнює процес самокритики та усвідомлення професійних досягнень або помилок.

3. Інституційні та організаційні зміни.

Зміна освітнього середовища. Війна змінила освітнє середовище в Україні. Дистанційне навчання, переселення родин, руйнування інфраструктури — все це суттєво впливає на роботу ІРЦ. Фахівцям доводиться працювати у складних умовах, що також впливає на їхню здатність до рефлексії та мотивації. Вони можуть не мати доступу до тих самих ресурсів або підтримки, які були доступні до війни.

Втрата колег і підтримки. Через війну деякі фахівці могли покинути країну або змінити місце проживання, що зменшує кількість професійної підтримки і можливості для обміну досвідом та ідеями. Без цієї підтримки знижується можливість рефлексивного аналізу і професійного розвитку.

Висновки. Таким чином, війна в Україні має потужний вплив на мотиваційний та рефлексивний компоненти діяльності педагогічних працівників ІРЦ, обмежуючи їхню можливість зосереджуватися

на професійному розвитку, саморефлексії та збереженні високого рівня мотивації. Вкрай необхідно враховувати ключові аспекти цього впливу при розробці та впровадженні програм, наприклад, у секторі формальної освіти для підвищення якості її результатів. Час завжди був цінним. Педагоги не мають іноді ні, сили, ні часу на безкінечні куси, програми, вебінари та інше. Кожна година, яку присвятить педагог розвитку власних професійних компетентностей, має бути максимально ефективно використана, а у кінцевому результаті оновлені знання та сформовані навички мають бути необхідними, належними та затребуваними у ході виконання професійних обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огляд поточного стану освіти і науки / (February 2023) Overview of the current state of education and science URL: https://drive.google.com/file/d/1cpn2M9_v7SK9idkiU42h1j9y8s2CFDA/view?usp=share_link

2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>

3. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 368 с. URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20advanced_training_UDU.pdf

4. Романова А. Право на освіту: особливості реалізації під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. Т. 10, № 37. С. 113–117. URL: <https://doi.org/10.23939/law2023.37.113>.

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Жигало Олена Олександрівна, практичний психолог Таврійського ліцею Голопристанської міської ради Херсонської області

Стаття присвячена розгляду проблеми психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу, на прикладі підлітків в умовах воєнного стану. Проаналізовано теоретичні та практичні аспекти зазначеної проблеми, що набули актуальності під час повномасштабної війни. Актуальність теми зумовлена тим, що війна, розв'язана росією проти України змусила змінити наше життя, залишити домівки, зменшити кількість соціальних контактів, перебувати в стані гострого стресу та невизначеності, переживати за майбутнє тощо. Сьогодні школа стає для всіх учасників освітнього процесу головним осередком, який дає змогу отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, відчуваючи приналежність до учнівської спільноти. Як зазначає Державна служба якості освіти України, значну частину освітнього процесу варто присвятити організації спілкування учнів у месенджерах; виконанню дітьми вправ та завдань, що передбачають врегулювання емоційного стану, психологічне розвантаження.

Війна вплинула на кожну особистість незалежно від її віку, статі та соціального статусу. Для кожного з нас вона змінила актуальний модуль подій, вплинула на загальний емоційний стан та підвищила рівень рефлексивності, змусила вийти з усталених норм і правил життя, перебудувати щоденні звички, додала невизначеності та пробудила внутрішні пошуки.

Мета статті полягає в розкритті теоретичних та практичних аспектів надання психосоціальної підтримки учням підліткового віку. Актуальність теми зумовлена тим, що воєнний стан, змусив змінити наше життя, зменшити кількість соціальних контактів, перебувати в стані гострого стресу та невизначеності, переживати за майбутнє тощо.

У сьогоденних умовах різких змін, переходу особистості від стабільних умов життя до умов існування в повній психологічній невизначеності щодо власного майбутнього, кожна людина змушена поринути у власний внутрішній світ задля знаходження особистісних орієнтирів розвитку життєстійкості. Проте саме підлітки є найбільш вразливою групою до сприйняття власного «Я» в період криз. Через емоційну нестабільність, замкнутість, негативізм, відхід у свої внутрішні переживання, а також через соціальне дистанціювання (зменшення контакту з навколишнім світом) як наслідок відбувається зациклення на своєму «Я», власному тілі, пошук недоліків через велику кількість часу вдома та соціальних мережах.

Підлітковий вік характеризують виходом дитини на якісно нову соціальну позицію, пов'язану з пошуком свого місця в суспільстві. Основні психологічні потреби підлітка – прагнення до спілкування з однолітками, прагнення до самостійності і незалежності, до «емансипації» від дорослих, до визнання своїх прав з боку інших людей.

Л. С. Виготський зробив висновок, що головний зміст кризи перехідного періоду складає перебудова системи відносин між дитиною і середовищем. [1]

Л. Я. Гозман вважав, що соціальна ситуація, у якій відбувається розвиток особистості, впливає на ієрархію мотивів і діяльностей, по відношенню до яких відбувається осмислення свого «Я». [1]

В умовах повномасштабної війни та кризи, в період самоізоляції прагнення до самостійності, незалежності, бажання більше часу проводити з однолітками, а не з батьками, обмеження контакту зі зовнішнім світом посилює внутрішні конфлікти підлітка, викликаючи стан невдоволення, протесту, тривоги. Зокрема, у період криз пов'язаних з війною, прийом їжі може грати своєрідну роль захисного механізму від стресу. Така форма захисту від стресу деструктивна, у результаті може формуватися емоціогенна харчова поведінка як реакція на стрес (емоційне переїдання) [4]. Обмежувальна харчова поведінка може виникати через підвищений вплив тригерів, що провокують тривогу (наприклад, повідомлення про можливий обтяжливий взаємозв'язок високого індексу маси тіла (ІМТ) та військові дії,

або жарти у соціальних мережах щодо збільшення ваги під час ізоляції), через що увага підлітків більше зосереджується на образі тіла [1], інший полюс – пригнічений настрій, порушення сну, апетиту, втрата інтересів, апатія, суїцидальні думки. Крім того, важкі стреси можуть порушити здатність до адаптації та сприяти появі посттравматичного стресового розладу, тому дуже важливо робити психологічну профілактику і запобігати виникненню потенційних психічних порушень, або ж вчасно визнавати свою вразливість та потребу в допомозі.[3]

На сьогодні у зв'язку з кризою пов'язаною з військовими діями ми спостерігаємо зростання негативних наслідків, зокрема появу панічних атак серед населення в цілому. Наслідки панічних настроїв і панічної поведінки в суспільстві можуть виражатися в масовій депресії, підвищенні рівня смертності та зниженні народжуваності. Звідси виникає потреба у висвітленні закономірностей виникнення панічної поведінки людей, а також шляхів її запобігання та припинення.[2]

Важливість цього питання зумовлена незнанням людей шляхів подолання паніки та невмінням контролювати себе. Адже, як свідчить практика, лише 12-15 % осіб знають, що робити, а решта зазвичай виявляють розгубленість, панікують, плачуть або впадають у ступор [5].

Феномен паніки має складний характер, що зумовлений раптовістю її виникнення, а також складністю в ситуації паніки залишитися спостерігачем, самотнім, беззахисним, оскільки будь-яка людина, яка опинилася «всередині» паніки юрби, у тій або іншій мірі піддається їй. Під поняттям «паніка» слід розуміти один з видів поведінки натовпу, який перебуває в умовах поведінкової невизначеності, у підвищеному емоційному збудженні від безконтрольного почуття страху.

Згідно з думкою вченого В. М. Бехтерева [2], паніка нерозривно пов'язана з інстинктом самозбереження, який проявляється у особистості незалежно від її інтелектуального рівня та є сигналом тривоги в небезпечній ситуації.

В основі паніки знаходиться страх – тривога, що виникає як результат переживання безпорадності перед реальною чи уявною небезпекою, породження некерованої, нерегульованої поведінки людей, іноді з повною втратою самоконтролю, нездатністю реагувати на заклики, з втратою почуття обов'язку і честі. Варто відзначити, що страх, який охоплює натовп в хвилини дійсної або уявної небезпеки, має нав'язливий характер. Це явище є виявом групового афекту страху. При цьому первинним є індивідуальний страх, який виступає передумовою, підґрунтям для групового страху. Ураховуючи це, варто розрізняти індивідуальну та групову паніку [3].

Не зважаючи на форму паніки (індивідуальна чи групова), вона може бути різною за глибиною, ступенем панічного зараження свідомості:

- легка (людина зберігає майже повне самовладання і критичність, при цьому спостерігається легкий подив, заклопотаність, напруга);
- середня (характеризують значною деформацією свідомих оцінок того, що відбувається, зниженням критичності, зростанням страху, схильністю до зовнішніх впливів);
- повна паніка (паніка з відключенням свідомості, що характеризують повною неосудністю та втратою свідомого контролю своєї поведінки) [6].

Серед передумов виникнення паніки визначають такі:

- фізіологічні причини (депресія, втома, голод, безсоння, стрес, наркотичне сп'яніння, які роблять людей слабкими фізично і психічно, знижують їхню здатність швидко і правильно оцінити ситуацію);
- психологічні передумови (відчуття болю, здивування, невпевненість, страх, жах, почуття ізольованості, безсилля);
- соціально-психологічні передумови (загальна напруженість у суспільстві, відсутність групової солідарності, цілісності, єдності групи, втрата довіри до керівництва, дефіцит інформації, панічні чутки) [6].

У стані паніки відбувається гальмування великих ділянок кори головного мозку, що зумовлює зниження свідомої активності. Унаслідок цього спостерігають неадекватність мислення, викривлена емоційність сприйняття, гіперболізація небезпеки. На виникнення та перебіг панічного стану впливають такі чинники:

- інтенсивність і особливості дії подразника;
- психологічна надійність (стійкість до перенапруження, небезпеки, оптимальний рівень тривожності, стриманість в емоціях, урівноваженість, розвиненість певних психофізіологічних якостей та особливостей психічних пізнавальних процесів);
- психологічна підготовленість (тренуваність);
- функціонально-психологічний стан організму (соматичних захворювань та психічні травми) [4].

Паніка може виражатися в різних формах:

- масова втеча (відхід підлітків від небезпеки, що їх лякає; підлітки не усвідомлюють куди й чому вони тікають, їх миттєво охоплює сильне почуття жаху і страху, хаотичні, безладні дії, здійснення неадекватних вчинків);
- панічні настрої (психологічний стан за якого емоційне бере гору над раціональним, дії не завжди адекватні загрози, рухи та вчинки в такому стані непередбачувані або слабо піддаються прогнозуванню) [6].

Паніка пов'язана з інстинктом самозбереження, тому цілком природно, що в момент небезпеки в дітей підліткового віку виникає природне відчуття – відчуття страху. На його основі з'являються неспокій, нервування, слабкість, безсилля, нерухомість, виникає прискорене серцебиття, пульсація в животі, задишка і пітливість. Цей стан супроводжується істеричною реакцією, нездатністю до дій, від опору.[5]

Беручи до уваги вищезазначене, можна виділити основні зміни в психічних процесах та поведінці дітей підліткового віку, які перебувають у паніці:

- когнітивна сфера: відбуваються порушення відчуттів, уваги, мислення, пам'яті, сприйняття; знижується критичність мислення; порушується координація рухів; погіршується сприйняття дійсності; з'являються порушення процесів ухвалення рішення, контролю, регуляції станів;
- соматовегетативні прояви: порушення сну, апетиту; запаморочення; зниження ваги (чи підвищення), енергетичного тону; збліднення або почервоніння обличчя; потовиділення; сухість у роті; напруга в м'язах; тремтіння кінцівок та голосу; млявість;
- емоційна сфера: тривога; страх, крайнім вираженням якого є жах; панічний стан; необґрунтована агресія; гнів; відчуття провини; туга, пригніченість, апатія; втрата довіри до людей та до світу [5].

Важливим чинником у підлітковому віці для подолання паніки є здатність розрізняти справжню й уявну небезпеку, ухвалювати швидкі рішення, оцінювати людей, постійно і безперервно контролювати себе, правильно визначати свої можливості і намагатися знайти вихід, навіть, з безнадійної ситуації. Спершу потрібно спробувати заспокоїтися самому та зорієнтуватися в ситуації, яка виникла. Насамперед слід з'ясувати, наскільки ця загроза реальна і чи можливо її уникнути. Після оцінки ситуації потрібно спробувати знайти раціональний вихід із неї.

Під час загрозливих ситуацій доцільно спробувати вжити заходи, які будуть спрямовані на допомогу собі, власне виживання, виживання близьких людей та докласти максимальних зусиль, щоб допомогти іншим. При цьому важливо контролювати дихання, яке дасть можливість підлітку заспокоїтися та мобілізувати свої сили. При цьому необхідно бути твердим і рішучим; виявляти наполегливість і працездатність; уміння підкоритись вимогам групи або зовнішнім обставинам; не поспішати, давати собі час на відпочинок; не здаватися завчасно. Найголовніше для подолання панічних станів серед підлітків – знизити загальну інтенсивність емоційного зараження, вивести з-під «гіпнотичного впливу» стану і раціоналізувати, індивідуалізувати психічну діяльність.

Основними техніками самодопомоги визнають такі:

- повільне глибоке дихання (зробити кілька глибоких вдихів і видихів; можна продовжувати стільки часу робити цю вправу, скільки зможе це робити);
- техніки усвідомленості (іншими словами – концентруватися на чомусь, що відбувається в певний момент, можна сфокусуватися на якомусь одному предметі й описати його в найдрібніших подробицях);
- образи концентрації і візуалізації (зосередити увагу і уяви на певному об'єкті: зорових, звукових, тілесних та інших відчуттях, що ви відчуваєте в кожній сфері);
- лічбу до 10 (перш ніж зробити дію у відповідь, коли відчуваєте емоційне перенавантаження);
- активізацію почуття гумору (варто спробувати побачити комічне навіть у складній, серйозній ситуації – подумки уявити партнера в комічній для вас ситуації; як би він виглядав, наприклад, у дитячій шапочці в цій ситуації);
- відвернення (постаратись якомога яскравіше уявити ситуацію, у якій ви зазвичай почуваетесь найспокійніше і найзатишніше, помістити себе в цю ситуацію);
- фізіологічні механізми розрядки, які впливають на людину відновлювальним чином;
- розрядити емоції (поговоріть на яку-небудь відверту тему з будь-якою людиною, що знаходиться поряд: сусідом, товаришем. Якщо ж поруч нікого немає, зателефонуйте своєму другові або подрузі);
- сильне фізичне навантаження (10-20 присідань, біг на місці, інші фізичні вправи. Або ж займіться якоюсь справою, однаково якою: почніть прати білизну, мити посуд або зробити прибирання. Секрет цього способу простий: будь-яка діяльність, особливо фізична праця, у стресовій ситуації виконує роль громовідведення – допомагає відволіктися від внутрішнього напруження);

- пригадати радісні події вашого життя (уявити, що ця ситуація повторилась, і ви перебуваєте в цьому стані радості; зробити таке саме обличчя, міміку, ходу, відчувати цей стан усім тілом);
- переключити увагу на інший цікавий для вас вид діяльності.

Таким чином, з метою збереження психічного здоров'я та запобігання наслідків впливу стрес-факторів у період криз та воєнного стану, доречним є навчати дітей підліткового віку прийомам психічної саморегуляції, психологічної самопомоги, що дозволить уникнути чи зменшити прояв негативних психічних станів, панічних настроїв, а також допоможе зробити більш контрольованими поведінкові реакції. Якщо поглянути під іншим кутом, сьогоднішні умови пов'язані з повномасштабною війною можуть бути психологічним ресурсом задля розвитку життєстійкості особистості, внутрішнього відновлення себе, ціннісно-сислової переорієнтації, повноцінної здатності підтримувати систему свого психологічного здоров'я в динамічній рівновазі. Надають можливість переосмислити життя, навчають цінувати кожну хвилину, отримуючи насолоду від простих речей.

Можна припустити, що кризові події, які відбуваються зараз з нами, містять у собі надзвичайно особливу місію – вона трансформує внутрішній світ особистості, надає можливість повністю переосмислити весь плин свого життєвого буття; переорієнтує з зовнішнього існування на внутрішнє проживання, надала можливість зупинитися, познайомитися з самим собою, віднайти внутрішню опору. Також допомогла стати обачнішими, узяти на себе відповідальність й почати жити сьогоднішнім, перебудовуючи своє світобачення задля конструктивного перелаштування життєвої програми свого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. – К., 2023. – 149 с.

2. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.

3. Найдьонова, Л. (2022g, 12 березня). Психологічний імунітет: 8 ключів, щоб відновити сили. Освіторія. <https://cutt.ly/sHrI4Sh>

4. Найдьонова, Л. (2022j, березень). «Ментальний щит» для дітей: хвилинки психологічної самодопомоги. Освіта і суспільство, (3), 9. <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2688/>

5. Слюсар А. В Соціально-психологічні дослідження панічних станів. URL: <http://www.tpal.com.ua/spase/psyhsl/doc/info/4.pdf>.

6. Таран О. О. Психологічні відмінності харчової поведінки серед сучасної молоді. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12537/1/Таран.pdf>

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РОБОТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Заяц Наталія Володимирівна, практичний психолог Херсонського навчально-виховного комплексу «Дошкільний заклад комбінованого типу – спеціальна загальноосвітня школа I ступеня» № 29 Херсонської міської ради, Комунальної установи «Херсонський інклюзивно-ресурсний центр № 1» Херсонської міської ради

Анотація. У статті акцентується увага на значущості вирішення завдань розвитку емоційного інтелекту, емоційної сфери та психосоціальної підтримки дітей старшого дошкільного віку в роботі практичного психолога.

Аналізуються наукові дослідження щодо розробки концепцій емоційного інтелекту; літературні джерела, які вивчають особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку; представлені прийоми та методи роботи практичного психолога з дітьми старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: емоційний інтелект, діти дошкільного віку, розвиток емоційного інтелекту, казка.

Мета статті: розглянути питання розвитку емоційного інтелекту, визначити актуальність формування емоційного інтелекту у дітей старшого дошкільного віку, представити прийоми, методи та ресурси, які можна використовувати в роботі практичного психолога з даного питання.

Емоційний інтелект – важлива складова успішності у всіх сферах життя, це здатність розуміти, усвідомлювати і управляти власними емоціями, своєю мотивацією, думками і поведінкою, регулювати свій емоційний стан, а також це вміння управляти емоційними станами інших людей, помічати їхні актуальні потреби, співпережи-

вати і розвивати їхні сильні сторони. Завдяки розвиненому EQ людина здатна побудувати кар'єру, налагодити стосунки та почуватися щасливою.

Концепції емоційного інтелекту розробляли такі зарубіжні вчені, як Д. Гоулман, Р. Купер, Дж. Мейєр, П. Саловей, Рувен Бар-Он та ін. У сучасних роботах представлено декілька моделей емоційного інтелекту.\

Дж. Мейєр та П. Саловей виділили чотири складові емоційного інтелекту: ідентифікація емоцій – здатність виявляти власні емоції та визначати емоції інших людей за допомогою вербальних та невербальних ознак; використання емоцій у розумовій діяльності; розуміння емоцій – здатність визначати джерело емоцій, розпізнавати зв'язок між емоціями і словами, інтерпретувати значення емоцій, прогнозувати їх подальший розвиток; управління емоціями – уміння враховувати емоції у прийнятті рішень та побудові моделі поведінки, адекватно виявляти власні емоції та реагувати на емоції ними спалахами.

У 1990-і роки з'явилися інші моделі емоційного інтелекту, які мають дещо інший погляд. Модель Деніеля Гоулмана називають змішаною моделлю.

За нею емоційний інтелект складається з п'ятьох компонентів:

- самопізнання – здатність ідентифікувати свої емоції, свою мотивацію при прийнятті рішень, пізнавати свої слабкі та сильні сторони, визначати свої цілі та життєві цінності;
- саморегуляція – здатність контролювати свої емоції, стримувати імпульси;
- соціальні навички – здатність вибудовувати стосунки з людьми;
- емпатія – здатність враховувати почуття інших людей при прийнятті рішень, а також здатності співпереживати іншим людям;
- мотивація – здатність прагнути до досягнення цілі заради факту її досягнення.

Ізраїльський психолог, один з ведучих новаторів, теоретиків і дослідників концепції емоційного інтелекту Рувен Бар-Он створив

свою модель емоційного та соціального інтелекту, яка вважається однією з трьох основних моделей.

Концептуальна модель Бар-Она описує сукупність взаємопов'язаних емоційних та соціальних компетенцій, які визначають, як ефективні люди розуміють і виражають себе, розуміють інших та взаємодіють з ними, а також справляються із повсякденними потребами та проблемами. У його модель увійшов докладний опис емоційних компетенцій, які повністю розкривають сутність емоційного інтелекту, що складається з 5 загальних областей та 15 шкал [2]:

1. Пізнання себе: усвідомлення своїх емоцій, упевненість в собі, самоповага, самоактуалізація, незалежність.
2. Навички міжособистісного спілкування: емпатія, міжособистісні взаємини, соціальна відповідальність.
3. Здатність до адаптації: рішення проблем, зв'язок з реальністю, гнучкість.
4. Управління стресовими ситуаціями: стійкість до стресу, контроль за імпульсивністю.
5. Переважаючий настрій: щастя, оптимізм.

Також дослідження Рувера Бар-Она підтверджують, що рівень емоційного інтелекту зростає з отриманням життєвого досвіду і може зростати з віком, проте ми можемо розвивати емоційний інтелект вже сьогодні.

На сьогодні не існує єдиної думки вчених щодо того, що ж таке насправді емоційний інтелект. Об'єднує ж всі визначення емоційного інтелекту сукупність здібностей до розуміння і управління власними емоціями, розуміння та керування емоціями інших людей.

У вітчизняній психології теоретико-методологічний підхід до вивчення емоційного інтелекту розроблено Е.Л. Носенко і Н.В. Ковригою.

Питанням розвитку емоційного інтелекту займалися вітчизняні науковці М. Шпак, Г. Юсупова, О. Власова, В. Зарицька та ін.

В дослідження О. Власової емоційний інтелект характеризується ступенем розвитку емоційних здібностей людини, які, за концепцією вченої, є функціональною складовою більш загальних – соціальних здібностей.

О. М. Собченко в своїй статті вказує, що за О. Власовою, «емоційний інтелект характеризується ступенем розвитку емоційних здібностей людини, які, за концепцією вченої, є функціональною складовою більш загальних – соціальних – здібностей. Дослідниця вважає, що емоційні здібності відображають «здатність до розрізнення, адекватного вираження та управління власними емоціями, переживаннями, прийняття відповідальності за їхній позитивний модус та відповідність суспільно виробленим еталонам» [10].

На думку М. Шпак «емоційний інтелект – це інтегративна особистісна властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду» [11]. М. Шпак констатує, що «емоційний інтелект упродовж останніх десятиліть став предметом наукового пізнання у психологічній науці і зумовив зростання інтересу вчених до дослідження цього феномену, зважаючи на те, що сучасне суспільство характеризується високим рівнем емоційного напруження і тривоги, що зумовлено наявністю різноманітних стресогенних впливів навколишнього середовища, які призводять до дезадаптації і дезінтеграції життєдіяльності людини, до розповсюдження емоційних розладів, особливо депресивних захворювань. Усе це негативно впливає на психічне здоров'я людини, її емоційне самопочуття» [12].

Інтерес до емоційного інтелекту також зумовлений тим, що на відміну від когнітивного інтелекту який переважно зумовлений спадково, емоційний інтелект розвивається протягом усього життя і тому проблема емоційного інтелекту носить як теоретичне так і практичне значення.

Важливим етапом у вихованні дітей дошкільного віку є розвиток їх емоційного інтелекту, надання дітям зразків поведінки у різних життєвих ситуаціях, що і буде складати міцний фундамент базових якостей особистості у подальшому дорослому житті [6]. Харак-

терною рисою дошкільного дитинства є швидкі якісні зміни у когнітивних здібностях, фізичному, мовленнєвому, соціальному та емоційному розвитку. Можна стверджувати, що старший дошкільний період є сенситивним в розвитку емоційного інтелекту, коли формується співпереживання, диференціація власних емоцій, навички керування власними емоціями тощо.

Дослідження останніх років свідчать про негативні тенденції у розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку, частим явищем стала емоційні нестабільність, напруження, агресія, труднощі у спілкуванні з однолітками та ін. За нашими спостереженнями дошкільники здебільшого мають недостатні уявлення про свій внутрішній емоційний стан та інших людей, його прояви, не завжди вміють конструктивно побудувати відносини з однолітками, не володіють навичками стабілізації емоційного стану. Для дитини дошкільного віку це достатньо складні процеси, що потребує від неї певних знань та вмінь.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (державному стандарті) особливу увагу надано питанню захисту і зміцненню емоційного благополуччя дітей, емоційно-моральної чуйності, розумінню і співпереживанню почуттів інших людей [1]. Отже, перед педагогами та практичними психологами стоїть дуже важливе і складне завдання, оскільки дошкільна освіта – це перший освітній крок дитини та фундамент для її подальшого розвитку як у навчанні, так і в житті.

Зрозуміло, що сучасні перетворення в системі дошкільної освіти, вимагають перегляду та пошуку нових, сучасних, нетрадиційних форм та методів роботи практичних психологів закладів дошкільної освіти.

Проаналізувавши теоретичні та практичні дослідження науковців, враховуючи рекомендації МОН та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» [3,9], ми розробили та впроваджуємо в роботі з дітьми старшого дошкільного віку курс розвиваючих занять «Світ емоцій по почуттів».

Завдання курсу: вчити дітей вміти розуміти, називати власні емоції та інших людей; конструктивно виражати емоції та розвивати навички керування емоціями та саморегуляції; виробляти стратегії

подолання стресу, стабілізації емоційного стану; розвивати внутрішню стійкість; розвивати навички ефективної комунікації з однолітками та оточуючими дорослими, вміння конструктивно вирішувати проблемні ситуації.

Курс розрахований на 18 занять, які побудовані в ігровій формі з урахуванням психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку. Зміст занять базується на ідеях розвивального навчання Д.Б. Ельконіна та В.В. Давидова з урахуванням вікових особливостей і зон найближчого розвитку за Л.С. Виготським. Заняття побудовані на наступних принципах: системність подання матеріалу, наявність зворотного зв'язку, наочність навчання, комунікативна ефективність, розвивальний та виховний характер матеріалу, збагачення життєвого досвіду дошкільників, соціально-особистий розвиток.

Система занять розроблена на матеріалах казок Ганни Новікової [5].

Привабливість казок для розвитку особистості обумовлена чинниками ефективності казкотерапії, до яких відносяться: відсутність в казках дидактики, відсутність чітких персоніфікацій, образність та метафоричність мови, психологічна захищеність, наявність таємниці та чаклунства. Казки призначені для м'якого впливу на поведінку дитини.

О. Максим О., Т. Рябовол вказують на те, що казкотерапія за змістом - це корекційно-розвивальна робота з формування пізнавальної сфери (розширює світогляд дитини, запас знань про оточуючий світ) та розвитку особистості (вольової сфери, міжособистісних стосунків та ін.). Казкотерапія сприяє формуванню зв'язку між казковими подіями та поведінкою у реальному житті, це гнучкий метод роботи, може проводитися як за розробленим планом, так і експромтом, з використанням найбільш ефективних у відповідних ситуаціях модифікацій форм та методів психологічного впливу [4]. Казковий матеріал створює для дитини своєрідний «банк життєвих ситуацій» через осмислення нею «життєвих уроків» казки та перенесення набутого соціального досвіду у реальне життя. Під час подорожі казковою країною дитина переживає перевтілення, бере участь у пригодах, при цьому легко сприймає норми та правила поведінки.

Під час розробки та проведення занять дотримувалися педагогічних умов роботи з казкою: тексти доступні для розуміння дітей та відповідають їхнім віковим особливостям, стану пізнавального розвитку; врахований принцип поетапної роботи зв'язку навчання з життям; додержання взаємозв'язку різних видів діяльності із казкою.

Курс занять містить казки («Радість», «Сум», «Любов», «Гнів», «Страх», «Вдячність», «Здивування», «Розчарування», «Щастя», «Задоволення», «Сором'язливість», «Розгубленість», «Провина», «Осуд», «Упевненість», «Байдужість», «Безпорадність», «Захоплення»), в яких приділяється особлива увага опису різноманітних емоцій, станів, почуттів та навчанню вмінь розв'язувати різні ситуації.

До кожної з перелічених тем створені відеоролики (з використанням платформи графічного дизайну «Canva»), організовуємо різні види освітньої діяльності. Серед них елементи «ранкового кола», інтерактивні заняття у парах/групах на умовах співпраці, рефлексія, самооцінювання та багато інших форм та методів.

За основу ми розробили наступну структуру занять:

Таблиця 1. Структура занять

<i>№ з/п</i>	<i>Назва етапу заняття</i>	<i>Спрямованість етапу</i>
1	Організаційна вправа. Привітання.	Створення комфортних умов, зняття тривожності, формування дружніх взаємин. Визначення настрою дитини та готовності до спільної діяльності.
2	Ритуал входу до казки.	Розвиток творчої уяви, введення дитини у відповідну атмосферу.
3	Розповідання казки.	Основна частина: надання ситуації для обговорення та обігрування.
4	Психогімнастика. Фізкультхвилинка. Пальчикові кінезіологічні вправи. Ігри на розвиток міжпівкульної взаємодії.	Зняття тривожності, фізичного навантаження, стабілізація емоційного стану, покращення настрою, розвиток міжпівкульної взаємодії, збереження ментального здоров'я.

	Дихальні вправи. Вправи, спрямовані на розслаблення м'язів.	
5	Розвивальні ігри та вправи.	Ігри та вправи на розвиток пізнавальної сфери, які розроблені за сюжетом тема- тики казки.
6	Ритуал виходу з за- няття.	Повернення дитини з казкової атмосфери до звичного стану. Релаксаційні вправи.
7	Рефлексія.	Розвиток у дітей навичок рефлексії.

Під час занять використовуємо розвиваючі ігри та вправи на розвиток пізнавальної сфери, які розроблені з урахуванням тематики казки, відомі кінезіологічні вправи: «Вушка», «Ліхтарики», «Кільце», «Дзеркальне малювання», «Кулак-ребро-долоня», «Вухоніс», «Перехресні рухи», «Горизонтальна вісімка», ресурси соціального інтернет-сервісу Pinterest (Пинтерест), сайту для батьків «Розвиток дитини» [16], матеріали Ресурсної скрині [17], енциклопедію мультфільмів «Корисні підказки» [14]. Як ресурс використовуємо мультфільми, розроблені в межах програми соціально-емоційного розвитку «Веселі друзі» [15] та цифрові сервіси, розроблені МОН у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я, ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, спільно з ГО «Підтримай дитину» та проєктом «Подбай про себе».

Дієвими інструментами в роботі з дітьми дошкільного віку є вправи на зняття психоемоційного напруження («Зіграємо метелика», «Чарівна повітряна кулька», «Дихання животом», «Квадратне дихання», «Почергове носове дихання», «Квітка та свічка», «Кульбабка», «Годинки», «Вітер», «Дереvence гойдається», «Ледачий кіт»), на зняття м'язового напруження («Котик», «Пташка махає крильцями», «Стряхнемо водичку з рук», «Наші ручки, наші ніжки», «Кулачки-силачі», «Черепашка», «Кораблик», «Хоботок», «Пружинки»). Для багатьох вправ створені відеоролики для кращої візуалізації з QR-кодами для завантаження та використання батьками в домашніх умовах.

Активно використовуємо під час занять різноманітну наочність та посібники: кубики емоцій, кубики історій, пальчиковий та тіньовий театри, коробка емоцій, картки із зображенням емоцій, термометр настрою, барометр емоцій, «Щоденник емоцій», картки «Вгадай емоцію», коробка емоцій, настільні та друковані ігри (карткова ігри «Кривляки», «Звідки беруться друзі», «Пазли-половинки» Олени Ольховської; розвивальна гра «Емоції» від видавництва «Кенгуру»); гру «Обійманці» від Світлани Ройз та ГО «Смарт освіта» [18]; матеріали боксу «Психологічна допомога в коробці» від Громадської організації «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»; різноманітні пазли (створені на платформі <https://www.jigsawplanet.com/?lang=ru>); навчальний набір «Емоційний ананас Джо» (від Learning Resources), «Дзеркало емоцій» (від Learning Resources)

Рис. 1 «Емоційний ананас Джо»

Рис. 2. «Дзеркало емоцій»

ВИСНОВКИ: Формування емоційного інтелекту у дітей старшого дошкільного віку в умовах реформування системи дошкільної освіти, воєнного стану та після його завершення – важливе завдання психологічної служби закладу дошкільної освіти. Необхідно відзначити ефективність запропонованих у статті методів та форм роботи з даного питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Київ, 2021. 38 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу:

https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_r edaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
(дата звернення: 03.10.2024).

2. Діомідова Н. Ю. Теоретичні підходи до визначення емоційного інтелекту [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/470/648>
(дата звернення: 03.10.2024).

3. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 08.08.2024 №21/08-1233 «Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році» [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<https://drive.google.com/file/d/1XI7DOywwEScmEiZHbfDumBLi0hLW a0zN/view>

4. Максим О.В., Рябовол Т.А. Використання казкотерапії в роботі з соціально дезадаптованими школярами / О.В. Максим, Т. В. Рябовол. // Молодий вчений. – 2014. - № 12. - С. 260-263.

5. Новікова Г. Зрозуміла психологія. Світ почуттів та емоцій / Г.В. Новікова. – Київ : ПП «Кристал Бук», 2023. – 48 с. : іл. – (Серія «Енциклопедія для дітей»).

6. Олійник О. Емоційна компетентність: шляхи реалізації якісного розвитку дитини дошкільного віку / О. Олійник // Збірник наукових праць. Випуск 24 (1–2018) Частина 2. – С. 265-270.

7. «Психологічна хвилинка» (вправи для зняття психоемоційного напруження).

8. Методичний посібник. Мельничук В., Флярковська О., Черниш О., Чуприна О. 2022. 86 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу:

https://drive.google.com/file/d/1zR8dYaN_RMewyhZXaScQriyGah uvZK_V/view

9. Рекомендації щодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти на 2024/2025 навчальний рік [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/08/28/rekomendatsiyi-shchodo-orhanizatsiyi-osvitnoho-protsesu-doshkilna-osvita-2024.pdf>

10. Собченко О. М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33654/186-Sobchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 03.10.2024).

11. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Po_2011_1_36 (дата звернення: 03.10.2024).

12. Шпак М. Емоційний інтелект як особистісний ресурс забезпечення психологічного благополуччя молодших школярів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2016-5-doc/2016-5-st44> (дата звернення: 04.10.2024).

13. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLmMdc5EtRgSh9Nin-NCRspuZzO54LIQEY>

14. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLmMdc5EtRgSh9Nin-NCRspuZzO54LIQEY>

15. https://www.youtube.com/@peppypals_ua/videos

16. <https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-detsad-sortpop/>

17. <https://resursna-skrynia.nus.org.ua/resursna-skrinya/>

18. https://drive.google.com/drive/folders/18aDK2-BhfIRfTbQZ6_rhYYgyK8mkXvH?fbclid=IwAR1WgzKw-hnpqEE8qWDuNGZxmka21_Q-io6RYE-HVag5nX3dkDRIGCLhJsk

КОРИСНІ ІНСТРУМЕНТИ, ЯКІ ВЧИТЕЛЬ МОЖЕ ВИКОРИСТОВУВАТИ В РОБОТІ

Івченко Наталія Олександрівна, практичний психолог Наездівського ліцею Білозерської селищної ради Херсонського району Херсонської області

Світ завжди був складним. Ми переживали різні травмуючі події – це стихійні лиха, аварії пожежі, насилля і багато іншого, але в лютому 2022 змінилося все, ця дата стала відліком нової реальності.

В умовах ведення війни всі занепокоєні та вразливі, але саме діти є найвразливішою групою. Вимушені переїзди, втрата дому, розлука з друзями, батьками та іншими членами родини, смерть близьких, руйнування рідної домівки, окупація українських територій, бомбардування та обстріли все це виснажує внутрішні ресурси людини, руйнує її психіку, а також має довготривалий вплив на процеси розвитку дитини та становлення особистості. Страшні реалії повномасштабної війни вплинули на кожного з нас, — але якщо дорослі мають сформовані захисні механізми, то для дітей втрата відчуття безпеки, стабільності, впевненості у завтрашньому дні стала причиною сильного стресу, тривале перебування в якому може призвести до важких наслідків. Якщо деякі вважають, що маленькі діти не розуміють і не сприймають те, що відбувається у світі – це хибна думка. Адже кожна дитина так чи інакше бере до уваги все, що відбувається навколо і позитивне і негативне. В дитячій свідомості є безперервне сприйняття цього світу, хоч у цьому віці вони не можуть повноцінно будувати комунікацію зі своїми батьками та висловлювати свої думки. Але робити це в такий спосіб, аби вони, розуміючи цю реальність, могли далі жити та бути психологічно стійкими, розвиватися й любити.

Саме тому першочерговим завданням батьків, вчителів, психологів на сьогоднішній день є надання невідкладної допомоги та психологічної підтримки дітям, що дозволить їм впоратися зі стресом

від війни, а також попередить виникнення більш складних проблем. Тож головне завдання батьків – подорожувати життям разом із дітьми й допомагати їм розуміти реальність, наскільки це можливо в їхньому віці. Багатьом дітям, які стикаються зі стресом, не потрібні фахівці – їм потрібні батьки, які допоможуть врегулювати цей тривожний стан. Батьки є найближчими людьми для дитини, які мають природну функцію термостату – з ними дитина може віднайти рівновагу, коли вона похитнеться.

Насамперед важливо, щоби батьки вміли турбуватися про себе та свою внутрішню рівновагу. Кожна дитина розвивається, коли батьки ведуть з нею діалог, розповідають казки, показують різнокольорові малюнки. Можна запропонувати батькам унікальний терапевтичний метод як «Сторітелінг». Сторітелінг – це розповідь історії. Історії можна використовувати в різний спосіб: розповідати, писати чи зробити з них театральну постановку. Сутність терапевтичного використання «сторітелінгу» полягає в тому, щоб змінити сприйняття дитиною дійсності, а не змінити дійсність як таку. Навіть у воєнний час це завдання залишається пріоритетним для батьків та родини.

Психологи мають підтримувати, це дуже важливо, та розуміти дітей. Якщо є тривога, пришвидшене серцебиття чи погані сни – це не означає, що є психічні розлади - це нормальна реакція на ненормальну подію. Дітей треба вчити розуміти свої відчуття та емоції. Це знання які треба розвивати та стабільно тренуватися. Існує безліч вправ, ігор та прийомів, які допомагають стабілізувати та відновити стан дитини. Давайте розглянемо деякі з них:

Розмова з уявним персонажем. Основою цього прийому є діалог, під час якого кожен присутній може поставити запитання уявному персонажу і будь-хто може за уявного персонажа дати відповідь.

Наративна пантоміма. Учитель розповідає або зачитує історію, а учні в цей час роблять дії, про які говориться. Важливо, щоб історія містила достатню кількість дій, які можна показати за допомогою пантоміми.

Пантоміма. Це прийом, коли учень входить у роль та розігрує ситуацію, використовуючи невербальні засоби: міміку, жести, переміщення у просторі.

Малюнок персонажа. Учитель готує пакувальний папір і малює на ньому силует головного персонажа. Протягом гри учні домальовують цього персонажа, доповнюють словами відповідно до того, як його пізнають та відкривають під час певних дій. Малюнок допомагає конкретизувати персонажа.

Треба велику увагу приділяти поведінці дітей, як вони реагують на кризову ситуацію, залежно від віку. Пропонуємо кілька вправ, які допоможуть відволікати дитину від війни. Такі методи актуальні як для домівки, школи, бібліотеки, так і для бомбосховища, підвалу, адже для їхнього використання достатньо лише олівці, папір.

Моя Візитка

Діти вибирають свій куточок, готують свою візитку, яка має виражена абстрактним малюнком. Після закінчення часу діти відкладають візитки в підготовлені коробки. Потім сідають в коло, виймають та визначають кому належить вибрана картка, чому вони так гадають.

Я не хочу хвалитися, але....

Діти сідають у коло, і вчитель пропонує їм подумати про те, що їм добре вдається, які їхні хороші риси, і сказати про це вголос усій групі. Вони можуть використати речення « Я не хочу хвалитися, але...»

Коли я поїду в гори, візьму....

Діти сідають у коло, перший гравець говорить: « Коли я поїду в гори, візьму з собою в рюкзакпіжаму». Наступний повторює речення попереднього учня, але після останнього слова додає свою особисту річ. Ряд слів збільшується. Хто помилився виходить з гри.

Отже, інструментів для підтримки дітей які опинилися у складних, кризових станах багато, головне щоб діти замислилися, порівнювали, щоб пережити та краще зрозуміти певну проблему, запропонувати способи вирішення, але не вирішувати її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баюрко Н. М. Психологічний поради́к: «Разом ми сильні!» (психологічна підтримка населення України в період військових дій) [Електронний ресурс] / Н. М. Баюрко, О. М. Шпортун. — Київ: Видавництво «Ліра-К», 2022. — 50 с. — Режим доступу: <https://fides.vn.ua/articlespsykholohichnyi-poradnyk-razom-my-sylni.pdf>

2. Вибрані методи драматичного виховання в контексті соціально-педагогічної діяльності. Публікація створена в межах проєкту «Підтримка розвитку освіти в Україні», реалізованого кафедрою соціальної педагогіки педагогічного факультету Університету ім. Т.Г. Масарика в Україні. Проєкт здійснений за підтримки Чеської агенції розвитку.

3. Як допомогти дітям пройти крізь виклики війни: поради від дитячого психолога [Електронний ресурс] // МН4U : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.mh4u.in.ua/hochudoromogty-blyzkyum/how-to-help-children-war/>. — Назва з екрана.

4. Graça Machel and the Impact of Armed Conflict on Children [Електронний ресурс] : [Граса Машел про вплив збройного конфлікту на дітей] // UNITED NATIONS : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://childrenandarmedconflict.un.org/about/the-mandate/mandate/the-machel-reports/>. — Назва з екрана

5. Підтримка батьків та дітей під час війни [Електронний ресурс] // UNICEF : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions>. — Назва з екрана.

6. Підтримка дітей під час війни. Поради батькам [Електронний ресурс] // Комунальний навчальний заклад Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів» : [вебсайт]. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://kristti.com.ua/pidtrymka-ditej-pid-chas-vijny-porady-batkam/>. — Назва з екрана

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЮ ПІДТРИМКОЮ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

*Істоміна Світлана Миколаївна, в. о. директора
Лицею № 10 Новокаховської міської
ради Херсонської області*

Вступ. Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило глибокі зміни в усіх сферах життя, зокрема у освітній галузі. Освітній процес у школах значно постраждав через руйнування інфраструктури, евакуацію, перехід на дистанційне навчання та наявність постійної безпекової загрози. Внаслідок цих викликів виникла потреба в системній психосоціальній підтримці учасників освітнього процесу – учнів, учителів та адміністративного персоналу. Військовий стан створює унікальні соціально-психологічні проблеми, серед яких страхи, травми, порушення адаптації, а також необхідність налагодженої комунікації та взаємодії між учасниками освітнього процесу. Управління психосоціальною підтримкою наразі є невід'ємною частиною збереження ефективного навчального процесу і збереження психічного здоров'я його учасників.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні підходів до управління психосоціальною підтримкою учасників освітнього процесу в умовах військового стану, зокрема в контексті дистанційного навчання та евакуйованих шкіл.

Аналіз основних досліджень. У контексті військових конфліктів і кризових ситуацій існує значна кількість досліджень, присвячених питанням психосоціальної підтримки. Дослідженнями ООН та ЮНІСЕФ доведено, що підтримка в освітньому середовищі є одним з ключових факторів, які сприяють збереження стійкості дітей у надзвичайних ситуаціях [1]. Дж. Ловелл у співавторстві з іншими вченими досліджує вплив криз на систему освіти, підкреслюючи важливість створення умов для психологічного відновлення учасників навчання [2]. Також важливими є дослідження українських науковців,

таких як Н. Чепелева, що акцентує увагу на ролі колективної підтримки та психологічного супроводу під час кризи [3].

З практичної точки зору, корисним та актуальним для України є досвід інших країн, які стикалися з військовими конфліктами та кризами, таких як Сирія, Афганістан та Ірак. У воюючих країнах розроблялися власні підходи до управління евакуацією шкіл та забезпечення психосоціальної підтримки учнів і вчителів [4]. Проте специфіка сучасної війни в Україні, враховуючи географічні, соціокультурні та технологічні особливості, притаманні вищевказаним країнам, потребує адаптації цих підходів до місцевих умов та реалій.

Психосоціальна підтримка — це багаторівнева система, яка має на меті забезпечити емоційну стійкість учасників освітнього процесу, їхню соціальну інтеграцію та сприяння адаптації до кризових умов. Психосоціальна підтримка не обмежується лише наданням психологічної допомоги. Вона також включає соціальну підтримку через побудову спільнот, що базуються на солідарності, безпеці та взаємоповазі. У дослідженнях [1] підкреслюється важливість створення «зон психологічної безпеки», де учні та викладачі можуть отримати підтримку та відновити емоційну рівновагу. Сучасні виклики для учасників освітнього процесу в Україні, спричинені військовою агресією, потребують комплексного підходу до організації психосоціальної підтримки. Базовими елементами цього підходу є психологічна допомога і соціальна підтримка для забезпечення емоційного благополуччя учнів та вчителів.

Воєнні умови, навіть якщо учасники освітнього процесу знаходяться в умовній безпеці, спричиняють численні травматичні події, такі як втрата близьких, руйнування домівок, вимушена міграція всередині країни або за кордон. Це призводить до підвищеної тривожності, депресивних станів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Моніторинг психологічної ситуації та організація відповідної допомоги може включати заходи, спрямовані на індивідуальну і групову роботу, залежно від кожної окремо взятої ситуації: індивідуальні консультації, групові тренінги, психологічні практики, що сприятимуть стабілізації емоційного стану та зниження стресу.

До соціальної підтримці учасників освітнього процесу залучаються колектив та громада шляхом комунікації та взаємодії між учнями та вчителями. Евакуйовані школи адаптують освітній процес до нових умов, забезпечуючи належні умови для дистанційного навчання або організації навчальних груп або мобільних класів у безпечних регіонах. Як показує досвід міжнародних досліджень, колективна підтримка значно підвищує стійкість як дітей, так і дорослих [2]. Це особливо важливо для шкіл, які змушені працювати в умовах часткової або повної евакуації. Громади, сформовані навколо шкіл, відіграють важливу роль у подоланні відчуття ізоляції та самотності, що часто виникає у дітей під час війни. Керівництво закладу освіти повинно використовувати всі доступні канали зв'язку для інформування учнів і батьків про зміни в навчальному процесі, безпекові заходи та інші критичні питання.

Також важливо зважати на задоволення потреби у соціальній та психологічній підтримці тих, хто залишився у прифронтових регіонах та на територіях, які знаходяться у безпосередній близькості до зон ведення бойових дій, шляхом надання їм доступу до психологічної підтримки через онлайн-консультації та контакту через соціальні мережі. Також існують мобільні застосунки, які допомагають педагогам і психологам організувати групову терапію та індивідуальні консультації онлайн.

Невід'ємною частиною психосоціальної підтримки є управління освітніми процесами під час війни. Керівники шкіл повинні активно взаємодіяти з місцевими органами влади та міжнародними організаціями для залучення необхідних ресурсів та допомоги. Це включає як матеріально-технічне забезпечення (підручники, канцелярія, гаджети для віддаленого навчання тощо), так і створення умов для безпечного перебування учнів у школах (облаштування укриттів, захищених класів), підготовку шкільних психологів для надання психологічної підтримки та створення партнерських програм із соціальними службами [4].

Четвертим важливим напрямком є участь держави у забезпеченні психосоціальної підтримки. В умовах військового стану дер-

жава повинна підтримувати програми з підготовки психологів та педагогів до роботи з травмованими учнями, а також розробляти механізми для надання термінової психологічної допомоги в умовах бойових дій. ООН та ЮНІСЕФ, як найкрупніші міжнародні партнери, координують процеси психологічної підтримки для забезпечення доступу до ресурсів та досвіду інших країн [5]. Це дозволяє не тільки реалізовувати програми, що охоплюють різні аспекти психосоціальної підтримки. Співпраця з міжнародними партнерами надає доступ до ресурсів, які допомагають суттєво підвищити ефективність таких програм.

Зокрема, на сьогоднішній день в Україні реалізуються різноманітні програми, спрямовані на психосоціальну підтримку учасників освітнього процесу. У 2024 році ЮНІСЕФ активно надавав психосоціальну підтримку українцям. В Україні запроваджено проекти з надання психологічних консультацій та проведення групової терапії. Програма «Психосоціальна підтримка в умовах війни» від ЮНІСЕФ передбачає проведення тренінгів для педагогів та фахівців, задіяних в роботі з дітьми, з метою вдосконалення їхніх навичок у наданні емоційної підтримки. В рамках проекту «Спільно» понад 2,5 мільйона осіб, включаючи дітей, отримали психологічну допомогу, для дітей створено безпечні простори, проводяться освітні заходи з використанням творчих методів для полегшення стресу. Крім цього, організація проводить тренінги для вчителів та психологів для вдосконалення їхніх навичок у наданні допомоги дітям у кризових ситуаціях.

ООН також підтримує ініціативи, які включають створення безпечних просторів для дітей, де вони, за потреби, можуть отримати психологічну допомогу та підтримку у відновленні. ПРООН разом із партнерами також реалізовано заходи психічної допомоги для внутрішньо переміщених осіб та громадян, що постраждали від війни. Наприклад, діють гарячі лінії для родин зниклих безвісно, військовополонених і постраждалих від насильства. Ці заходи допомагають зменшити рівень стресу, підвищити стійкість учасників освітнього процесу та покращити загальне психоемоційне середовище в школах [6].

Висновки. Управління психосоціальною підтримкою учасників освітнього процесу в умовах військового стану є надзвичайно важливим для збереження ефективності навчання та емоційного благополуччя. Основними напрямками є забезпечення психологічної та соціальної підтримки, управління евакуйованими школами, організація дистанційного навчання та активна взаємодія з державою та міжнародними організаціями.

Розширення та поглиблення теоретичних основ управління психосоціальною підтримкою учасників освітнього процесу в умовах війни є базисом для подальших практичних кроків на шляху до створення стійкої системи освіти, здатної ефективно функціонувати за будь-яких надзвичайних умов. Співпраця з міжнародними організаціями, використання цифрових технологій та адаптація найкращих практик з інших країн допомагають Україні вже сьогодні зміцнити систему психосоціальної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **ЮНІСЕФ.** Психосоціальна підтримка в умовах криз: посібник для освітян. – К.: ЮНІСЕФ, 2022.
2. **Lovell J., Clark H.** Education in Crisis: Psychological Support Systems in Conflict Zones. – New York: Routledge, 2021.
3. **Чепелєва Н.В.** Криза в освіті та колективна підтримка. – К.: Наукова думка, 2020.
4. **Міністерство освіти і науки України.** Лист № 1/3737-22 від 29.03.2022 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні».
<https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/psikhologichna-sluzhba>
5. **UN ОСНА.** Humanitarian Response in Education: Psychosocial Support for Children in Conflict Zones. – Geneva: UN, 2023.
7. **ПРООН в Україні.** Психічне здоров'я в умовах війни: як громадські організації, підтримувані ПРООН, надають психологічну допомогу українцям. <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/psykhichne-zdorovya-v-umovakh-viyny-yak-hromadski-orhanizatsiyi-pidtrymuvani-proon-nadayut-psykholohichnu-dopomohu-ukrayintsyam>
8. **Побережний Н.Д.** Колективна психологічна підтримка під час надзвичайних ситуацій: досвід України. Психологічний часопис. 2021.

УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Ковней Інна Богданівна, директор комунального закладу «Великолетиський центр дитячої та юнацької творчості» Великолетиської селищної ради Херсонської області

Інклюзивна форма навчання визначається світовим співтовариством науковців і практиків найвідповіднішою тактикою навчання всіх дітей, є комплексною системою надання якісної підтримки, за якої кожна дитина отримує необхідний рівень і обсяг допомоги, відповідної за її специфіки і потреб [3, с. 18].

Головну роль у впровадженні інклюзивної освіти відіграє ефективне управління, що визначає актуальність даної теми та забезпечує інтеграцію інклюзивних практик у роботу закладів освіти. Ефективна організація інклюзивного середовища вимагає чітко продуманих управлінських рішень, які будуть спрямовані на створення умов для гармонійного розвитку кожної дитини.

Метою статті є розкриття особливостей управлінської діяльності щодо створення інклюзивного середовища в закладах освіти в Україні.

Основним завданням є охарактеризувати роль керівника закладу освіти у впровадженні інклюзивного навчання в закладі освіти.

Аналіз наукових праць із даної теми свідчить про те, що питання управління закладами освіти з інклюзивним навчання та створенням інклюзивного середовища було предметом наукових розвідок Даниленко Л. І. [1], Колупаєвої А. А., Наконечної Л. М. [2], Таранченко О. М. [3], Миронової С. П. [4] та інших авторів.

Успішність реалізації інклюзивної освіти значною мірою залежить від ролі керівника освітнього закладу. Він є не лише адміністратором, а й лідером, який формує інклюзивну культуру та просуває ідею рівних можливостей.

Основні управлінські завдання керівника включають формування інклюзивної стратегії закладу освіти, розподілу ресурсів та

створення команди. Керівник повинен розробити стратегію, яка охоплює всі аспекти інклюзії: педагогічну, матеріально-технічну, організаційну та соціальну підтримку. Для цього він вивчає освітні запити дітей, батьків, аналізує матеріально-технічну та методичну бази, фаховий рівень педагогів, відповідність приміщень закладу освіти санітарно-гігієнічним вимогам і ухвалює рішення про утворення класів, груп з інклюзивним навчанням; погоджує з відповідним органом управління освітою рішення про відкриття класів, груп з інклюзивним навчанням .

Виходячи з того, що інклюзивне середовище закладу освіти має забезпечувати нові умови для розвитку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, керівники закладів мають опанувати не тільки нові знання та вміння сучасної педагогіки, а також інклюзивної освіти, педагогічної інноватики, педагогічної аксіології тощо, а й у галузі сучасного управління (насамперед, менеджменту освіти і менеджменту освітніх інновацій) [1, с. 128].

Пошук відповідних умов - організаційних, педагогічних, психологічних організації освітнього процесу на засадах інклюзивної освіти потребує від керівників додаткових знань і вмінь, постійного внесення новизни (інновації) в усі напрями освітнього процесу – навчальний, виховний, управлінський.

Розподіл ресурсів в інклюзивній освіті вимагає відповідних матеріально-технічних, кадрових та фінансових ресурсів, тому важливо, щоб керівник забезпечив доступ до необхідних ресурсів та їх ефективне використання.

Керівник має сформувати професійну команду педагогів, психологів, логопедів, медичних працівників, які співпрацюватимуть задля створення інклюзивного середовища. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі- це взаємоузгоджена діяльність мультидисциплінарної команди фахівців і батьків дитини, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини; засвоєнню нею знань, умінь і навичок; успішній адаптації, реабілітації; її самореалізації та інтеграції в соціум [4, с. 63].

Однією з ключових управлінських функцій є підготовка кадрів до роботи в умовах інклюзивної освіти. Успіх інклюзивної освіти залежить від кваліфікації педагогічних працівників, їхньої готовності працювати з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) та здатності до адаптації навчальних матеріалів.

Для цього необхідно забезпечити регулярне підвищення кваліфікації педагогічних працівників та інших працівників закладу; проводити тренінги, з питань роботи зі здобувачами освіти з особливими потребами; організувати командну роботу педагогічних працівників, психологів, соціальних педагогів і дефектологів для спільного вирішення освітніх завдань.

Адміністрація закладу освіти має сприяти професійному зростанню педагогічного колективу шляхом надання можливості участі в семінарах, тренінгах та майстер-класах з інклюзивної освіти, наставництво, супервізію та консультації з фахівцями інклюзивної освіти. Ці заходи допоможуть педагогам розвивати навички роботи зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами, застосовувати сучасні методики навчання та адаптації матеріалу.

Важливим управлінським аспектом є створення середовища підтримки для педагогічних працівників, які працюють в інклюзивному класі, групі. Це може включати менторські програми, психологічну підтримку та мотиваційні заходи, що допомагають зберігати високу якість викладання та залученість до процесу.

Педагогам важливо розуміти етичні аспекти інклюзивної освіти: повагу до індивідуальних особливостей, толерантність і підтримку розвитку особистості кожної дитини.

Матеріально-технічна база закладу освіти відіграє важливу роль у створенні інклюзивного середовища. Управлінський аспект цього питання включає забезпечення доступності інфраструктури: будівлі мають бути пристосовані для потреб дітей з фізичними обмеженнями (пандуси, ліфти, спеціальні туалети тощо); спеціалізоване обладнання для учнів з особливими потребами (наочні матеріали, технічні засоби, адаптовані меблі); технологічні рішення для дистанційного навчання або індивідуальних занять.

Ефективне управління ресурсами передбачає визначення потреб, складання бюджету та пошук додаткових джерел фінансування (гранти, спонсори тощо). Доцільно ефективно розподіляти фінансові ресурси, забезпечуючи як матеріальні потреби, так і підготовку педагогів. Співпраця з місцевими органами влади, громадськими організаціями та бізнесом може забезпечити додаткові кошти для впровадження інклюзивного навчання.

Організація інклюзивного середовища потребує не лише фізичних умов, але й забезпечення психологічного комфорту для всіх учасників освітнього процесу. Основними завданнями управління в цьому напрямку є психологічна підтримка здобувачів освіти з ООП. Керівник має забезпечити наявність фахівців-психологів, які допомагатимуть таким дітям адаптуватися до шкільного середовища; організувати ефективну співпрацю з батьками дітей з ООП, надавати їм консультації та залучати до прийняття важливих рішень; створення позитивного психологічного клімату в колективі через профілактичні заходи, спрямовані на вирішення конфліктних ситуацій, адаптацію дітей з ООП у колективі, формування толерантного ставлення серед здобувачів освіти.

Таким чином, вирішення питання про інклюзивне навчання в кожному конкретному випадку потребує попереднього врахування багатьох факторів, у тому числі: різнобічну готовність дитини до навчання та її бажання; можливість надання спеціальної корекційної допомоги в закладі; реальні можливості сім'ї надавати постійну необхідну допомогу дитині у процесі навчання [2, с.5].

Для того щоб забезпечити ефективність інклюзивної освіти, важливо постійно в закладах освіти проводити моніторинг і оцінювання результатів впровадження інклюзії. Це передбачає: аналіз досягнень здобувачів освіти з ООП, вивчення їх рівня соціальної адаптації; регулярна звітність; зворотній зв'язок від педагогів і батьків; корекція управлінських рішень.

Регулярна оцінка успішності здобувачів освіти з особливими потребами дозволяє виявити проблемні моменти та вчасно скоригувати освітній процес та провести виховну, корекційно - розвивальну роботу щодо покращення їх соціальної адаптації.

Керівництво закладу має впроваджувати систему звітності, яка дозволить оцінювати ефективність впровадження інклюзії та вносити необхідні корективи. Ця система може включати внутрішні опитування, анкетування та перегляд індивідуальних планів розвитку здобувачів освіти

Анкетування, опитування та спостереження дають можливість керівнику закладу оцінити ефективність управлінських рішень та вжити необхідних заходів для їх покращення для отримання зворотнього зв'язку від педагогічних працівників та батьків.

На основі отриманих результатів керівник має змогу вносити зміни до стратегії організації інклюзивного середовища та адаптувати її до нових викликів, здійснивши корекцію управлінських рішень.

Організація інклюзивного середовища в закладі освіти — це складний і багатоетапний процес, що вимагає ефективного управління на всіх рівнях. Успішність цього процесу залежить від якості планування, професійності педагогічного складу, доступності матеріальних ресурсів та психологічної підтримки здобувачів освіти.

Основною умовою забезпечення якісного інклюзивного навчання є визначення особливих освітніх потреб здобувачів освіти; створення інклюзивного освітнього простору; надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення здобувачів освіти спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку; здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу.

Лідерство адміністрації, підтримка педагогічного колективу та ефективне використання ресурсів є ключовими чинниками успішної реалізації інклюзії. Завдяки злагодженій роботі керівництва та педагогічного колективу, можливо створити середовище, яке сприятиме гармонійному розвитку всіх здобувачів освіти та забезпечить рівний доступ до якісної освіти.

Лише комплексний підхід, де управління інклюзивною освітою займає центральне місце, може забезпечити рівні можливості для кожної дитини та сприяти гармонійному розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Даниленко Л. І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій // Інклюзивна школа: особливості організації та управління. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
2. Колупаєва А. А., Наконечна Л. М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. А. А. Колупаєва, Л. М. Наконечна. Харків: Ранок, 2018. 5 с.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами. А. А. Колупаєва, О. М. Та-ранченко. Харків: Ранок, 2019. 18 с.
4. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах. С. П. Миронова. Тернопіль: Астон.2020. 68 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Колісник Вікторія Юрївна, старший викладач кафедри іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Актуальність теми психологічної підтримки людей у будь-якій кризовій ситуації не викликає сумніву, оскільки здорова психіка створює своєрідний каркас для всіх інших видів діяльності людини. Особливо це стосується воєнного періоду, коли люди часто опиняються сам на сам зі своїми проблемами, перебуваючи в окупації чи переїжджаючи до незнайомого міста, де їм бракує душевної рівноваги.

Мета статті – продемонструвати напрямки руху до психологічної стабільності, розкрити можливості відновлення психічного здоров'я через залучення людей до спільної справи та взаємодію із громадою.

Виклад основного матеріалу. Визнаймо, що існують речі об'єктивної дійсності, що не залежать від нашої поведінки і бажань. Тому нам варто навчитися із цим жити. Будь-яка неприємна ситуація насамперед потребує прийняття, а вже потім пошуку шляхів її вирішення. З огляду на карколомні події, що спіткали Україну в 2022 році і тривають донині, освітяни як ніхто мають бути сильними, адже саме вони покликані виховувати та підтримувати нове покоління громадян.

Чимало уваги зосереджується на дошкільнятах та школярах як найбільш вразливому прошарку населення. Для них будують укриття та зводять підземні школи. Однак не можна не враховувати також і інтереси студентів. Це вчорашні школярі, котрим довелося зазнати складнощів не лише всесвітньої пандемії і пов'язаного з цим фактором появи дистанційної форми навчання, але й у разі гіршого явища – війни. І все це припало на їхню молодість – найкращі роки життя.

Звичайно, психологічний стан кожного студента залежить від ситуації, в якій він чи вона опинилися, від наявності родини, друзів і загалом знайомої громади. То ж і не дивно, що ЗМІ зараз приділяє велику увагу студентам-переселенцям, чимало з котрих зазнали жахів окупації, втратили близьких та житло. Але не варто залишати осторонь і студентів із відносно благополучних регіонів, адже зрозуміло, що війна і пов'язані з нею погіршені умови проживання торкнулися всіх без винятку.

Мова не лише про дітей, чиї родичі боронять нашу державу прямо зараз. Так, їм важко, оскільки вони щодня переживають за своїх рідних і дуже хвилюються, коли ті не виходять на зв'язок. Утім психологічний стан решти учасників освітнього процесу теж потребує розуміння й підтримки.

Як стверджувала психолог Елізабет Кюблер-Росс, при появі певного негативного явища в житті, а ще більше «неминучого», люди проходять кілька стадій психологічних переживань. Розглянемо їх детальніше на прикладі невиліковної хвороби.

1. «Заперечення та ізоляція — людина, отримавши звістку про невиліковність хвороби, в багатьох випадках спочатку не може збагнути, що це сталося саме з нею, тому не може прийняти почуте.

2. Гнів — людина намагається зрозуміти, як таке з нею могло статися, однак не знаходячи раціонального пояснення, як це дуже часто буває в стані афекту, обурюється на лікарів, близьких і навіть сторонніх осіб, звинувачуючи їх у недбальстві та злих намірах.

3. Компроміс — люди, все ще надіючись на краще, обіцяють собі або вищим силам корінним чином змінити життя на «правильне», відмовитися від шкідливих звичок, виправити деструктивні вчинки, у разі якщо діагноз не підтвердиться або хвороба відступить. Залежно від психологічних установок, переживання супроводжуються практичними діями, від благань та спокути вини (у психологічно слабких особистостей) до пошуків дієвих рішень (у сильних духом осіб).

4. Депресія — людина віддаляється від соціуму, впадає у відчай і переживає жах, при цьому різко падає активність, втрачається інтерес до мирських проблем.

5. Прийняття – людина усвідомлює смерть як невідворотний процес та змирюється” [2].

То ж усвідомлення воєнного стану як об’єктивної реальності в нашій країні є однією зі стадій, яку можна в деякій мірі прирівняти до переживань особи зі складним захворюванням чи втратою близької людини. Вважаємо, що з цією стадією населення України вже справилося. Далі слід вирішити, як діяти, щоб сприймати все інше.

Так, багато молоді просто старається не думати про щоденні сумні події, не дивитися новини, прагнучи відволікатися на свої молодіжні проблеми. На нашу думку, це чудовий метод розслабитися і дозволити своїй психіці відпочити. Зрозуміло, що жодні комп’ютерні ігри чи соцмережі не залишаються осторонь наявної ситуації, то ж студенти все одно певною мірою перебуватимуть у курсі подій. Однак це буде дозовано і хаотично.

Крім того, викладачі ЗВО теж намагаються спрямувати енергію молоді в потрібне рiчище. Вони дають чимало цікавих завдань, котрі вимагають глибокої зосередженості на предметі вивчення. Таким чином студенти занурюються в науку, відшуковують додатковий матеріал та знаходять для себе сенс життя у створенні чогось важливого для науки, для України, для світу. Це як пошук свого місця в житті: складний, але необхідний. Саме зрозумівши своє призначення, людина найповніше може проявити свої здібності, набути вміння, розвинути вроджений талант.

Звісно ж, заклади вищої освіти також застосовують свій профіль для допомоги армії в міру можливостей. Так, Черкаський державний технологічний університет кинув заклик до всіх охочих приносити старі комп’ютери та ноутбуки, щоб студенти-технарі під керівництвом викладачів могли розбирати їх на запчастини, а потім виготовляти з них дрони для військових. У Східноєвропейському університеті імені Рауфа Аблязова (м. Черкаси) студенти-автомобілісти безкоштовно ремонтують автомобілі для бійців. У Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького постійно організовують якісь заходи (ярмарки, лотереї, тощо), де збирають кошти для потреб ЗСУ. Крім того, в університетах та школах м. Черкаси освітяни плетуть маскувальні сітки і відправляють солдатам на

фронт смаколики. Словом, будь-яка ідея допомоги фронту вітається і підтримується.

Ще одним важливим аспектом психологічної стабільності виступає відчуття потрібності. Воно формується, коли люди роблять важливу спільну справу. У такому колективі працівники підбадьорюють один одного, не даючи зануритися в депресію чи засумувати. Так, жителі навколишніх будинків біля військової частини під Києвом об'єдналися, щоб разом виготовляти хліб, коли зачинилися магазини і люди мали гостру потребу у продуктах харчування. Навчаючись виготовляти борошняні вироби, вони пізнавали щось нове, зацікавлюючись і припиняючи хвилюватися за своє життя хоча б під час цього процесу. Розуміючи таку потребу, адміністрації міст одразу ж створили осередки допомоги та підтримки для ВПО. Це стосується не лише нарахування соціальних виплат, а й простого людського спілкування, співчуття, розуміння. Таким чином громадяни відчують, що вони не самі, що вони теж потрібні нашому суспільству, що вони нічим не завинили у ситуації, що склалася. Крім того, містяни можуть принести туди вживаний одяг у хорошому стані, який потім розподіляють серед переселенців. У таким спосіб вони наочно отримують прийняття та підтримку громадян.

І все ж нам усім варто задуматися і звернутися до слів нашої відомої поетеси Ліни Костенко, що «кожен фініш – це, по суті, старт» [1]. Деякі люди це сприймають буквально: закінчився один етап у житті, то ж час розпочинати інший. Мова про тих відчайдушів, хто в часи війни заводить кіз і починає бізнес із виготовлення крафтового козячого сиру; хто, за допомогою державної програми з релокації, перевозить бізнес в іншу область і так підтримує економіку країни; хто переїжджає до іншого, спокійнішого міста та вибудовує все своє життя спочатку: від житла і роботи до нових знайомих; хто втратив все, але не втратив віру в гуманізм і свої принципи. Ця велика війна не лише об'єднала всіх свідомих українців, але й дала можливість відкрити свій прихований внутрішній потенціал.

Зазначимо, що для багатьох студентів вступ до університету – це не лише зміна навчального закладу, а ще й переїзд до іншого міста

і знайомство з новою інфраструктурою. Це ще і пошук житла та звичаєння до нових умов. Зазвичай, такі зміни потребують часу, а тут ще й додається загальна негативна атмосфера, що в кілька разів збільшує тривожність та хвилювання. Тому дружнє підбадьорювання від однолітків, тепле слово від викладачів чи просто незнайомих людей здатні підняти настрій та відродити віру в себе і свої можливості. Адже ми часто не усвідомлюємо, наскільки ми сильні, до поки нам не доведеться проявити це в стресовій ситуації.

Висновки. Підсумовуючи все сказане, хочемо ще раз наголосити на необхідності психологічної підтримки учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти насамперед із боку викладачів. Як правило, собистість студентів у 17-18 років ще лише формується, знаючи впливу різних навколишніх чинників. То ж варто зрозуміти та підтримати їхні потреби у розрізі психологічного здоров'я, вдаючись до найрізноманітніших способів. Серед таких дієвих методів психологічної підтримки можна назвати наступне:

- 1) намагання відволікти студентів на якусь конструктивну діяльність;
- 2) спрямувати їхню життєву енергію у річище навчально-наукового пошуку, зацікавити академічною дисципліною;
- 3) залучити до суспільної праці, зокрема і колективної допомоги захисникам України;
- 4) увести студентів до різних спільнот задля соціалізації та швидшої адаптації до соціуму;
- 5) розпочати якусь нову, раніше не відому діяльність, рухаючись на новий етап свого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Костенко Л.** Мадонна перехресть. Вид-во Либідь, 2011р. 112 с.
2. Kubler-Ross and other Approaches [Архівовано 24 лютого 2020 у Wayback Machine] // Baxter Jennings, Charlene Gemmill, Brandie Bohman, Kristin Lamb. Дата звернення 07.09.2024. Режим доступу: <http://www.uky.edu/~cperring/kr.htm>

ЛЯЛКОТЕРАПІЯ – ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

*Кравченко Наталія Олександрівна,
директор Великомихайлівського опорного
лицею Великомихайлівської селищної ради
Роздільнянського району Одеської області*

В умовах воєнного стану, економічних та соціальних змін, що відбуваються в державі і які безпосередньо впливають на освітній процес та його учасників й загалом на українські заклади освіти, постає питання впровадження інструментарію підтримки психологічного та емоційного стану дітей та дорослих у нових реаліях. Відповідним інструментарієм емоційної реабілітації та водночас однією з форм педагогічної взаємодії з учнями може бути лялькотерапія як психологічна та емоційна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах.

Метою дослідження є вивчення теоретико-практичних основ, впровадження та реалізації інструментарію емоційної реабілітації.

Кожне соціально-психологічне явище у суспільстві та безпосередньо психологічна підтримка учасників освітнього процесу в кризових умовах перш за все потребує теоретичного осмислення. Необхідно зазначити, що саме стабільне та повноцінне психологічне здоров'я є однією з ключових цілей зазначеного дослідження.

Стан дитини в умовах війни може сприяти як залученню ресурсів, так і погіршенню психологічного здоров'я через емоційне напруження та виснаження. Тому дитині вкрай важливо допомогти впоратися зі своїми емоціями через розуміння того, що відбувається. Ці завдання покладаються на знаючих дорослих, психологів [3]. Слід розуміти, що травматичний стрес має довгострокові наслідки і впливає як на структури мозку, так і на здоров'я людини (фізичне та психічне). Проте можна нівелювати негативні наслідки за допомогою стимулювання захисних відносин. Взаємодія дорослих із дітьми, які зазнали травматичних подій війни, передбачає: підтримку та захист

дітей, допомогу дітям розуміти події та власні переживання цих подій, побудову нових захисних стосунків. Під час роботи з дітьми, які зазнали негативних впливів, варто змінити мислення та запитувати: «Що сталося з дитиною?», адже те, що трапляється з дитиною, впливає на неї [3]. Згадане тільки підтверджує, що дитина як безпосередній учасник освітнього процесу має отримувати емоційну підтримку у кризових психологічних моментах, в тому числі і від вчителя, і від дорослого, який перебуває поруч.

Психологічна та емоційна підтримка учасників освітнього процесу допомагає у розвитку таких якостей особистості, як оптимізм, віра у власні сили, самоповага, альтруїзм, любов до себе та любов до ближнього. Важливо якомога швидше надати допомогу дитині щодо подолання стресів, страхів та гнітючих переживань, оскільки це допоможе їй уникати проблем у майбутньому. Батьки та інші значимі дорослі, а також педагоги повинні об'єднати зусилля задля того, щоб дитина не піддалась неприємним настроям, щоб життєвий тягар щоденних негативних емоцій не зламав дитину, щоб зберегти її соціальне й психологічне здоров'я. Соціально-психологічна реабілітація має забезпечувати розвиток позитивного нормативно-ціннісного ставлення особистості. Водночас в дитини необхідно культивувати прагнення підкорятися законам суспільства [5]. Зазначене тільки підтверджує необхідність у емоційній та соціальній взаємодії всіх учасників процесу з метою ефективною соціалізації у важких психологічних та кризових умовах.

Доречним буде додати думку науковців з психологічної царини, що усунення стресових факторів воєнного часу для дітей зазвичай включає певні можливості. Наприклад, припинення дії реальної загрози життю дитини та створення безпечного простору. Хоча це і є ідеалом, його часто важко або неможливо досягти, особливо за короткий час, оскільки процеси з регулювання миру можуть бути відкладені на невизначений термін. Втім, доведено, що хронічна травма без можливості передбачуваного припинення впливу насильства та стресу має значний вплив на психологічне здоров'я дитини (E. Cairns, A. Dawes, 1996). У контексті безперервної війни стресові

події та обставини можуть сприйматися як звичайна повсякденна реальність, до якої дитина може пристосуватися, особливо коли для деяких це може бути єдиним соціальним середовищем, в якому вони живуть (P. Jensen, J. Shaw, 1993). Зокрема, деякі дослідження припускають, що такий тривалий вплив може призвести до підвищення порогу травматичної чутливості зі зниженням сприйняття небезпеки (R. Punamaki, 2001) [2].

Необхідно звернути увагу на психологічне здоров'я всіх учасників освітнього процесу, в тому числі педагогів, які виконують професійні обов'язки і є одночасно в позиції безпосереднього дорослого, який є наставником для здобувачів освіти. Об'єм професійних обов'язків в купі з емоційним навантаженням та постійне перебування у кризовому стані, потребує не меншої уваги. може призвести до емоційного вигорання. Дана позиція підтверджується тим, що синдром вигорання можна визначити як неадекватну реакцію на професійний стрес. У психологічних дослідженнях існує безліч описів синдрому, де виділяючи основне, можна сказати, «вигорання» характеризується станом хронічної втоми, емоційного виснаження, спустошеності, з'являються труднощі у концентрації уваги, знижується продуктивність праці. У педагогів можуть погіршуватися відносини з оточуючими – відзначається надмірна образливість, чутливість до критики, часті конфлікти. Якщо вчасно не допомогти педагогу, описані симптоми можуть посилюватися і проявлятися вже на психосоматичному рівні [1]. Акцентуємо, що через професійне вигорання може суттєво та відчутно знижуватися якість діяльності педагога, що відчувають всі учасники освітнього процесу. Наслідком професійного вигорання можуть стати такі негативні прояви професійної діяльності: стандартизація спілкування, застосування в роботі стереотипних навичок, однакових заготовок, підміна творчої продуктивної діяльності формальним виконанням свої обов'язків [1].

Необхідність практичного впровадження інструментів новітнього педагогічного механізму емоційної реабілітації безпосередньо в освітній процес актуалізується в умовах широкомасштабної війни і потребує конкретних методик і технологій роботи педагогічних працівників, практичних психологів, соціальних педагогів [4].

Однією з таких методик виступає лялькотерапія, що спрямована на підтримку психологічного та емоційного здоров'я учасників освітнього процесу. В межах чесько-українського проєкту «Підтримка відновлення освіти в Україні» Великомихайлівський опорний ліцей отримав міні-грант на реалізацію проєкту «Ляльковий театр «Усмішка»».

Візією проєкту стало налагодження та підтримка емоційно-психологічно комфортного стану дітей та дорослих під час здійснення освітнього процесу в кризових умовах. Висловлюючи власні почуття під час спілкування, гри з героями-ляльками, перегляду вистав знижується емоційна напруга та розвивається підтримка та збереження здорових відносин між дітьми та дорослими. Виготовляючи власноруч ляльки та готуючись до вистав, під час репетицій, здобувачі освіти та вчителі не залишаються сам на сам з тими емоціями, психологічними проблемами та відчуттями, що панують в державі під час дії воєнного стану.

Уміле використання лялькотерапії дозволило учасникам освітнього процесу відволіктись від важкого психологічного стану (проблем, страху та негативу, відчуття невідомості), напруження та створити місток емоційного комфорту між педагогами, здобувачами освіти та батьками (створення світлих та позитивних емоцій дітей та дорослих з ілюструванням майбутнього позитивного абстрактного мислення через творчий спосіб міжособистісного спілкування). Не було залишено поза увагою дітей з особливими освітніми потребами, які потребують особливої допомоги та підтримки. Відповідна категорія дітей має певні труднощі під час особистого спілкування, а за допомогою ляльок можна знайти спільну мову зі всіма категоріями дітей та розкрити їх особистий потенціал, повноцінно повернути їх до живого спілкування та до повсякденного світу.

Отже, лялькотерапія дозволяє дітям та дорослим впоратись зі своїми емоціями та думками, створює можливість висловити власну позицію та бути більш впевненими у собі, відволіктись від негативу, перебороти страхи та є повноцінним способом самореалізації та соціалізації.

Таким чином, теоретичні дослідження довели можливість та необхідність застосування лялькотерапії як методу підтримки психологічного та емоційного здоров'я учасників освітнього процесу, а його практичне застосування на базі Велико-михайлівського опорного ліцею Великомихайлівської селищної ради Роздільнянського району Одеської області за участі всіх учасників процесу – свою ефективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. **Луценко В. В.** Вплив військових подій на психологічне здоров'я дітей. *Габітус*. № 50. 2023. С. 85–92.
3. **Шаумян О. Г., Комісарчик Л. Е.** Соціально-психологічна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту на сході України. *Габітус*. № 18. 2020. С. 145–149.
4. **Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С.** Діти і війна: монографія. Київ, Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.
5. **Бабченко Л. М.** Особливості підготовки психологів до соціальнопсихологічної реабілітації дітей із зони АТО. *Актуальні проблеми психології*. Т. XI. Вип. 17. 2017. С 5–18.
6. **Панок В. Г.** Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник НАПН України*. № 5(1), 2023. С. 1–12.

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ У ПРОВАДЖЕННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ВИКЛИКИ ТРАДИЦІЙНОГО ТА ОНЛАЙН – НАВЧАННЯ

Крижанівська Ольга Михайлівна, практичний психолог Таврійського ліцею Голопристанської міської ради Херсонської області;
Калашнікова Вікторія Павлівна, практичний психолог Новоолексіївського ліцею № 1 Генічеської міської ради Херсонської області

Створення безпечного освітнього середовища є однією з ключових проблем сучасної освіти. Це середовище повинно гарантувати не лише фізичну безпеку учнів, а й емоційну та психологічну захищеність, створюючи простір для розвитку і взаємоповаги. Однак виклики, пов'язані з цим завданням, суттєво змінюються у різних формах навчання – як у традиційному, так і в онлайн-форматах.

Актуальність теми: У сучасній освіті питання безпечного освітнього середовища набуває особливого значення через зростання уваги до психологічного комфорту учнів, необхідності адаптації до нових форм навчання (зокрема онлайн) та викликів сучасного суспільства.

Мета статті: Проаналізувати роль вчителя у створенні та підтримці безпечного освітнього середовища, дослідити виклики, пов'язані з традиційним та онлайн-навчанням, а також розглянути можливі шляхи вирішення цих проблем.

Перед нами постало питання, як забезпечити комфортні умови навчання та праці; створити середовище вільне від дискримінації та насильства (протидія цькуванню); сформувати безпечний, розвивальний та мотивувальний до навчання освітній простір та організувати роботу в цьому напрямку.

Ключову роль у створенні цього середовища як у традиційних класах, так і в онлайн-навчанні відіграють вчителі. Тож проведено

дослідження, яке спрямоване на аналіз того, як вчителі впроваджують безпечне освітнє середовище та з якими викликами стикаються в умовах різних форматів навчання.

Мета дослідження: Вивчення онлайн-інструментів, дослідження онлайн-платформ, які використовуються для забезпечення безпеки під час навчання.

Для дослідження було долучено педагогів із двох навчальних закладів, вчителі Іванівського ліцею № 1 Іванівської селищної ради Херсонської області та Новоолексіївський ліцей № 1 Генічеської міської ради, а саме початкових, середніх та старших класів, щодо їхньої участі у впровадженні безпечного середовища. Вчителі відповіли на питання про свої підходи до створення безпечного середовища на онлайн-уроках, а також про найбільші виклики, з якими вони стикаються.

У процесі дослідження було виявлено кілька методик, які вчителі використовують для роботи з учнями під час онлайн-занять, спрямованих на зниження тривоги та підтримку психологічного благополуччя. Ці методики допомагають створити комфортну та безпечну атмосферу, яка є особливо важливою в умовах дистанційного навчання.

1. Психологічні хвилинки (релаксаційні вправи)

Цей метод є ефективним для зняття напруги та стресу під час уроків. Психологічні хвилинки включають короткі вправи на дихання, розслаблення або візуалізацію, які вчителі проводять на початку, в середині або наприкінці заняття. Наприклад: Глибоке дихання: Вчитель пропонує учням закрити очі, зробити кілька глибоких вдихів і видихів, фокусуючись на власному диханні. Це допомагає заспокоїти нервову систему та зняти напругу.

Візуалізація: Учні можуть уявити себе в спокійному місці (ліс, пляж, парк), щоб перенести свою увагу від стресових ситуацій до приємних образів.

Розслаблення м'язів: Учнів просять по черзі напружувати й розслабляти групи м'язів, що допомагає зменшити фізичну та емоційну напругу.

2. Чек-ін перед уроком

Це коротка сесія на початку кожного уроку, де вчитель запитує учнів про їхній настрій, самопочуття чи емоційний стан. Це дає можливість учням поділитися своїми почуттями та відчутти підтримку. Методи можуть включати:

"Емоційний барометр": Вчитель просить учнів за шкалою від 1 до 5 оцінити, як вони почуваються, або використати смайлики, щоб показати свій настрій.

Запитання на саморефлексію: Наприклад, "Що сьогодні принесло тобі радість?" або "Що тебе сьогодні турбує?" Це допомагає учням усвідомлювати свої емоції.

3. Структуровані перерви

Дистанційне навчання часто вимагає тривалого перебування перед екраном, що може призвести до втоми та підвищення тривоги. Вчителі використовують короткі структуровані перерви, під час яких учні можуть:

Встати, потягнутися або виконати кілька фізичних вправ.

Відволіктись на кілька хвилин від уроку, щоб прогулятися по кімнаті.

Провести кілька хвилин за прослуховуванням музики чи малюванням, щоб знизити напругу.

4. Інтерактивні ігри та розминки

Інтерактивні вправи та ігри також є ефективними методами для зниження тривоги. Наприклад: короткі квести чи вікторини: Учні беруть участь у веселих ігрових завданнях, що допомагає зняти стрес і повернути увагу на позитивні аспекти навчання.

"Гра на реакцію": Вчитель показує учням набір зображень або слів, і вони повинні швидко реагувати. Це допомагає сконцентруватися та відволіктися від негативних думок.

5. Методика "Позитивний настрій"

На кожному уроці вчитель виділяє кілька хвилин для обговорення позитивних моментів дня. Це може бути хвилинка вдячності, коли учні розповідають, що доброго з ними сталося протягом дня або чим вони задоволені. Такий підхід допомагає зосередитися на позитивних емоціях та відволіктися від тривожних думок.

Отже, методики для зниження тривоги під час онлайн-навчання вимагають творчого підходу від вчителів. Вони повинні враховувати емоційний стан учнів та пропонувати різноманітні активності, які допомагають створити безпечну атмосферу. Використання психологічних хвилинок, інтерактивних перерв та емоційних чек-інів дає змогу забезпечити комфортне навчальне середовище, де учні відчувають себе підтриманими.

Результати дослідження довели, що педагоги Іванівського ліцею № 1 та успішно виконали завдання, поставлене Державною службою якості освіти, і бездоганно справляються з усіма вимогами, забезпечуючи високі стандарти навчання та створюючи безпечне та ефективне освітнє середовище.

Але все ж таки залишаються виклики. Під час онлайн навчання педагоги стикаються з численними викликами, особливо коли йдеться про дітей, які проживають на тимчасово окупованих територіях і опиняються в невизначеному інформаційному просторі, що ускладнює їх доступ до якісної освіти та створює додаткові труднощі в підтримці емоційної стійкості й соціальної адаптації.

Висновок: Отже, ми визначили, що безпечне освітнє середовище є найнеобхіднішим елементом сучасної освіти. Забезпечення такої атмосфери сприяє не лише фізичному благополуччю учнів, але й їх емоційному та психічному розвитку. Безпека в навчальному закладі формує довіру між учнями і педагогами, що є основою для ефективного навчання.

Сучасні виклики, зокрема впровадження нових технологій та онлайн-форматів навчання, підкреслюють важливість активної ролі вчителів у створенні підтримуючого середовища. Вчителі, які використовують різноманітні методики для зниження тривоги і стресу, сприяють створенню позитивної атмосфери, де кожен учень може відчувати себе комфортно і захищено. Таким чином, тільки спільними зусиллями педагогів, психологічна служба, адміністрації ліцею та учнів ми зможемо забезпечити якісне навчання, яке відповідає потребам і вимогам сьогодення. У наш час, коли світ змінюється швидко, важливо не лише акцентувати увагу на академічних знаннях, але

й на емоційній стійкості, соціальних навичках і здоров'ї учнів. Впровадження безпечного освітнього середовища стає запорукою успіху у формуванні всебічно розвиненої особистості, готової до викликів сучасності.

Ключові слова: Педагоги. Державна служба якості освіти. Освітні стандарти. Навчання. Безпечне середовище. Вимоги. Освітня діяльність. Професійний розвиток. Інновації, Якість освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. <https://rozvytok-osvity.te.ua/bezpechne-osvitnye-seredovyshche-zakladu-osvity/>
3. <https://nus.org.ua/news/chomu-shkola-maye-rozrobyty-vnutrishnyu-systemu-zabezpechennya-yakosti-osvity-dyvits>
4. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fsqe.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F02%2FPsikhologichni-rekomendacii_30.03.docx&wdOrigin=BROWSELINK
5. <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/Psikhopedagogichni-rekomendacii-dlya-roboti-z-ditmi-6%E2%80%9311-rokiv.pdf>

КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСТВА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Марецька Людмила Петрівна, кандидат педагогічних наук завідувач кафедри Комунікаційної вищої навчальної заклади «Херсонська академія неперервної освіти»

У час воєнного лихоліття заклади загальної середньої освіти Херсонщини попри всі труднощі, які пов'язані з тим, що місто Херсон є прифронтовим, а частина області тимчасово окупована, працюють лише в дистанційному форматі. Особливості організації освітнього процесу онлайн потребували тоді від учительства швидко переорієнтуватися на використання інформаційно-цифрових технологій та навчальних онлайн-ресурсів. З цією метою на базі КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» було організовано низку заходів з підвищення кваліфікації вчителів саме з тематики цифрових технологій для навчання в дистанційному форматі. У результаті кропіткої роботи освітній процес стабілізувався, педагоги вправно застосовували нові підходи та технології в навчанні, але це не могло забезпечити учнівство Херсонщини від освітніх, виховних та психосоціальних втрат. Складно визначити, які з цих втрат є боліснішими, більш чи менш значимими, – усі вони однаковою мірою справляють негативний вплив на результати навчання, становлення та розвитку наших дітей та їх самоідентифікацією.

Метою статті є розкриття важливості організації та проведення кооперативного навчання учнів як засобу, що сприяє їхній соціалізації та національній самоідентифікації. Зважаючи на те, що учнівство Херсонщини тимчасово перебуває поза її межами, а саме: частково на інших територіях України як внутрішньо переміщені особи (ВПО), частково за кордоном, а також, як не прикро, частково на тимчасово окупованих територіях, постала потреба в таких методах та технологіях навчання, зокрема й української мови і літератури, які б дали можливість дітям спілкуватися та взаємодіяти на уроках. Ці-

лковито підтримуємо думку В. Сидоренко про кооперативне навчання: «Важливим складником педагогічного процесу стає особистісно зорієнтована взаємодія всіх суб'єктів навчального простору, за якої учень стає активним учасником спільної комунікативної співтворчості, співдії, суб'єкт-суб'єктного, партнерського формату спілкування, учитися контактувати в соціумі, бути демократичним, гуманним» [1]. На наше переконання, наразі гостро постала потреба в тому, щоб постійно підтримувати й «підживлювати» в наших дітей відчуття рідного міста чи селища, відчуття приналежності до конкретної школи, до класу. І в цьому педагогам прийде на допомогу кооперація як вид групової роботи. Словник синонімів трактує поняття кооперація як «особливу форму організації праці, за якої різні люди, колективи та ін. разом беруть участь у тому самому чи кількох пов'язаних між собою процесах» [2]. Тож проєктуючи це визначення на технологію кооперативного навчання, убачаємо не лише спільну діяльність як основу кооперації, а й соціальну взаємодію та її комунікативне спрямування.

Оскільки кооперативне навчання є складником діяльнісного підходу, варто зазначити, які саме види діяльностей яскраво простежуються під час перебігу роботи учнів у групі. Зауважимо на чотирьох групах діяльностей: розумовій, фізичній, емоційній та соціальній. Розумові або когнітивні дії на уроках української мови – це читання, письмо, говоріння, мовлення, слухання, створення, порівняння, дослідження, аналіз тощо. Фізичні дії під час дистанційного уроку можливі в такій площині – демонстрація предметів, результату роботи; виконання дій (наприклад, поверни праворуч / ліворуч, склади, перегорни); вирізання, малювання, аплікації, майстерки; стоячи, сидячи, виконання руханок тощо. Дії емоційні передбачають такі реакції, як сміх, сум, співчуття, розпізнання емоцій, підтримку, уболівання за когось, опис емоцій своїх і не своїх тощо). Соціальні дії спрямовані на створення умов для підтримки, уболівання за когось, радості за чийсь успіхи, роботу в парах, у групі; дискусію, обговорення, відстоювання позиції тощо. Звісно, ці види діяльностей неможливо розмежовувати штучно, адже вони тісно переплітаються: під час розумових дій можна відчувати емоції, а під час соціальної взаємодії можливо виконувати й фізичні, і розумові, і емоційні дії.

Для кооперативного навчання радимо добирати завдання цікаві й неординарні, які викликать інтерес в учнів і водночас виконуватимуть навчально-пізнавальну функцію. Ми не ставили на меті звертатися до детального опису організації роботи в групах, оскільки в методичній літературі цьому вже приділено достатньо уваги, натомість зосередимося на особливостях організації соціальної взаємодії та вибору навчального змісту.

Розглянемо психолого-педагогічні та методичні аспекти на прикладі кількох завдань. Учням запропоновано створити оригінальний дизайн обкладинки для дитячої книги. Обкладинка має містити таку інформацію (можна вигадану): назву; жанр; хто автор чи автори? (можна псевдонім); хто видавець; ціну; коротку анотацію; ілюстрацію тощо. Обкладинка має бути привабливою, яскравою, саме такою, щоб книгу захотілося придбати й прочитати. Обов'язково потрібно дотримуватися таких організаційних умов: нагадайте учням про правила роботи в групі (взаємоповага, уміння слухати не перебиваючи, конструктивно керувати емоціями, активність, відповідальність, ініціативність, увімкнені камера й мікрофон тощо).

Перед виконанням завдання діти мають обговорити в групі низку питань: за якими критеріями ви обираєте книгу в бібліотеці чи в книгарні? На що звертаєте увагу насамперед? Коли востаннє купували книги? Скільки може коштувати дитяча книга? Які книгарні є там, де ви зараз перебуваєте? Якщо ви за кордоном, чи маєте українську книжку? Книги яких жанрів любляете читати? А що люблять читати ваші батьки? Чи пам'ятаєте свою першу книжку? Щоб обговорення було змістовним і взагалі відбулося, варто сказати дітям, що вони мають занотувати тезово відповіді однокласників таким чином: що тебе вразило під час обговорення? Які назви книг ти запам'ятав / запам'ятала? Які проблеми з культурою читання можеш назвати?

Учні мають чітко знати, скільки часу відведено для виконання завдання, проте радимо виділяти дещо більше часу. Ті кілька «зайвих» хвилин діти використовують для міжособистісного спілкування не з теми – вони матимуть можливість поставити одне одному те найпоширеніше наразі запитання «як ти?» не в месенджері, а дивлячись співрозмовникові в очі.

І, звичайно, важливо привчати учнів до самостійного розподілу обов'язків, проте робити це потрібно поступово, зважаючи на вікові особливості, даючи поради. Тож діти мають чітко знати, хто представлятиме результати на загал, хто малюватиме (на папері з подальшою демонстрацією чи на онлайн-дошці), хто координуватиме роботу, хто стежитиме за часом, хто занотовуватиме запропоновані варіанти.

Коли етап обговорення завершено (учитель може сказати про це учням, транслюючи голос у сесійні зали або заходячи в групи (на прикладі платформи zoom), починається етап створення дизайну обкладинки. Учитель має утриматися від надмірного контролю перебігу роботи в групі, проте діти мають бути попереджені, що вчитель може приєднатися до групи, щоб у чомусь допомогти, спрямувати, якщо учні відхилилися від теми. При цьому варто звертати увагу на психологічний клімат: як спілкуються діти – жваво чи мляво, їм весело чи байдуже; чи всі долучилися до роботи (вмикають мікрофон, камеру). Якщо діти не вмикають камеру, відзначте це про себе, але не потрібно їх змушувати це робити, адже в них можуть бути вагомі причини для цього. Після уроків можна поспілкуватися з дітьми, які не виявляли жодної взаємодії, щодо причин, запитати, чи потрібна допомога технічного характеру. Дуже важливо в таких випадках залучати батьків чи осіб, що їх замінюють, до створення умов для навчання дітей. Іноді трапляється так, що діти не вмикають відео, бо дорослі під час уроків перебувають удома і особливо не переймаються тим, щоб не шуміти, не ходити перед камерою тощо. У жодному разі не можна робити зауваження дорослим при дітях, просто попросіть вимкнути камеру.

Варто також зауважити, що під час виконання подібних завдань, які можна назвати мініпроектами, учні насамперед набувають навичок наскрізних умінь співпрацювати з іншими, конструктивно керувати своїми емоціями, висловлювати власну думку усно й письмово, що відіграє важливу роль у створенні умов для соціалізації дітей. Тож під час представлення результатів роботи потрібно ставити запитання щодо настрою, емоцій, почуттів, які переживали учні, взаємодіючи одне з одним у групі. З цією ж метою можна використати цифрові ресурси, які сприятимуть проведенню рефлексії учасників

групи щодо їхньої ролі у спільній діяльності, щодо рівня ініціативності чи відповідальності за спільний результат. Для цього будуть ефективними такі анонімні застосунки для опитування, як Mentimeter, Slido тощо.

Окрім зазначених наскрізних умінь під час кооперативного навчання та виконання мініпроектів (наприклад, створення дизайну обкладинки) у дітей також формуються такі наскрізні вміння, як критично та системно мислити; діяти творчо; виявляти ініціативність; здатність логічно обґрунтовувати позицію; оцінювати ризики; ухвалювати рішення; розв'язувати проблеми. З-поміж ключових компетентностей, які, безумовно, теж формуватимуться та розвиватимуться в учнів, зауважимо на таких, як володіння державною мовою, інформаційно-комунікаційна, підприємливість і фінансова грамотність, громадянська, культурна компетентності тощо.

Важливість кооперативного навчання в умовах дистанційного навчання, відсутності прямої й безпосередньої комунікації здобувачів освіти як учнів конкретного закладу освіти, однокласників, односельців чи жителів одного міста має бути враховано педагогами під час моделювання освітнього процесу, при добиранні методів та технологій, цифрових застосунків з метою створення умов для соціальної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сидоренко В. Технологія кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів (дидактичний інструментарій) / В. Сидоренко // Українська мова і література в школі наук.- метод. журнал. – Київ, 2014. – № 8. – С. 8-15.

2. Словник синонімів української мови: В 2 т. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 656; Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Х.: Фоліо, 2001. – С. 193.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

*Нос Ірина Юріївна, практичний психолог
«Великоолександрівська загальноосвітня
школа I - III ступенів №2»*

Актуальність статті. Психосоціальна підтримка учнів з особливими освітніми потребами (ООП) є важливою складовою освітнього процесу, особливо в умовах криз, таких як війна, пандемії або соціально-економічні зміни. У такі часи учні з ООП стикаються з підвищеними ризиками психологічного стресу, соціальної ізоляції, які можуть негативно впливати на їх емоційний стан, соціалізацію та навчання. Тому розуміння специфіки їхніх потреб в умовах дистанційного навчання і впровадження ефективних стратегій підтримки є надзвичайно актуальними.

Ця стаття має на меті сприяти глибшому розумінню та пошуку ефективних рішень для покращення умов навчання і розвитку учнів з особливими освітніми потребами в кризових умовах під час дистанційної форми навчання.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних завдань закладу освіти є повсякденна психологічна допомога здобувачам освіти та їхня емоційна підтримка. Психосоціальна допомога спрямована на психологічну підтримку в складних і кризових ситуаціях, які викликають психологічний дискомфорт та емоційну нестабільність; на сприяння ефективній адаптації до соціального середовища, до мінливих соціальних умов як окремих особистостей, так і груп населення.

У широкому сенсі психосоціальна робота трактується як напрям соціальної роботи, основна мета якого – надання першої психологічної допомоги, соціальної підтримки особам, які перебувають у важкій життєвій ситуації, а також як організація комплексу умов для продуктивної адаптації людини в змінених умовах життєдіяльності.

У вузькому сенсі психосоціальна робота – це діяльність, яка спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості та ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у складній життєвій ситуації. Основні завдання психосоціальної допомоги – розширення діапазону соціальних і особистісних ресурсів особи для самостійного вирішення проблем, які виникають, для подолання труднощів, актуалізації її творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання самоповаги і впевненості у власних силах [5].

В умовах війни та щоденних викликів всім учасникам освітнього процесу необхідна психосоціальна підтримка, а особливо учням з особливими освітніми потребами. В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вузькому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку, сенсорними порушеннями та дітей з інвалідністю [2].

В сучасних складних умовах діти з ООП можуть відчувати труднощі у розумінні значення подій та сприйманні інформації про обставини в яких знаходиться, особливо, якщо ці обставини швидко змінюються. Але завжди відчують емоційну складову соціальної ситуації - стрес, тиск оточення та обставин, тощо. Відсутність можливості чи здатності зрозуміти та пояснити для себе причини та наслідки ситуації, в якій дитина раптово опинилась - це те, що викликає у дитини сильну тривогу з усіма її можливими наслідками - психологічна травма, непередбачувані реакції, непрогнозована поведінка, що може бути небезпечним для життя в умовах негайного реагування на надзвичайні ситуації. Таким чином, діти з ООП є більш вразливими в подібних ситуаціях - на емоційному, когнітивному та поведінкових рівнях. Через свої особливості та вразливість вони піддаються підвищеному ризику стресових реакцій та тривоги, як зовнішню реакцію можна чекати регресивних реакцій, або, навіть регресивних станів, поведінкових змін таких, як неспокійність, гострі емоційні спалахи (гнів, плач, істерики), хвилювання або байдужість і апатія тощо [3].

Після повномасштабного вторгнення та впровадженням дистанційного навчання у більшості з цих дітей з особливими освітніми потребами виникли різні перешкоди та проблеми пов'язані з навчанням та соціалізацією. До недоліків дистанційної форми навчання віднесено: відсутність очного спілкування учителя й учня (діти з особливими потребами не можуть здійснювати самостійну навчальну діяльність, а оскільки немає безпосередньої можливості здійснювати контроль за діями дітей з боку вчителя, це призводить до підвищення рівня негативних оцінок, зниження засвоєння матеріалу та ін.); - неможливість забезпечити належну якість навчання за допомогою дистанційних технологій через відсутність необхідної технічної оснащеності; - неможливість забезпечити самостійну роботу, особливо учнів молодшого шкільного віку (з одного боку, діти, що не мають достатнього досвіду самостійної роботи та вольової саморегуляції — звичка до групового навчання у дитячих закладах, а з іншого — недостатнє організаційне та методичне забезпечення для самостійної роботи дітей); - невміння здійснювати комунікацію на відстані та виникнення у зв'язку з цим комунікативного бар'єра і відсутності психологічного комфорту учасників дистанційного навчання [4].

Підсумовуючи напрацювання вчених і отриманий практичний досвід, можна стверджувати, що впровадження дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами створює низку труднощів як організаційного, так і методичного характеру, обумовлених як модально-неспецифічними закономірностями розвитку цих дітей (зниження обсягу та швидкості сприймання й переробки інформації; порушення розумової та фізичної працездатності, виникнення компенсаторних і псевдокомпенсаторних пристосувань; своєрідністю взаємодії з іншими людьми), так і модально-специфічними закономірностями розвитку дітей певної нозологічної групи й індивідуальними потребами та можливостями конкретної дитини [4].

Таким чином, психосоціальні потреби учнів з ООП під час дистанційного навчання в умовах війни є багатограними і вимагають комплексного підходу. Забезпечення підтримки та адаптації навчального процесу допоможе дітям успішно впоратись з труднощами,

що виникають у цей складний час, і сприятиме їхньому емоційному та соціальному розвитку.

Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами необхідно розглядати як діяльність практичного психолога, спрямовану на створення комплексної системи психологічних умов, що забезпечують успішне перебування кожної дитини в конкретному освітньому середовищі. В умовах дистанційного навчання робота практичного психолога з цією категорією дітей потребує системного підходу і налагодження тісної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу

Виходячи з вищезазначеного та з власного досвіду виокремлюємо пріоритетні напрямки роботи практичного психолога в рамках психосоціальної підтримки дитини з особливими освітніми потребами в умовах дистанційного навчання: психологічна підтримка педагогів; психологічна підтримка батьків; корекційно-розвиткова робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

Робота психолога щодо навчання педагогів у реагуванні на кризові ситуації та підтримці учнів з особливими освітніми потребами є важливою складовою освіти та розвитку дитини з ООП та включає в себе наступні аспекти:

- проведення тренінгів та навчання педагогів на теми стресового управління, емоційної грамотності, навичок активного слухання та конструктивної комунікації. Формування практичних навичок, використовуючи рольові ігри для моделювання кризових ситуацій та відпрацювання відповідних реакцій.
- створення індивідуальних планів підтримки для учнів з ООП враховуючи їхні сильні сторони та виклики, при цьому залучати батьків до процесу, щоб забезпечити єдину лінію підтримки;
- розробка інформаційні матеріалів для вчителів щодо роботи з кризовими ситуаціями та учнями з особливими потребами (буклети, гайди, пам'ятки);
- психологічна підтримка для вчителів, як групова, де вони можуть обговорювати свої переживання та отримувати підтримку від колег, так і індивідуальні консультації у разі потреби;

- моніторинг ефективності навчання педагогів та впливу на учнів, щоб виявити можливі проблеми та коригувати подальшу роботу;
- взаємодія з іншими фахівцями - міждисциплінарна співпраця з логопедом, дефектологом, соціальними працівниками для комплексного підходу до підтримки учнів.
- Робота практичного психолога з батьками дитини з особливими освітніми потребами, є важливим аспектом забезпечення психосоціальної підтримки учнів і вимагає чутливого підходу та розуміння, адже підтримка батьків може суттєво вплинути на благополуччя дітей з особливими освітніми потребами. Так, як в умовах дистанційного навчання емоційні стани спричинені війною, тривале перебування з дитиною з особливими освітніми потребами є значним викликом для батьків. Враховуючи вищезазначене при плануванні роботи з батьками учнів з ООП варто врахувати:
 - психологічну просвіту батьків щодо особливостей управління стресом, емоційної підтримки дітей, кризових ситуації в сім'ї, активного слухання та конструктивного спілкування;
 - створення ресурсів та інформаційних матеріалів, які пояснюють, як реагувати на різні кризові ситуації і як підтримувати дітей з особливими освітніми потребами;
 - індивідуальні консультації, щоб допомогти розібратися в їхніх переживаннях і отримати рекомендації щодо підтримки дітей, в розумінні специфічних ситуацій, з якими стикаються батьки, та знаходження найбільш ефективних способів реагування, надання батькам порад щодо створення сприятливого середовища вдома;
 - навчання методам самопомоги (технікам релаксації, медитації, дихальним вправам для зниження стресу) та профілактика емоційного виснаження;
 - підтримка взаємодії з навчальними закладами – надання рекомендацій батькам щодо взаємодії з педагогами та іншими фахівцями, які працюють з їхніми дітьми;

Корекційно-розвиткова робота практичного психолога з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах дистанційного навчання потребує адаптації традиційних методів і підходів. Ось кілька ключових аспектів, які можуть допомогти в наданні психосоціальної підтримки:

- розробка індивідуальних програм, що враховують специфічні потреби кожної дитини, її сильні сторони та виклики із застосуванням онлайн-платформ і програм, які дозволяють зробити навчання більш інтерактивним і цікавим;
- регулярні відеозустрічі для обговорення переживань, емоційних труднощів і надання підтримки.
- розвиток емоційного інтелекту – навчання практикам та іграм, які допомагають дітям розпізнавати та висловлювати свої емоції (наприклад, малювання, складання історій);
- навчання дітей простим технікам релаксації, медитації чи дихальним вправам, які вони можуть виконувати вдома для подолання стресу та тривоги в умовах дистанційного навчання.

Висновки: отже, організація системного підходу у роботі практичного психолога є критично важливою для забезпечення комплексної, адаптованої та ефективної психосоціальної підтримки учнів з особливими освітніми потребами. Що дозволяє не лише реагувати на потреби дітей, а й активно працювати над їхнім розвитком і благополуччям у складних умовах дистанційного навчання. Ефективна підтримка можливі лише при тісній співпраці з вчителями, батьками та іншими фахівцями, що забезпечує координацію дій усіх учасників, що сприяє більш цілісному підходу до вирішення проблем. Врахування вищезазначених аспектів дозволяє своєчасно виявляти потенційні проблеми та реагувати на них, сприяючи зниженню рівня тривожності і поліпшенню загального психоемоційного стану учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Заєркова Н.В., Трейтяк А.О. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків. – К., 2016. – 68 с.

2. Закон України «Про освіту». Електронний ресурс: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>.

3. Лист МОН № 1/11479-23 від 03.08.2023 "Про методичні рекомендації "Безпечне освітнє середовище: Надання індивідуальної підтримки учням з особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації" (розроблені ДУ "Український інститут розвитку освіти").

4. Прохоренко Л.І., Орлов О.В. Діти з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів: навчання і супровід. Вісник НАПН України, 2021, 3(2)., електронне джерело: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-17-11>.

5. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. – К., 2023. – 149 с.

6. Психологічний супровід інклюзивної освіти: [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. – Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. – 92 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВПРАВ ДЛЯ ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Рідкоус Олеся Володимирівна, старша викладачка кафедри педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Повномасштабна загарбницька війна росії проти України кардинально змінила наше життя. Переважна більшість людей у сучасному українському суспільстві знаходиться під впливом стресу, який посилює психічне напруження як у дорослих, так і у дітей. Тому проблема наслідків негативного впливу тривалого стресу на людину та збереження психоемоційного здоров'я є дуже актуальною.

Під час війни втрата відчуття безпеки, стабільності, впевненості у завтрашньому дні є причиною сильного стресу для усіх учасників освітнього процесу, тривале перебування в якому може призвести до важких наслідків. Все це спонукає переглянути практику освітньої роботи та захисту дітей в закладі освіти щодо їх психосоціальної підтримки в цей кризовий період.

Сьогодні проблема виходу з кризи набуває величезного значення, бо подолання кризи відбувається на всіх рівнях життєдіяльності особистості: фізичному, соціальному, психологічному, професійному, інтелектуальному та духовному. Діти потребують допомоги й підтримки, щоб пережити стрес, спричинений війною, знайти способи адаптуватися до нових умов існування й подолати труднощі та запобігти розвитку проблем у сфері психічного здоров'я. Саме тому дуже важливою є робота всіх педагогічних працівників закладу освіти, які мають надавати першу психологічну допомогу, щоб допомогти дітям впоратися зі стресовими ситуаціями, напрацювати механізми стресостійкості, навчити технікам, які допоможуть стабілізуватися та легше перенести спогади про пережите.

Проблема психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу досліджувалась в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: В. Байдик, О. Бондарчук, Ю. Бондарук, Я. Дубініна, І. Корнієнко, І. Лісовецька, В. Панок, С. Ройз, О. Романчук, К. Явна. Важливим моментом у цьому процесі є розроблення і апробація нових підходів, технологій, технік, програм, форм, видів, методів та прийомів роботи для забезпечення психоемоційної саморегуляції дітей та учнів. Ефективність такого підходу доведена багатьма вітчизняними та зарубіжними фахівцями у галузі практичної психології, зокрема Д. Айвей, О. Бондаренком, С. Васьковською, С. Гледінгом, П. Горностаєм, О. Ліщинською, К. Роджерсом, Л. Шнейдер, Т. Яценко та багатьма іншими.

Метою нашої статті є аналіз особливостей використання вправ для зняття психоемоційного напруження учасників освітнього процесу як складової їх психосоціальної підтримки в кризових умовах.

Необхідною до розгляду є реакції на кризову ситуацію у дітей різних вікових категорій, які відображені у таблиці 1 [3]:

Вікова група	Особливості реакції на кризову ситуацію
діти молодшого шкільного віку	<ul style="list-style-type: none"> ✓ можуть відчувати власну провину за події, що відбулися; ✓ у них виникають страхи, знижується рівень комунікації, або вони проявляють надмірну турботу про захист та порятунок людей у кризових умовах; ✓ можуть виявляти через кризову ситуацію, що травмує, такі реакції: недовіра до оточення; погіршення результатів навчання; ✓ болісне реагування на критику; ✓ перезбудження; тривожність; ✓ емоційний ступор; уникання місць, людей, предметів, що нагадують про подію, що травмує.
діти старшого шкільного віку	<ul style="list-style-type: none"> ✓ емоційна байдужість (захисна реакція); ✓ негативізм, «спалахи» гніву, агресії; ✓ уникання спілкування; ризиковані вчинки; занепокоєність щодо своєї безпеки та можливості повторення подій, що травмують;

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ зміни в поведінці, погіршення результатів навчання; зниження уваги та концентрації; підвищена активність, перезбудження; ✓ роздратованість; ✓ прогулювання уроків; скарги на самопочуття; ✓ тривожні думки, бажання помститися; ✓ постійне обговорення подій та фокусування уваги на окремих деталях того, що трапилося.
--	--

Педагогічні працівники можуть навчити дітей врегульовувати власний психічний стан, адаптуватися до стресу і впливати на своє душевне самопочуття, бо боротися зі стресом безглуздо. Одним із завдань сучасної школи є формування фізично і духовно здорової особистості, тому освітяни мають шукати свій шлях змін у просторі покращення якості освіти та виховання. Одним із таких напрямів є застосування в освітньому процесі здоров'язбережувальних технологій, психологічні вправи та ігр-п'ятихвилинок.

Виходячи з вищесказаного, нині основною метою такої діяльності є зміцнення психічного здоров'я здобувачів освіти, проведення психологічного розвантаження, групової психокорекції, навчання прийомам саморегуляції, стратегії й тактиці міжособистісних взаємин.

Вправи можна проводити у будь-які режимні моменти як динамічні паузи та як частину уроків/заняття для дітей різного віку. Час проведення – 5 хвилин. При цьому діти мають точно виконувати рухи і прийоми. Для більшої ефективності вправи краще проводити у доброзичливій атмосфері стоячи або сидячи. Для поступового ускладнення вправ можна використовувати:

- ✓ прискорення темпу виконання;
- ✓ виконання із заплющеними очима;
- ✓ долучення рухів очей і мовлення до рухів рук;
- ✓ долучення дихальних вправ і методу візуалізації[2].

Необхідно підкреслити деякі важливі моменти під час проведення вправ та ігор:

- ✓ під час освітнього процесу проводити вправи можна на початку уроків/занять та в процесі навчальних занять;

- ✓ творчу діяльність переривати даними вправами недоцільно;
- ✓ якщо ж діти мають інтенсивне розумове навантаження, то комплекс вправ краще проводити перед уроком/заняттям;
- ✓ зазначені вправи дають як негайний, так і кумулятивний, тобто накопичувальний ефект [2].

Також бажано звернути увагу на ознаки, за якими визначають досягнення дітей:

- ✓ у дитини зник страх відповідати перед групою дітей, вона стала спокійнішою, впевненішою у собі;
- ✓ у деяких дітей з'явилася готовність і бажання виконувати додаткові завдання;
- ✓ мова з незв'язної і односкладової перетворилася на усвідомлену розповідь;
- ✓ дітям стали під силу завдання, які вимагають виконання класифікації, узагальнення, систематизації матеріалу;
- ✓ діти приймають правила співпраці і взаємодопомоги [2].

Для результативності корекційно-розвиткової роботи потрібно враховувати певні умови:

- ✓ вправи виконують вранці;
- ✓ вправи проводять щодня, без пропусків;
- ✓ вправи проводять в доброзичливій атмосфері [2].

Слід зауважити, що релаксаційні вправи найкраще проводити під спокійну музику. Регулярне виконання цих вправ дає дитині змогу стати більш спокійною, врівноваженою, а також краще зрозуміти свої почуття. Унаслідок чого здобувач освіти володіє собою, контролює свої емоції та дії. Релаксаційні вправи дають змогу дитині опанувати навички саморегуляції та зберегти більш рівний емоційний стан.

Особливої уваги заслуговують правила проведення релаксаційних вправ:

- ✓ перед початком вправи вчитель має знизити збудження дітей, заспокоїти їх, сконцентрувати увагу, створити потрібний настрій;
- ✓ діти можуть лежати на спині або зручно сидіти; приміщення затінюють;

- ✓ педагог дає настанови дітям, пропонує вибрати зручну позу, розслабитися, заплющити очі (вії не напружувати), руки покласти уздовж тулуба долонями вниз, ступні злегка розвести;
- ✓ в умовах тиші вмикають музику: вона має бути спокійною, плавною, інструментальною (шум лісу, моря, космічна музика тощо);
- ✓ далі педагог монотонним голосом продовжує давати настанови;
- ✓ тривалість сеансу – від 5 до 15 хвилин [2].

Пропонуємо до уваги добірку вправ для здобувачів освіти щодо зниження наслідків стресу і розвитку емоційної компетентності, що зображені у Таблиці 2[4]:

<i>Напрямок використання вправ</i>	<i>Вправи, техніки, ігри, медитації</i>
Вправи для зняття психоемоційного напруження	<ul style="list-style-type: none"> ✓ дихальні техніки для зняття стресу та панічних атак: «Глибоке та повільне дихання», «Запах квітів», «Маленький зайчик» та інші; ✓ модифіковане дихання Лева, «Зігриємо метелика», «Чарівна повітряна кулька», «Вдих-видих», «Повне дихання», «Квадратне дихання», «Дихання 4-7-8», «Брахмарі», «Дихання на рахунок», «Квітка та свічка», Дихання «ха» («рубання дров»); ✓ вправа «Техніка йоги».
Тілесні техніки запобігання стресу для дітей	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вправи «Обійми і погойдай», «Самообійми», «Ліниве кошеня», «Підсилення напруги»; ✓ ігри «Я малюю, а ти відгадай», «Почухай спинку», «Пиріжок», Гра «Три речі», «Халабуду».
Вправи на зняття психоемоційного напруження, стресу, тривоги	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вправи «Релаксація на контрасті», «Віртуальні обійми», «Ласкаві лапки», «Сніговик», «Солдат та м'яка лялька», «Ворона на шафі», «Стирання інформації», «Настрій», «Розмова на незнайомій мові», «Зірви яблука», «Енерджайзер», «Кнопки мозку»; ✓ психогімнастики «Сонце», «Тренуємо емоції», «Зайчики та слоники»;

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ пальчикова гімнастика «Ігри з гудзиками», «Паперовий безлад», «Струшуємо зайве»; ✓ техніки «Трамвай», «Час для переживань», «Я шпигую за усім зеленим», «Злити негативні думки у трубопровід», «Відкрий серце».
Вправи на зняття м'язового напруження	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ігри «Котик», «Добра тварина»; ✓ вправи «Пташка махає крильцями», «Стряхнемо водичку з рук», «Кулачки-силачі», «Гімнастика по колу», «Маска релаксації», «Лимони», «Черепаха», «Поза спокою», «Цікава Варвара», «Чарівний сон», «Потяг» «Людина – павук», Етюди «Яблунька», «Лагідність»,.
Вправи для релаксації та нормалізації самопочуття	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вправи «Подорож на хмаринці» (К. Фопель), «Берег моря», «Водоспад», «Створення безпечного місця», «Рятування від тривоги» «Океанський берег» ✓ методика «Фортеця»; ✓ психодинамічні медитації «Зачарована фігура» (Н. Саковіч), «Сила світла» «Внутрішня посмішка»; ✓ релаксації «Усмішка», «Сонячний зайчик», «Тихе озеро», «Чарівний ліс» «Подорож на повітряній кулі».

Ми виходимо з того, що вплив педагога на психологічний стан учнів у класі дуже великий. В кризових умовах особливо важливу роль відіграє емоційне налаштування на урок. Тому в робочому арсеналі вчителя мають бути такі форми та методи організації уроку, які б допомогли учню емоційно налаштуватися на урок, викликати позитивні емоції, створити сприятливу атмосферу для плідної роботи. Необхідною складовою роботи педагога в кризових умовах є надання першої психологічної допомоги, як сукупності заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання і потребу отримання психологічної допомоги. Тому вчитель має бути знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги. Її надання не передбачає спеціальної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах

загальноосвітнього психологічного інформування і природної здатності проявляти співчуття, людяність. Тому істотно зростає роль всіх педагогічних працівників, які можуть забезпечувати своєчасне і систематичне надання першої психологічної допомоги та педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Використання дихальних і фізичних вправ для дітей з обмеженими можливостями здоров'я: URL: [https://naurok.com.ua/vikoristannya-dihalnih-i-fizichnih-vprav-dlya-ditey-z-obmezhenimi-mozhlivostyami-zdorov-ya-163629.html#_ =](https://naurok.com.ua/vikoristannya-dihalnih-i-fizichnih-vprav-dlya-ditey-z-obmezhenimi-mozhlivostyami-zdorov-ya-163629.html#_=)

2. Матеріал «Психологічне здоров'я вчителя та учнів. Хвилинки релаксації на уроках». URL: <https://naurok.com.ua/psihologichne-zdorov-e-vchitelya-ta-uchniv-hvilinki-relaksaci-na-urokah-19399.html>

3. Методичні рекомендації для практичних психологів: психологічна допомога особистості з посттравматичним синдромом. Уклад.: І. Я. Мельничук, О. В. Цапенко. Кіровоград: Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2 об. 52 с.

4. Ройз С. Як учителям розпочати навчальний процес. 42 практики та 18 відповідей на запитання від Світлани Ройз. URL: <https://nus.org.ua/articles/yakuchytelyam-rozpochaty-navchalnyj-protses-42-praktyky-ta-18-vidpovidej-nazapytannya-vid-svitlany-rojz/>

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ШКОЛЯРІВ, ЯКІ ПОТРАПИЛИ В СКЛАДНІ СОЦІАЛЬНІ УМОВИ

Семенова Лілія Іванівна, практичний психолог «Каховської спеціалізованої загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2 з поглибленим вивченням іноземних мов»

Українці сьогодні живуть в умовах травмуючих реалій: важко всім, особливо дітям. Складні життєві обставини залишають дитину без стабільного, безпечного та підтримуючого оточення, яке є необхідним для нормального розвитку. Сильну втрату надійного ґрунту під ногами відчують діти вразливих категорій: діти-сироти, внутрішньо переміщені, діти, батьки яких учасники бойових дій, діти з багатодітних сімей, діти з особливими освітніми потребами, з інвалідністю, діти, які перебувають за кордоном.

Дитяча травма – це подія, яку дитина переживає як фізично, так і емоційно, яка призводить до тривалих негативних наслідків. Що може стати травматичним фактором для дитини? Війна, тривоги, обмеження соціальних контактів, дистанційне навчання, вимушене переміщення, зіткнення з агресією, насильство в сім'ї, шкідливі звички, непорозуміння між батьками, конфлікти з однолітками. У цілому, на сьогоднішній день ситуація складна тим, що протистояння триває і важко передбачити час та спосіб його завершення. Це посилює тривожні настрої в суспільстві, страхи, розчарування.

Задача кожного дорослого - бути уважним та вчасно виявити травмовану дитину: впізнати її та правильно відреагувати.

Є певні маркери, на які класному керівнику потрібно звертати увагу щодня: зовнішній вигляд дитини, інтенсивніші перепади настрою, незвична поведінка, спалахи гніву, агресія та замкненість, прояви ризикованої поведінки, труднощі із зосередженням на конкретних завданнях, неуважність, проблеми з регуляцією емоцій, відстороненість від сім'ї, однолітків, діяльності, небажання іди додому, страх, тривога, занепокоєння, сором, почуття провини.

Як допомогти дітям долати труднощі, вирішувати психосоціальні проблеми, створити безпечний простір, в якому кожна дитина почувалася б захищеною, відчувала підтримку, була впевнена, що її розуміють та чують?

Ми пропонуємо в спілкуванні з дітьми застосовувати в своїй практиці травма-інформований підхід, суть якого в наданні співчутливої допомоги, яка передбачає врахування наслідків травми та намагання розвинути чи відновити відчуття безпеки, власної спроможності, зв'язок з іншими людьми, а також контроль над власним життям. Попрактикуємося переносити внутрішнє запитання: «Що з тобою не так?», на «Що з тобою трапилось?», спробувати зрозуміти, що лежить в основі певної поведінки, і через це розуміння ми зможемо змінити наш підхід так, щоб він був підтримуючим, а не осудливим.

Часто те, що ми бачимо і те, що є насправді не одне й те ж саме. Спробуйте поглянути на поведінку дитини через окуляри травма-інформованості. Відсутність інтересу до навчання, розсіяна увага, систематичне невиконання домашнього завдання, лінь, спротив, небажання вмикати екран та мікрофон під час дистанційних занять - все це звучить дуже осудливо. Як можна перефразувати це?

Поведінка може виглядати як лінь, але якщо ми одягнемо окуляри, то замість поверхневого рівня зможемо побачити, що дитина відчувається пригніченою, що вона може потребувати підтримки в ухваленні рішень, навичок в організації свого часу.

Звертаємо увагу на те, щоб наші дії не підсилити ретравматизацію. Категорично неприпустимо використовувати в своїй практиці такі методи, як: застосування обмежень або фізичного утримання, ізоляцію, примушування до участі, публічну критику поведінки дитини, ігнорування особистих кордонів дітей, або їхнього особистого простору, утримання без задоволення базових потреб, необдумані коментарі або дії щодо культурної приналежності молодих людей, насадження жорстких гендерних ролей або стереотипів, применшення або заперечення пережитого досвіду [5].

В своїй роботі працівники психологічної служби та педагоги мають дотримуватися принципів травма-інформованості, в основі яких

є безпека, довіра та прозорість, підтримка за моделлю «рівний рівному», співробітництво та участь .

За результатами дослідження українських науковців виявлено основні фактори, що сприяють стійкості дитини до негараздів: контакт з турботливим дорослим, позитивне спілкування з однолітками, приємні активності, довіра, позитивне мислення, почуття контролю над емоціями, здатність вирішувати конкретні проблеми, фізичне здоров'я, впевненість у стабільності батьків, режим дня, зрозумілі правила сім'ї, знання, що батьки та вчителі поруч, що все буде добре. Це все дає відчуття безпеки нашим дітям, адже тільки поруч зі спокійним дорослим – спокійна дитина.

Ми прагнемо, щоб кожна українська школа обрала курс на життя та відновлення, налагоджувала тісну співпрацю між всіма учасниками освітнього процесу, впроваджувала програми, які затверджені МОН – «Культура добросусідства», «Здоров'я, безпека добробут» [3], «Вчимося жити разом» [2], «Безпечний простір», а також системні тематичні години спілкування класних керівників в кожному класі.

На кожному занятті мають бути присутні компоненти психосоціальної підтримки - ви самі помічаєте, як оживають наші діти, коли ми просто поцікавимося, як вони? Що цікавого вони сьогодні бачили, чим хотіли б поділитися.

Є чудова серія вправ та технік, які можуть стати основою психологічних хвилинок на початку кожного уроку. Рекомендуємо книгу С.Ройз «Твоя сила» [4], в якій можна знайти цікаві вправи «Дай п'ять», «Яке ти джерело світла», «Мій символ сили», «Чарівник всередині мене», унікальні розробки В. Назаревич та БФ «Рідні»: «Радіємо разом», «Терапевтичний їжачок», «Батьківський оберіг»; курс розвитку життєстійкості школярів «На крилах підтримки», «В надійних обіймах», «Простір моїх змін» від «Безпечного простору» [1]. Надзвичайно цінним є впровадження в роботу шкільного психолога методу чеських психотерапевтів «Імпровізація та драма як підтримуюча групова терапія для дітей і дорослих з складним життєвим дос-

відом” [6], в якому застосовуються практичні інструменти прикладної імпровізації та театральної драми в груповій роботі з метою покращення веллбінгу та згуртованості дітей.

Цікавим і корисним для дітей буде новий електронний додаток, який розроблений естонськими партнерами для українських школярів "Тріумф здоров'я для України" ("Triumpf Health for Ukraine") метою якого є покращення ментального здоров'я та розвиток життєстійкості[2].

У кожного турботливого дорослого в психологічній скарбниці є свої улюблені, перевірені на практиці, дієві методи психосоціальної підтримки дітей. Основною умовою кожного заняття є встановлення тісного емоційного зв'язку, бо саме в ньому зараз найбільша потреба дитини. Для того, щоб встановити тісний емоційний контакт зі своєю дитиною, важливо враховувати її інтереси, серйозно і активно обговорювати з дитиною те, що її турбує, не тиснути на дитину, а обрати влучний момент, коли вона готова вас сприймати. І тоді вона відкриється вам, побачить в вас друга.

Допоможіть дитині знайти свої сильні сторони. Що вашій дитині вдається найкраще? Це підвищує самооцінку, здатність розв'язувати проблеми, допоможе розкрити внутрішні ресурси дитини. Спостерігаємо за дитиною: що добре виходить? В чому вона успішна? Визнайте цінність дитини та її творчості.

Акцентуйте увагу на важливості шкільних ритуалів - це ті речі, які ви регулярно робите разом усім класом. Вони можуть бути пов'язані зі святами, подіями, вашими спільними інтересами і просто буденними речами.

Для чого це потрібно? Спільні справи зміцнюють колектив, формують відчуття безпеки і стабільності, втішають дитину у непередбачуваних обставинах. Дають відчуття, що світ для неї безпечний. Проводьте змістовний час усі разом, зробіть ваші щоденні справи веселішими та особливими, плануйте позитивні активності, ведіть блокнотики успіху. Допоможіть створити дітям щасливі спогади про шкільне життя.

І водночас, не забуваємо піклуватися про себе: розкриваємо ресурси, розвиваємо життєстійкість, шукаємо внутрішню гармонію,

адже в наших руках найцінніший скарб – діти, саме ми є тим острівцем любові та довіри, спокою, які дарують нашим дітям впевненість, стабільність та підтримку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів. Навчально-методичний посібник. Київ.2021. URL <https://kmarehab.com/bezpechnyy-prostir-posibnyk-dlia-psykholohiv-ta-sotsialnykh-pedahohiv/>
2. Вчимося жити разом. URL : <http://autta.org.ua/ua/resources/learning-to-live-together/>
3. Здоров'я, безпека та добробут/ 5-7 класи. Л.Задорожня, О. Шиян. URL: <https://svitdovkola.org/books/zbd7>
4. Ройз С. Твоя сила. URL <https://www.unicef.org/ukraine/documents/your-power-royz>
5. Травма-інформована допомога. <https://langs.physio-pedia.com/uk/trauma-informed-care-uk/>
6. Andrášik, T. (2020). Gestalt theatre - integrace aplikovaného dramatu do Gestalt terapie. Psychoterapie. 14(2). s. 147-169.<https://journals.muni.cz/psychoterapie/article/view/13073/11630>
7. Триумленд- сага - гра для дітей 7-12 років, яка навчає життєстійкості URL <https://osvitanova.com.ua/posts/6503-triumfland-saga-hra-dlia-ditei-7-12-rokiv-iaka-navchaie-zhyttiistiikosti>

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ

*Скотар Ганна Сергіївна, магістр психології
КУ «Земсонський центр професійного
розвитку педагогічних працівників»*

Вступ

В умовах військової агресії, коли суспільство переживає безпрецедентні соціальні та емоційні потрясіння, особливо вразливими стають діти, які продовжують навчання у школах та інших освітніх закладах. Педагоги також стикаються зі значним стресом і викликами, що впливають на їхню професійну діяльність та емоційний стан. Військові дії порушують стабільність, яка є основою для ефективного навчання та розвитку, тому забезпечення психічного здоров'я учасників освітнього процесу є важливим компонентом не тільки навчання, а й загального благополуччя.

Актуальність теми зумовлена тим, що відсутність належної психологічної підтримки може призвести до серйозних наслідків, таких як тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), проблеми із соціалізацією та втрата мотивації до навчання. Водночас, системна психологічна допомога може зменшити негативний вплив війни, підтримати адаптацію дітей і педагогів та допомогти їм успішно продовжувати освітній процес.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути ключові виклики, які виникають у процесі надання психологічної підтримки учням, педагогам та їхнім родинам під час військової агресії, а також запропонувати ефективні стратегії для збереження психічного здоров'я та емоційної стабільності в умовах війни.

Вплив військової агресії на учасників освітнього процесу

Війна зачіпає кожен сферу життя, включаючи освіту. Емоційні та психічні наслідки відчувають усі учасники процесу, а особливо діти. Ось кілька основних проявів:

1. *Страх і тривога.* Війна створює хронічне відчуття небезпеки, яке проникає в кожен аспект життя. Учні можуть відчувати сильний страх за власне життя і життя своїх рідних, що викликає емоційну напругу та фізичні симптоми (прискорене серцебиття, розлади сну). Вчителі також страждають від невизначеності та високого рівня тривоги, що впливає на їхню здатність зосереджуватися на навчанні дітей.

2. *Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).* ПТСР може розвинути в результаті переживання травматичних подій, таких як обстріли, евакуація чи втрати близьких. Це впливає на навчання, оскільки діти з ПТСР можуть мати проблеми з концентрацією уваги, проявляти гіперактивність або, навпаки, відчувати емоційне оніміння. Педагоги, які також можуть переживати такі стани, часто мають труднощі з відновленням ресурсності для виконання своєї професійної діяльності.

3. *Соціальна ізоляція.* Через евакуацію або руйнування шкіл діти часто втрачають зв'язок зі своїми однокласниками та вчителями. Соціальна ізоляція підсилює відчуття тривоги та безпорадності, знижує рівень довіри до світу. Брак соціальних контактів впливає не лише на емоційний стан, але й на можливість успішної інтеграції в навчальний процес після вимушених змін.

Необхідність психологічної підтримки

Психологічна підтримка має на меті не тільки знизити негативний вплив війни на психічне здоров'я учасників освітнього процесу, а й створити умови для адаптації та розвитку навіть у складних обставинах. Така підтримка охоплює:

- *емоційну стабільність.* Важливо навчати учнів і вчителів методам стабілізації емоцій, що допоможе зменшити тривогу та страхи. Наприклад, регулярні дихальні вправи, техніки майндфулнес або використання практик заземлення (фізичні дії для повернення до реальності, зокрема, фокусування на тілах або предметах навколо). Педагоги можуть застосовувати ці техніки під час навчальних занять, щоб допомогти дітям швидко заспокоїтися у стресових ситуаціях.

- *психологічну адаптацію*. В умовах постійних змін, таких як переміщення, нові школи або навіть зміни у складі класу, важливо допомогти учасникам освітнього процесу швидко адаптуватися до нових реалій. Психологи можуть надавати підтримку через індивідуальні та групові консультації, допомагаючи дітям і педагогам приймати нові умови і знаходити способи адаптації. Також важливими є методи когнітивно-поведінкової терапії, які допомагають змінювати негативні думки та підходи до вирішення проблем.
- *профілактику стресу*. Психологічна підтримка передбачає не тільки допомогу тим, хто вже зазнав травматичних подій, але й профілактичні заходи для зниження ризику розвитку стресових розладів у майбутньому. Наприклад, проведення регулярних тренінгів і майстер-класів з управління стресом для учнів і вчителів, навчання методам саморегуляції та релаксації, використання арт-терапії, яка сприяє вираженню емоцій через творчість.

Основні стратегії психологічної підтримки

Психологічна підтримка може бути впроваджена через різні методи, залежно від специфіки потреб учнів і педагогів.

- *Організація психосоціальних програм*. Психосоціальні програми, спрямовані на підтримку ментального здоров'я учнів і педагогів, можуть включати заняття з майндфулнес, арт-терапії, рухової терапії. Важливими також є групові сесії, де учасники можуть ділитися досвідом і підтримувати один одного. Такі програми повинні бути систематичними та доступними у шкільному середовищі або через зовнішні організації.
- *Підготовка педагогів*. Окрім учнів, педагоги також потребують допомоги для подолання власних стресів. Їхня здатність ефективно виконувати свої професійні обов'язки значною мірою залежить від їх емоційної стабільності. Тренінги для вчителів мають охоплювати теми емоційної саморегуляції, техніки подолання стресу, а також способи підтримки учнів

у важких емоційних станах. Педагоги повинні навчатися створювати безпечне і підтримуюче середовище для дітей.

- *Групова та індивідуальна психотерапія.* Окрім профілактичних заходів, важливо організувати доступ до професійної психотерапії. Для дітей, які пережили травму, індивідуальна психотерапія допоможе обробити негативний досвід, розвинути стійкість і повернути почуття контролю над своїм життям. Групова терапія корисна для зниження відчуття ізоляції та створення спільноти підтримки.
- *Підтримка батьків.* Батьки також потребують психологічної підтримки, адже від їхнього емоційного стану залежить здатність дітей справлятися з викликами війни. Психологи можуть надавати консультації, спрямовані на покращення комунікації у сім'ї, підтримку батьківських ресурсів, а також навчати батьків, як допомагати дітям в умовах стресу та травми. Регулярні зустрічі або онлайн-семінари для батьків стануть важливим компонентом загальної системи підтримки.

Психологічна підтримка у дистанційному форматі

Дистанційна форма навчання, яка набула популярності через військову агресію, також потребує врахування аспектів психологічної підтримки:

1. *Онлайн-платформи для психологічної допомоги.* Для забезпечення безперервної підтримки учнів і педагогів важливо використовувати онлайн-платформи для надання психологічних консультацій. Вони можуть включати відеосеанси з психологами, групові онлайн-тренінги або форуми, де учасники освітнього процесу можуть отримувати відповіді на свої запитання і обмінюватися досвідом.
2. *Розробка онлайн-ресурсів для самопомоги.* Забезпечення учасників освітнього процесу доступом до ресурсів для самопомоги є важливою частиною підтримки у часи, коли професійна допомога може бути недоступною. Ці ресурси

можуть бути у вигляді відеоуроків, вебінарів або інтерактивних платформ, де можна знайти інструкції щодо технік зниження стресу, майндфулнес, дихальних вправ і методів саморегуляції. Важливо, щоб ці матеріали були доступними у зрозумілій формі та сприяли автономному використанню.

Приклади таких ресурсів можуть включати:

- Медитації та практики майндфулнес. Короткі аудіо- або відеосесії з інструкціями для заспокоєння розуму, які учні можуть виконувати самостійно.
- Інтерактивні вправи для емоційної регуляції. Наприклад, ігри або тестування, які допомагають учням і педагогам оцінювати свій рівень тривожності і знаходити поради щодо його зниження.
- Чати для підтримки. Створення онлайн-платформ, де діти, батьки та педагоги можуть обмінюватися досвідом та отримувати поради від кваліфікованих психологів.

Підтримка дистанційного спілкування з психологами

У часи війни, коли очний доступ до фахівців може бути обмежений, важливо забезпечити можливість для дистанційного консультування. Це може бути реалізовано через спеціалізовані платформи або застосунки, що дозволяють учням і педагогам брати участь у відеоконференціях із психологами, а також спілкуватися з ними через текстові чати. Сучасні технології відкривають можливість проводити навіть групові терапії або тренінги, що особливо корисно для відновлення відчуття спільноти та підтримки.

Використання соціальних мереж для поширення інформації

Соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, або TikTok, можуть бути ефективним каналом для поширення інформації про доступні ресурси та методи психологічної підтримки. Важливо використовувати соціальні мережі не тільки для повідомлення про тренінги або онлайн-консультації, але й для поширення простих порад щодо подолання стресу, відеоуроків із техніками майндфулнес, або корот-

ких статей з порадами для батьків та вчителів. Соціальні мережі можуть також слугувати майданчиком для взаємодії учнів та їхніх однокласників, що сприяє зниженню відчуття ізоляції.

Висновки

Психологічна підтримка учасників освітнього процесу під час військової агресії є надзвичайно важливою для підтримки психічного здоров'я учнів, педагогів та їхніх сімей. Впровадження комплексної програми, яка охоплює емоційну стабілізацію, психотерапію, підготовку педагогів і підтримку батьків, дозволяє створити безпечне середовище для навчання, навіть у складних умовах. Використання дистанційних форматів і онлайн-ресурсів допомагає зберегти безперервність психологічної підтримки, забезпечуючи доступ до необхідних інструментів самодопомоги та консультацій, що сприяє емоційному відновленню та адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богданов С., Залеська О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації: метод. посіб. для освітян. Київ: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всеукраїнська спілка молодіжних громадських організацій, «Християнська асоціація молодих людей України» (УМСА України), 2015. 76 с.

2. Діти та війна: навчання технік зцілення/[Сміт П., Дирегров Е., Юле У.; співавт.: Гупта Л., Перрен Ш., Г'єстад Р.; укр.пер. Інституту психічного здоров'я УКУ; літ. та наук. ред. О.Черненко, М. Лемик, К. Явної]. Львів: ін-ут психічного здоров'я УКУ, 2014. 70 с.

3. Бессель ван дер Колк. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому. Харків, Vivat. 2022, 624 с.

4. Керівництво з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 218с.

5. Книга для батьків «Посттравматичний стрес у дітей та підлітків» Url: <https://knowledge.org.ua/kniga-dlja-batkiv-posttravmatichnij-stres-u-ditej-ta-pidlitkiv/>

6. Чорнобровкін В.М. Психологія прийняття педагогічних рішень. Луганськ: Альма-матер, 2006. 416 с.

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ (WELL-BEING) ЯК КОМПОНЕНТ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Солнцева Олена Анатоліївна, доктор філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, завідувачка кафедри психології соціальної роботи та інклюзивної освіти, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Актуальність теми дослідження. У процесі трансформації українського суспільства питання формування самодостатньої, цілісної та внутрішньо гармонійної особистості дійсно стає все більш актуальним. Постійні зміни та нестабільність, що супроводжують цей процес, створюють серйозні виклики для людини. Суспільні негаразди, економічні труднощі та політична нестабільність ускладнюють завдання досягнення внутрішньої рівноваги та гармонії, що вимагає від кожної людини здатності до адаптації, розвитку психологічної стійкості та саморегуляції. Сучасні умови життя вимагають від особистості вміння швидко пристосовуватись до нових реалій, зберігаючи при цьому свою ідентичність та внутрішню цілісність. Головним завданням, яке стоїть перед суспільством та освітою є розвиток культури піклування про психічне здоров'я, пошук дієвих рішень його збереження, забезпечення підтримки та допомоги, задоволення психосоціальних потреб населення.

Тому актуальність визначення психологічного благополуччя є беззаперечно важливим питанням, яке охоплює низку чинників, що впливають на внутрішню рівновагу та розвиток особистості, сприяють її активній взаємодії в суспільстві, формуванню позитивної соціальної поведінки та досягненню самореалізації в процесі соціалізації.

Мета дослідження: теоретичний аналіз поняття «психологічне благополуччя» як компонента психічного здоров'я особистості.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я психічне здоров'я особистості – є стан добробуту, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал та впоратися із життєвими стресами, продуктивно і плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноті [4]. Особливості психічного здоров'я особистості пов'язані з емоційною ефективністю, здатністю до емпатії, саморегуляції, які досягаються завдяки створенню психологічного благополуччя.

Психологічне функціонування особистості все більше починає привертати увагу дослідників. Тому дослідження поняття «психологічне благополуччя» має міждисциплінарний характер. Зарубіжні та вітчизняні наукові розвідки даного поняття не мають єдиного визначення, зважаючи на відносно нетривалу історію дослідження та недостатню кількість теоретичної та емпіричної інформації. Зазначимо, що вчені по-різному розглядають феномен «психологічне благополуччя» та складові цього поняття.

Теоретичну основу для розуміння даного поняття заклав американський психолог М. Бредберн, який вважав, що структура психологічного благополуччя складається з двох компонентів: позитивного та негативного афекту [4]. Е. Дінер, в свою чергу, вважав добробут суб'єктивною якістю, додавши до цієї структури ще одну складову – «задоволеність життям» як глобальний і когнітивний компонент, учений підкреслював недостатність вивчення добробуту з урахуванням лише емоційних складових [11]. Дослідниця К. Ріфф заперечила точку зору Е. Дінера, дійшовши висновку, що суб'єктивне психологічне благополуччя та його складові носять надмірно мінливий характер і мало відбивають загальну картину психологічного благополуччя у довгостроковій перспективі [8]. Незважаючи на відмінності у підходах до визначення психологічного благополуччя, останнім часом спостерігаються тенденція до об'єднання різних теорій та спроби його комплексного вивчення.

Поняття психологічного благополуччя особистості нерозривно пов'язане з ідеями про гармонійне та повноцінне життя людини, що розглядається в різних наукових концепціях. Так, психологічне благополуччя розуміється науковцями як стан, який не пов'язаний із

переживанням стресу або будь-якими особистісними чи професійними труднощами (Б. Братусь, Ш. Бюлер, Я. Морено, В. Франкл, Е. Еріксон, К. Юнг) [4]. Цей стан є результатом успіхів і досягнень у професійній сфері, гармонійних стосунків у особистому житті, реалізації власного потенціалу, самопізнанні та інших аспектах особистісного розвитку (М. Аргайл, Е. Динер, Е. Фромм, К. Хорні та ін.) [10;11]. Психологічне благополуччя як компонент психічного здоров'я також відображає основні положення в рамках психодинамічного підходу (А. Адлер, Д. Бьюдженталь, М. Селігман) [11], екзистенційно - гуманістичного напрямку психології особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) [6], в напрямку позитивній психології (І. Бонівелл, П. Вонг, Б. Фредріксон, М. Чіксентміхайі) [5].

Дослідницею К. Ріфф було створено власну концепцію психологічного благополуччя (Well-being), в основі якої було покладено ідею про те, що незважаючи на зовнішні умови, людина в змозі досягти психологічного благополуччя, так як вона наділена свободою волі [8]. Авторка концепції стверджувала, що основою психологічного благополуччя є позитивне функціонування особистості та запропонувала структуру благополуччя, в якій визначені основні базові компоненти: компетентність, автономність, самоприйняття, особистісний ріст, позитивні відносини з іншими.

Дана структурна характеристика була покладена дослідницею в основу створення оригінального методу психотерапії (well-being therapy), багатовимірну модель психологічного благополуччя та опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» (The scales of psychological Well-being), яка призначена для вимірювання вираженості основних складових психологічного добробуту, які сьогодні застосовують у багатьох дослідженнях [9]. Схожу концепцію психологічного благополуччя представили Х. Хіді та Н. Вірінг, стверджуючи, що кожна людина має певні стабільні особистісні характеристики, які забезпечують її власний «нормальний» рівень суб'єктивного благополуччя та рівноваги. Таким чином, благополуччя є результатом взаємозв'язку між ресурсами та викликами. Наявність ресурсів допомагає справлятися з життєвими труднощами та має на меті підвищити задоволення і зменшити страждання [10].

Доходимо висновку, що психологічне благополуччя стосується як організації та змісту внутрішнього світу людини, так і її поведінки та діяльності, що зумовлюють це відчуття та ілюструють його переживання, що є невід'ємною складовою психічного здоров'я особистості та розглядається дослідниками як складний досвід задоволеності власним життям, охоплює як актуальні, так і потенційні аспекти існування особистості. Хоча у визначенні цього поняття існує більше розбіжностей, ніж єдності, його бажаність у житті людини сприймається як природній механізм забезпечення здорового функціонування психіки, зміцнення внутрішніх ресурсів, наявності точки балансу та стабільності.

Визначаючи психологічне благополуччя, як рівень задоволеності людини собою й своєю діяльністю, переважання позитивних емоцій та почуттів, встановлення гармонійних відносин з навколишнім світом, можемо стверджувати, що даний феномен є основою у побудові благополучного життя індивіда та показником самоактуалізації особистості.

Останнім часом особлива увага приділяється питанню психологічного благополуччя (Well-being) суб'єктів освітнього процесу та набирає актуальності, оскільки суспільство та навчальні заклади усвідомлюють, що освіта не обмежується лише передачею знань. Вона також охоплює фізичне і психічне здоров'я учнів і вчителів, їхню соціальну адаптацію, емоційне благополуччя та інші аспекти.

Застосування концепції Well-being у викладацькій діяльності є досить результативним, що підтверджується досвідом науковців і викладачів університету Масарика (Masarykova univerzita) та освітньою системою Чехії [12]. У рамках проєкту «Підтримка відновлення освіти в Україні», підтриманого Програмою трансформаційного співробітництва Міністерства закордонних справ Чеської Республіки, було представлено досвід чеських дослідників та практиків у застосуванні моделі Well-being в освітньому процесі як загальної системи підтримки учнів в освітньому середовищі. Зокрема, акцент зроблено на розвиток стійкості до стресових ситуацій, важливість належної взаємодії між учнем та педагогом, а також на значущість

позитивного зворотного зв'язку від учителя для забезпечення емоційного та соціального комфорту учнів [13].

Було акцентовано увагу на важливості задоволення базових потреб, які сприяють покращенню функціонування нервової системи, стабілізують психоемоційний стан, полегшують сприйняття та залученість у навчальний процес, а також допомагають запобігати наслідкам булінгу.

Дослідження викладачів педагогічного та філософського факультетів університету Масарика (м. Брно), педагогічного факультету університету Томаша Баті (м. Злін), а також співробітників відділу міжнародних досліджень Чеської шкільної інспекції показали, що концепція Well-being є ефективною з точки зору продуктивної комунікації, позитивних поведінкових втручань, підтримки учнів у шкільному середовищі, формування взаємовідносин і методів саморегуляції. Вона також стала важливим інструментом адаптації українських дітей у чеських школах у 2022-2023 роках [12,13].

Таким чином, дослідження чеських освітян підтвердили важливість концепції Well-being як психологічного благополуччя, а також необхідність підвищення його рівня в шкільній практиці. Створення середовища добробуту, комфорту та безпеки в освітніх установах є ключовим для підтримки психологічного благополуччя всіх учасників освітнього процесу.

Висновки.

Підсумовуючи теоретичний аналіз щодо психологічного благополуччя, як компонента психічного здоров'я особистості, стає дедалі очевиднішим, що дане поняття слід розглядати не як кінцеву мету прагнення задоволення чи стабілізації психологічного, соціального або емоційного стану людини, а як наслідок процесу усвідомлення відповідальної та ціннісної реалізації власного досвіду, а також опанування неминучих викликів сьогодення. Враховуючи викладене, ми вважаємо, що створення освітніх систем, орієнтованих на концепцію Well-being, сприяє покращенню навчання, здоровому розвитку та емоційному благополуччю всіх учасників освітнього процесу. Це також допомагає формувати більш здорове і стійке суспільство в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вернік О. Л. (2019). Суб'єктивне і психологічне благополуччя: проблема інтеграції евдеймонічного і гедоністичного підходів. *Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару*. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. С.9-13.

2. Каргіна Н. В. Значення особистісних ресурсів у забезпеченні психологічного благополуччя людини. *Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнародного Конгресу*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 462-463.

3. Титаренко Т.М. Способи підвищення психологічного благополуччя *особистості, що пережила травму*. *Психологія: теорія і практика*. 2018. 1, с. 112-119 . URL: <https://www.academia.edu/38037433>

4. Dodge R., Daly, A. P., Huyton, J., & Sanders, L. D. The Challenge of Defining Wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2012. 2, 222-235. URL: <https://doi.org/10.5502/ijw.v2i3.4>

5. Bradburn N. The Structure of Psychological well – being. Chicago: Aldine Pub. Co., 1969. P. 320.

6. Ruggeri K., Garcia-Garzon E., Maguire Á. et al. (2020) Well-being is more than happiness and life satisfaction: a multidimensional analysis of 21 countries. *Healthand Qualityof Life Outcomes*. № 18 (1). P. 192–198.

7. The Scienceof Well-Being: The Collected Works of Ed Diener. Dordrecht – Heidelberg – London –NewYork: Springer, 2009. 274 p. (Social Indicators Research Series).

8. Ryff C. D., Keyes C. L. The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journalof Personalityand Social Psychology*, 2015. Vol. 69. P. 719.

10. M. Seligman. Seligman's FARM+Model Explained: A Theory of Wellbeing. Availableat. URL: <https://positivepsychology.com/perma-model>

11. Diener E. Subjective Well-Being: Three Decades of Progress / E. Diener, E.M. Suh, R.E. Lucas, H.L. Smith // Psychological Bulletin. – 1999. – Vol. 125. – N.2. – pp. 276-302.

12. Hlado P., Šedova K., Obrovská J., Lojdová K., Lintner T., Fico M., Stupak O. Adaptace ukrajinských žáků na vzdělávání v českých základních školách. Brno: Národní institut SYRI, 2023. 23 s. URL: https://is.muni.cz/auth/publication/2270518/Studie_SYRI_Adaptace_ukrajinskych_zaku_final.pdf

13. Stupak O. Vzdělávací systém na Ukrajině a v České republice: stručná srovnávací analýza. Řízení školy 11/2022. P. 36-37. URL: <https://www.rizeniskoly.cz/casopisy/rizeni-skoly/vzdelavaci-system-na-ukrajine-a-v-ceske-republice-strucna-srovnavaci-analyza.m-9719.html>

ЗАСТОСУВАННЯ ВЧИТЕЛЕМ БІБЛІОТЕРАПЕВТИЧНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСОБУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ САМОДОПОМОГИ

Шуляр Василь Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Гладишев Володимир Володимирович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Актуальність теми статті зумовлена низкою педагогічних і літературознавчих чинників, найважливішим серед яких необхідно визнати роль учителя на сучасному етапі розвитку української освіти, зважаючи на стан, в якому перебуває Україна: героїчно б'ється з країною-агресором за власну свободу та свободу всього цивілізованого світу.

Мета статті – певною мірою узагальнити та презентувати розроблену й упроваджену в практику концепцію і досвід формування можливостей використання педагогом бібліотерапевтичного читання як засобу психологічної самодопомоги.

Методист і дидакт В. І. Шуляр зазначав: саме вчитель є найбільш цінним «людським ресурсом» сучасної освіти (Шуляр В. І., 2020). Відповідно, саме від постаті вчителя, його професійної підготовки та морально-людських якостей залежать результативність освітнього процесу, успішність кожного з громадян України та нашої країни в цілому.

Важкі випробування сучасного часу, викликані агресією проти України, переконливо довели суспільству, що педагог є стрижневою

постаттю державотворення, оскільки від школи й освіти в цілому залежать патріотизм кожного громадянина, рівень розвитку нашої країни, її конкурентоздатність у світі, її обороноспроможність, здатність кожного громадянина захистити себе, свої цінності, своє право вільно обирати напрям розвитку та суспільно-моральні пріоритети.

Професія вчителя потребує наявності багатьох професійних та особистісних якостей, а його безпосередня праця передбачає велику витрату енергії як на рівні фізичних зусиль, так і емоційно-психологічному. Вочевидь, учителеві потрібно надати інструменти для повноцінного емоційно-психологічного відновлення, своєчасно озброїти відповідними методиками психологічної самопомоги, використовуючи які він забезпечить собі високий рівень працездатності, емоційну стійкість, позитивний емоційний настрій, спроможність слухати та чути кожну дитину, проводити уроки на високому науково-методичному рівні.

Серед засобів психологічної самопомоги важливим та ефективним, як довів наш особистий досвід викладання протягом двох останніх років відповідного модуля в МОІППО (Гладишев В. В., 2024), є бібліотерапевтичне читання. Невипадково використання бібліотерапевтичного читання в останні роки значно поширюється в Україні й розвинених країнах світу.

Керівництвом МОІППО прийнято рішення про впровадження відповідної дисципліни у план фахової перепідготовки педагогічних працівників, а також створення низки навчально-методичних матеріалів, що вийшли друком за останні роки (Гладишев В. В., 2021, 2024; Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020; Шуляр В. І., Гладишев В. В., 2022, 2022). В інституті цей напрям фахової перепідготовки педагогічних працівників забезпечують доктори педагогічних наук Шуляр В. І., директор МОІППО, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, та Гладишев В. В., професор цієї ж кафедри.

Концепцію та методику застосування бібліотерапевтичного читання як інструменту психологічної самопомоги вчителя подано в методичних матеріалах, що видані МОІППО у 2020 році (Глади-

шев В. В., Гладишева С. О., 2020) та використовуються у процесі викладання відповідного модуля під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників, лекцій і практичних занять з інших дисциплін у ході фахової перепідготовки вчителів української та зарубіжної літератур.

Розроблено концепцію його використання в межах визначення траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників (Гладишев В. В., 2021). При цьому використовувалися нами і напрацювання вчених щодо вживання бібліотерапевтичного інструментарію як для працівників бібліотек, так і педагогів (Коржик Н. А., 2019).

Метою застосування бібліотерапевтичного читання вважаємо формування емоційно-психологічної стійкості вчителя, його спроможності швидко та майже непомітно для оточуючих відновлюватися після емоційно-психологічних «провалів», які неминуче супроводжують людину протягом життя. «Ефект неваляйки», як було названо цю якість учителя (Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020, с. 18), сприяє підвищенню ефективності роботи вчителя, емоційно-психологічного комфорту його життя.

Зауважимо, що поняття «бібліотерапевтичне читання» є похідним від терміна «бібліотерапія», що дослівно перекладається як «книголікування», означає відповідну галузь психокорекції / психотерапії, яка передбачає психологічну допомогу через читання людиною книжок певного напрямку та змісту. Під час бібліотерапії обов'язковою є активна участь психотерапевта в процесі діалогу людини з книгою. У випадку визначеного нами бібліотерапевтичного читання йдеться насамперед про психологічну самодопомогу: вчитель сам визначає свої «особистісні запити», добирає відповідний твір / твори для читання, аналізує читацьку діяльність, її вплив на власну особистість.

Ураховуючи зазначене вище, спробуємо визначити провідну відміну бібліотерапевтичного читання від читання «звичайного»: «Якщо спробувати виділити провідну відміну бібліотерапевтичного читання від просто читання, то, мабуть, прийдеться визнати первинність не книги, а деякого «особистісного запиту», після якого людина звертається до книги» (Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020,

с. 14). У процесі бібліотерапевтичного читання відбувається емоційне «занурення» читача у світ художнього твору, за рахунок чого здійснюється формування особистого емоційного досвіду перебування людини в певній життєвій ситуації. Цей досвід привласнюється людиною та використовується нею в реальному житті, що зміцнює емоційно-психологічну стійкість людини, робить її краще пристосованою до реального життя, забезпечує більш адекватну реакцію на події цього життя за рахунок більш швидкої і точної оцінки життєвої ситуації, формування стратегії більш правильного реагування на неї.

Методика бібліотерапевтичного читання сприймає його як цілісний процес, нероздільність якого забезпечується низкою взаємопов'язаних і взаємопроникаючих етапів, кожен з яких є невід'ємною складовою цього процесу.

Ось ці етапи:

1. Виявлення та осмислення особистісного запиту, що є наслідком подій дійсності та спричиняє дискомфорт.

2. Вибір твору, який, на думку вчителя, спроможний «задовольнити» цей запит, допомогти позбавитися негативних наслідків реальності.

3. Безпосередньо читання твору, «занурення» у створений письменником світ з метою надання відповіді на запит і привласнити емоційно-психологічний досвід перебування в певних життєвих ситуаціях.

4. Зіставлення запиту та результатів читання, виявлення його ефективності.

Під час характеристики «особистісних запитів» потрібно пам'ятати, що для вчителя вони мають специфічний характер завдяки надзвичайно великому впливу професії (порівняно з іншими) на особистість педагога. Тому ми умовно визначили дві групи «особистісних запитів», які є взаємопов'язаними та взаємопроникаючими, але відрізняються, так би мовити, «питомою вагою» впливу професії.

Перша група умовно називається «професійні особистісні запити», друга – «індивідуальні особистісні запити». Назва запитів

першої групи пояснює майже все, проте запити другої групи також формуються під впливом, якщо не сказати тиском, спеціальності.

Професійні «особистісні запити» вчителя:

1. Чи на своєму місці в житті я опинився?
2. Я та мої колеги.
3. Я та батьки учнів.
4. Я та мої учні (Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020).

Індивідуальні «особистісні запити» вчителя:

1. Я та моє здоров'я.
2. Я відповідаю за все?.
3. Самотність – добро чи зло?
4. Я і моя родина.
5. Я і гроші (Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020, С. 50–78).

Кожен з професійних «особистісних запитів» педагога відбиває важливу сферу його професійного життя, і проблеми у цих сферах можуть суттєво зіпсувати як професійне, так і особисте життя. Саме тому задоволення цих запитів у процесі бібліотерапевтичного читання усуває напругу, забезпечує якісне виконання вчителем своїх професійних обов'язків, робить його життя більш комфортним і свідомим.

Професійні «особистісні запити» виникають щодня. Відповідно їх потрібно навчитися, по-перше, визначати, по-друге, задовольняти.

Зауважимо, що безпосередньо літературних творів, у яких порушуються питання школи, навчання, взаємин між педагогом та його професійним оточенням, не так багато, але спеціальна література, яка також належить до джерел бібліотерапевтичного читання, надає багато можливостей для вибору адекватних до запиту наукових і науково-популярних праць. Про це докладніше поговоримо під час характеристики другого етапу бібліотерапевтичного читання.

Індивідуальні «особистісні запити» учителя тяжіють до загальнолюдських. Проте, як ми раніше відзначали, вони мають помітний вплив на професію. Варто розглянути деякі аспекти цих «особистісних запитів».

Фізичне та психічне здоров'я педагога, як і будь-якої людини, – це базове поняття з точки зору безпеки. Але «ненормований робочий

день» для вчителя, на жаль, є нормою. Тому і дбати про здоров'я потрібно з молодих літ, для чого доцільно привчати себе до психологічної самодопомоги, використовувати бібліотерапевтичне читання щоденно, не залишаючи «особистісні запити», як кажуть, «на потім».

Системне використання бібліотерапевтичного читання своєчасно «прибирає» негатив із життя, формує уявлення про необхідність психологічної самодопомоги на рівні звички.

У нашому суспільстві традиційно високі моральні вимоги до вчителя, що призводить інколи до ситуацій, коли він «відповідає за все». Постійний емоційно-психологічний тиск призводить до перенавантаження, передчасного необережного використання ресурсу, емоційно-психологічного виснаження.

Уникнути цього можливо, якщо вчитель для себе чітко визначив «особисті кордони» у стосунках з іншими людьми на роботі й у приватному житті, не дозволяє собі перетинати ці кордони в спілкуванні, і водночас не дозволяє це робити іншим. Потрібно навчитися казати «Ні!» там, де порушуються його «особисті кордони», і бібліотерапевтичне читання допомагає в цьому.

Також бібліотерапевтичне читання сприяє формуванню адекватної самооцінки вчителя, що робить вчителя-людину більш упевненим у собі, сприяє вибудовуванню комфортних стосунків із професійним та особистісним оточенням.

Проблема самотності тісно пов'язана з проблемою родини – її наявності або відсутності. Проте варто пам'ятати, що родина вчителя – це специфічна родина через зазначені вище моменти ставлення суспільства до вчителя, відверто завищених вимог до нього.

Стосунки з партнером, стосунки з дітьми – ось дві великі «зони ризику», які постійно присутні в житті вчителя, і спроможність не дозволити їм зруйнувати родину потрібно формувати в собі на початку родинного життя. Для цього бібліотерапевтичне читання надає багато можливостей, оскільки стосунки між батьками та дітьми, між чоловіком і дружиною – теми, які постійно порушують письменники, і запозичення морального досвіду людства у вигляді залучення до літературних творів може та має стати ефективним ресурсом для педагога.

Шкода, але питання грошей для вчителя – найбільш болісне. Про неадекватну матеріальну оцінку праці вчителя не каже лише той, хто не вміє розмовляти взагалі. Задоволення цього «особистісного запиту» з допомогою бібліотерапевтичного читання вважаємо практично неможливим, і це реалії нашого сьогодення.

Аналізуючи «особистісні запити» учителя, потрібно зауважити, що правильне визначення запиту частіше за все не може бути «стовідсотковим», оскільки «багато проблем, з якими ми звертаємося до психотерапевта, мають, скажімо про це так, «подвійне дно», вони є видимою лише нам верхівкою айсберга, тоді як коріння цих проблем приховані набагато глибше» (Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020, с. 17). За цих умов те, що може здаватися нам «особистісним запитом», може тільки маскувати справжню проблему, що спричиняє дискомфорт.

На другому етапі бібліотерапевтичного читання під час вибору твору, який, на думку вчителя, може задовольнити «особистісний запит», великого значення набуває бібліотерапевтичний потенціал літературного твору.

У нашому випадку «під бібліотерапевтичним потенціалом літературного твору потрібно розуміти об'єктивно та суб'єктивно при таманну йому спроможність задовольнити особистісні запити, для вирішення яких людина звертається до бібліотерапевтичного читання» (Шуляр В. І., Гладишев В. В., 2022, с. 40). Цей момент – перевага індивідуально-особистісного в ході визначення вчителем-читачем бібліотерапевтичного потенціалу літературного твору – потребує особливого пояснення, тому що може існувати (і частіше за все існує!) певне протиріччя між, так би мовити, «естетичною цінністю» літературного твору та його бібліотерапевтичним потенціалом.

Бібліотерапевтичний потенціал літературного твору для вчителя-читача визначається його особистісним читацьким досвідом, впливом, який мав на його особистість той чи інший твір. Під час спілкування з учителями мали багато прикладів, коли вони називали твором із великим бібліотерапевтичним потенціалом літературні твори, «естетична цінність» яких є незначною. Але це право людини – обирати для себе твори, які довели те, що вони можуть бути

корисними в певних життєвих ситуаціях. Будь-який твір може мати для людини значний бібліотерапевтичний потенціал і це цілком природно.

З огляду на подане вище, зазначимо, що для бібліотерапевтичного читання не можна брати нові твори, потрібно покладатися на «перевірені часом» книг-друзів, які є в кожній людини. Протягом життя, умовно кажучи, людина створює для себе власний «золотий список» (Гладишев В. В., Гладишева С. О., с. 21–23) літературних творів, що формується в ході читацької діяльності на основі творів, які справили на читача велике враження, довели корисність звернення до них у різних життєвих ситуаціях.

Вибір твору із «золотого списку» відбувається відповідно до нашого осмислення запиту, але, як йшлося вище, правильне визначення запиту не завжди можливе. Тому під час вибору твору варто дослухатися до інтуїції, що може підказати, до якого твору доцільно звернутися.

Третій етап бібліотерапевтичного читання передбачає безпосереднє читання твору, і тут можна казати про «надзадачу» цього читання: «головна задача від читання твору – отримати задоволення від «занурення» у створений письменником світ, максимально повно прожити в цьому світі» (Гладишев В. В., Гладишева С. О., 2020, с. 27). Лише за таких умов з'являється можливість здобути емоційно-психологічний досвід перебування в певній життєвій ситуації, привласнити його таким чином, щоб він допомагав у реальному житті.

Оскільки процес читання твору максимально індивідуалізований, лише читач розуміє та відчуває, якими мають бути умови читання. Головне – забезпечити найбільш глибоке «занурення» у твір, коли на час читання людина перебуває саме у світі, що створений письменником, стає повноцінним учасником подій з усіма емоційними переживаннями.

Четвертий етап бібліотерапевтичного читання не має фіксованого характеру. Він розпочинається ще під час читання, оскільки цей процес неможливий без аналітичної діяльності, яка має другорядно-прихований характер.

На цьому етапі «домінує, можна назвати її так, аналітико-емоційна діяльність: ви співвідносите початковий імпульс, який викликав звернення до твору, і сам твір під кутом зору відповідності / невідповідності вашим сподіванням» (Гладишев В. В., Гладішева С. В., 2020, с. 27). Тому після читання обов'язково потрібно зіставити «особистісний вибір», який був поштовхом до читання, та результат, отриманий унаслідок читання. Йдеться про те, наскільки бібліотерапевтичне читання допомогло / не допомогло задовольнити «особистісний запит», чи була усунута проблема, що спричиняла дискомфорт і змусила звернутися до твору.

Потрібно аналізувати результати читання, розуміючи, що вони можуть бути не такими, на які розраховували. Це цілком природна ситуація, оскільки не зовсім вірно визначений «особистісний запит» призводить до вибору відповідного твору.

У той же час результат бібліотерапевтичного читання не може бути «негативним» навіть тоді, коли ми зрозуміли, що «особистісний запит» визначено неправильно. По-перше, ми здобули досвід визначення особистісного запиту, по-друге, «занурення» у світ будь-якого твору завжди є корисним, тому що воно збагачує наш емоційний світ, «працює на перспективу», певною мірою «передбачає» відповідні життєві ситуації, в яких ми можемо опинитися. Унаслідок «неправильного» вибору твору для читання формується стійка потреба «докопатися» до справжньої проблеми, допомогти собі її вирішити, покращити власне життя.

Ефективність бібліотерапевтичного читання визначається, з одного боку, максимально ефективними діями на кожному з його етапів, з іншого – збалансованістю цих етапів, створенням цілісного процесу від правильного визначення «особистісного запиту» до адекватного аналізу результатів читання.

Саме цілісність процесу бібліотерапевтичного читання є запорукою його ефективності.

Загальні висновки:

- суспільство має запропонувати вчителю доступні йому форми емоційно-психологічного відновлення, що спроможні

забезпечити його психологічну стійкість і можливість якісно виконувати свої професійні обов'язки, а також жити повноцінним життям;

- у період війни потреба в емоційно-психологічному відновленні помітно підвищується;
- бібліотерапевтичне читання через доступність читання як форми спілкування людини з іншими «світами», створеними письменниками, є найбільш природним засобом психологічної самодопомоги;
- практика викладання та поширення модулів із бібліотерапевтичного читання довела його ефективність як засобу психологічної самодопомоги;
- правильно організоване бібліотерапевтичне читання є важливим емоційно-психологічним ресурсом педагога, застосування якого може бути корисним не лише для нього, а й усіх учасників освітнього процесу.

Подальше дослідження теми вбачаємо принаймні у двох провідних напрямках:

1. Розробка методичних матеріалів щодо специфіки бібліотерапевтичного читання літературних творів різних родів і жанрів.

2. Розробка матеріалів із залучення школярів до бібліотерапевтичного читання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гладишев В. В. Моделювання траєкторії професійного розвитку : здійснення психологічної самодопомоги засобами бібліотерапевтичного читання / В. В. Гладишев // Вересень : науково-методичний, інформаційно-освітній журнал, 3 (88). – Миколаїв : ОІППО. – 2021. – С. 83–92.

2. Гладишев В. В. Модуль «Здійснення вчителем психологічної самодопомоги шляхом бібліотерапевтичного читання» як чинник підвищення психологічної стійкості педагога під час війни / В. В. Гладишев // Збірник матеріалів науково-практичної конференції, 22 лютого 2024 р. – Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР». – 2024. – С. 205–207.

3. Гладішев В. В. Бібліотерапевтичне читання – інструмент психологічної самопомоги вчителя / В. В. Гладішев, С. О. Гладішева. – Миколаїв : ОППО, 2020.

4. Коржик Н. А. Бібліотерапевтичний інструментарій сучасної публічної бібліотеки / Н. А. Коржик // Вісн. Харк. держ. акад. культури, 54, 41-52. – DOI : <https://doi.org/10.31516/2410-5333.054.04>

5. Шуляр В. І. Учитель як людський ресурс Нової української школи : навчальний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОППО, 2020.

6. Шуляр В. І. Бібліотерапевтичний потенціал літературних казок («Лис Микита» Івана Яковича Франка та «Снігова Королева» Ганса Крістіана Андерсена) / В. І. Шуляр, В. В. Гладішев // Вересень : науково-методичний, інформаційно-освітній журнал, 2 (93). – DOI : <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2022>

7. Шуляр В. І. Бібліотерапевтичний потенціал літературних творів // В. І. Шуляр, В. В. Гладішев // Вересень : науково-методичний, інформаційно-освітній журнал, 1 (92). – DOI : <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2022>

Наукове видання

**«Підтримка та відновлення освіти
в Україні: виклики та перспективи»
(тези доповідей)**

**МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції**

м. Миколаїв, 24 жовтня 2024 року

Комп'ютерний набір, технічна верстка – К. М. Улиско
Текст наведено в авторській редакції

Підписано до друку 09.10.2024
Формат 60x84/16 Ум. друк. арк. 14,88
Тираж 100 прим. Зам. № 27

Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
54001, м. Миколаїв, вул. Адміральська, 4-а,
тел./факс 37 85 89, e-mail: moippo@moippo.mk.ua
<http://www.moippo.mk.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7459

ISBN 978-617-8265-68-7

9 786178 265687 >